

3 1761 06863263 7

From the Library
of
PÁDRAIG Ó BROÍN

ER MWYN IESU.

ER MWYN IESU :

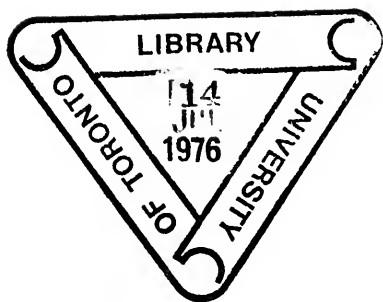
Pregethau, &c.

GAN Y

Parch. S. T. JONES,

COLWYN BAY.

Argraffwyd gan Mri. Hugh Evans a'i Feibion, Swyddfa'r *Brython*, Lerpwl.

Cyflwynedig

i

Eglwys a Chynulleidfa

Clwyd Street, Rhyl,

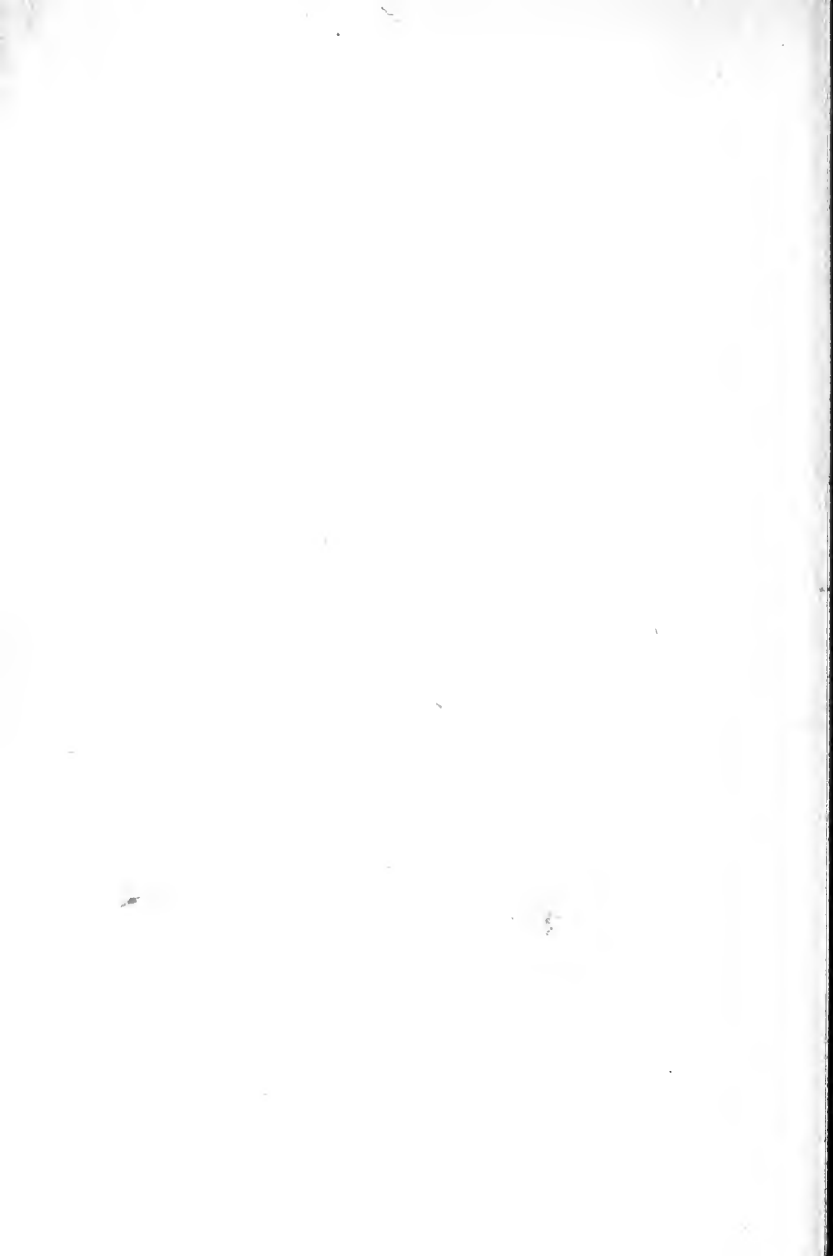
i'r rhai y traddodwyd y pregethau

am y waith gyntaf.

CYNHWYSIAD.

Er Mwyn Iesu	9
Ymlyniad Crefyddol	23
Y Cyfoethog yn Dlawd	33
Y Breichiau Tragwyddol	43
Y Gwaed hwn	53
Purdeb	61
Y Cyfatebiaeth rhwng Crist a dynion, a rhwng dynion a Christ	71
Hawl Duw ar ddyn	85
Gweinidogaeth yr Efengyl a Gweinidogaeth y Ddeddf	95
Perthynas yr enaid â Duw	105
Diffodd yr Ysbryd... ..	117
Haul Cyfiawnder	127
Y Diwedd	139
Mynwes Iesu	149
Iesu'n Unig	159
Natur Eglwys	171
Gwlad y Bryniau	189
Tu Hwnt i'r Llen	209

ER MWYN IESU.

“CANYS nid ydym yn ein pregethu ein hunain, ond Crist Iesu yr Arglwydd, a ninnau yn weision i chwi er mwyn Iesu.”—2 Cor. iv. 5.

MAE gan bob dyn ryw er mwyn. Ymddengys fod hyn yn anghenrhaid pob creadur rhesymol. Nid yw i'w gael yn hollol yn yr un ystyr yn y byd materol. Y mae amcan i bob peth mewn creadigaeth; hynny yw, yr oedd gan Dduw Ei amcan wrth eu galw i fod. Mewn geiriau eraill, y mae amcan *iddynt*, ond nid oes amcan *ganddynt*. Nid yw gwrthrychau natur yn gallu sylweddoli amcanion Duw, a throi y dwyfol amcanion yn amcanion iddynt eu hunain. Mae rhyw uwch er mwyn i'w ganfod yn y byd anifeilaidd. Mae y naill creadur mewn rhyw fodd yn byw i'r llall. Ceir esiamplau ymysg creaduriaid di-reswm o ryw fath o hunan-ymroddiad a hunan-ymgysegriad. Ond gwnant hwythau hyn yng ngrym greddf, ac nid yng ngrym ewyllys. Ufuddhau y mae'r anifail i'r hyn sydd yn ddeddf ei natur. Ond yn y byd rhesymol,—ym myd angelion a dynion,—y mae hyn, nid yn unig yn bosibl, ond yn angenrheidrwydd moesol. Nis gall dyn fodoli heb ryw amcan,—heb ryw er mwyn ganddo.

Y mae'r amcanion sydd gan ddynion yn amrywiol a lliosog iawn. Ceir un yn byw i'r peth hwn, y llall i'r peth arall; un yn ymroddi i'r amcan hwn, y llall i'r amcan arall. Ac eto, yng nghanol yr amrywiaeth bron di-derfyn hwn, mae'n amlwg mai hyn a rydd werth ar ein bywyd yng nghyfrif Duw. Nid maint nac amllder gweithred a rydd werth ynddi i Dduw, ond yr amcan sydd iddi—yr *er mwyn* sydd gan y dyn fel cymhelliad i'w chyflawni.

Yn awr, y mae'r Arglwydd Iesu yn y Testament Newydd yn gosod ei hun allan fel unig wrthrych teilwng i ddynion i fyw iddo. Ac i ni, y mae hyn yn brawf sicr o ddwyfoldeb Ei Berson. Bu llawer o ddysgawdwyr godidog yn y byd cyn ac wedi Crist, ond ni feiddiodd yr un ohonynt erioed osod ei hun allan fel gwrthrych teilwng i ddynion i fyw iddo. Ond wele Un oedd yn ymwybodol o'r fath fawredd a dwyfol berffeithrwydd fel ag i osod ei hunan allan fel yr *unig* wrthrych teilwng i bawb dynion i fyw iddo am amser a byth. Nid oedd ond Duw mewn cnawd a allasai honni a hawlio hyn. Hawliau Duwdod ydynt. Gosododd y cyweirnod yn uchel yn Ei Bregeth ar y Mynydd. Yr ydych i wneyd pobpeth, meddai, "er fy mwyn i." Ac amen Paul i'r *demand* hwn o eiddo Crist yw geiriau y testyn. Mae'r Athraw yn gofyn, a'r disgybl yn rhoddi; mae'r Meistr yn hawlio, a'r gwas yn cyflwyno. "Dyro dy hun i mi," medd Crist; 'Tydi a'm piau,' medd Paul. "Er fy mwyn i,"—"er mwyn Iesu."

Pwnc y testyn felly ydyw :—

HUNAN-GYFLWYNIAD HOLLOL I GRIST.—
 “Er mwyn Iesu.”

Cawn fod gan Dduw hefyd Ei er mwyn. Nid yw byth yn gweithredu heb amcan teilwng ohono'i Hun. A sonir am ddau er mwyn mawr ganddo yn y Bibl. Un ydyw “er ei fwyn ei hun.” Mae'n gwneyd pobpeth yn y pen draw, —tu hwnt i bawb a phob peth,—“er ei fwyn ei hun.” Duw ei Hun yw Ei amcan eithaf a therfynol yn Ei holl weithrediadau. Ond crybwyllir am ddwyfol er mwyn arall yn y Testament Newydd, sef “er mwyn Crist.” Mae “er ei fwyn ei hun” yr Hên Destament wedi troi yn “er mwyn Crist” yn y Newydd. Mae Duw erbyn hyn yn cyrraedd Ei Hunan mawr yng Nghrist. Mae'n gwneyd pob peth er Ei fwyn Ei Hun trwy wneyd yr oll er mwyn Crist. Mae'n creu, yn cynnal, yn llywodraethu, yn achub, ac yn damnio, er mwyn Crist. Mae nefoedd, daear, uffern, amser, a thragwyddoldeb, oll er mwyn Crist. Yn awr, os yw y Duw mawr Ei Hun yn gweled digon o sail a rheswm i'w holl actau mewn creadigaeth, rhagluniaeth, a gras, yn y Person rhyfedd hwn, yn sicr dylem ni ddynion ganfod digon o deilyngdod ynddo i gyflwyno'n hunain yn gwbl iddo. Os yw'n ddigon mawr a theilwng i Dduw, rhaid ei fod felly i ddyn. “Er mwyn Iesu.”

Edrychwn ar yr hunan-gyflwyniad hwn i Grist mewn dwy wedd, sef y rhesymau drosto, a'r manteision drwyddo.

I. HUNAN-GYFLWYNIAD I GRIST YN Y RHESYMAU DROSTO. "Er mwyn Iesu."

Mae ynddo resymau fel Duw tragwyddol. Yr oedd y rhesymau hyn ynddo erioed, y maent ynddo'n awr, a byddant ynddo byth. A phe na ddaethai'n ddyn, buasai ynddo ddigon o resymau fel Duw tragwyddoldeb dros i ni ymgyflwyno'n gwbl iddo. Ond nid at y rhesymau uchel a thragwyddol hynny y cyfeirir yma, ond at ryw resymau nes atom, haws eu deall a'u *graspio*, eu sylweddoli a'u byw. Nid er mwyn Duw a ddywedir, nac ychwaith er mwyn Crist, ond er mwyn *Iesu*,—y baban Iesu, y plentyn Iesu, y bachgen Iesu, y dyn Iesu,—ie, ond ei fod yn ddyn a'r Duwdod ynddo'n trigo. Ond y mae Iesu bob amser yn agos at y bach fel y mawr, y gwan fel y cryf, yr ieuanc fel yr hên. Edrychwn felly pa resymau sydd yn Iesu dros i ni gyflwyno'n hunain yn gwbl iddo.

1. *Rhoes yr Iesu Ei Hunan er ein mwyn a throsom ni.*

Mae'n amlwg y gallasai wneyd llawer o gymwynasau i ddynion heb wneyd y gymwynas anfeidrol fawr o rod-di Ei Hunan. A buasai i Berson mor fawr a Hwn ddim ond gwneyd cymwynas fach, fach â ni,—megis cyffwrdd ein

hamrantaau yn y bore, rhag i ni gysgu'n hunain drwodd i dragwyddoldeb,—buasai cymwynas felly gan Berson mor fawr yn profi tragwyddol feddylgarwch yn gystal ag anfeidrol ymostyngiad. Yr ydym yn gwerthfawrogi pethau bychain a syml yn aml fel prawfion o feddylgarwch cyfeillion am danom. Cofus gennym i ni dderbyn cerdyn Nadolig dro yn ol o Fryniau Casia. Nid oedd ond cerdyn syml ynddo'i hun, ond rhoddem werth mawr arno, a chai y lle goreu yn ein *study*. Paham? Am y profai i ni fod rhyw gyfaill o genhadwr, ym mhellderau India draw, wedi meddwl am danom. Yr un modd, buasai cymwynas fach gan y Person anfeidrol hwn yn profi iddo yn rhywle draw ym mhellderau tragwyddoldeb droi cyfeiriad Ei feddwl mawr tuag atom. Ond gwnaeth fwy na hynny. Nid yn unig meddyliodd am, ond ymwelodd â dynion. "Pa beth yw dyn i ti i feddwl am dano, a mab dyn i ti ymweled âg ef." A hyn sydd yn rhyfedd, nis gallasai ymweled â ni i bwrpas achubol heb roddi Ei Hunan drosom, ac er ein mwyn ni. Adroddir am y diweddar wladweinydd enwog, Mr. Gladstone, y byddai, yn ystod ei orchwylion Seneddol, yn myned heibio i fachgennyn tlawd yn ysgubo'r heol, a thrwy sylwi arno'n fynych, yr oedd o'r diwedd wedi dyfod i'w adnabod. Un bore, collodd ef oddiwrth ei wasanaeth; aeth i holi am dano; a chafodd allan ei fod yn beryglus wael yn ei lety tlawd yn un o ystrydoedd isaf Llundain.

Bore drannoeth, aeth yno'i hunan i edrych am dano,—i'r heol gul, yr ystafell lom, ac at y gwely carpiâu i'r gornel dywell. Darlennodd gyfran o'r Testament Newydd iddo; aeth ar ei liniau wrth ei wely a gweddiodd drosto; ac yna cynorthwyodd ef yn sylweddol cyn ymadael. Ardderchog y gwladweinydd! Un o orchestion pennaf dy fywyd cyfoethog oedd hon,—deilwng i'w hargraffu âg aur mewn craig er budd yr oesau dyfodol! Ond gallodd y gwladweinydd ymweled i bob pwrpas ymarferol â'r bachgen bach heb roi ei hunan iddo nac erddo. Yr oedd yn ddigon iddo ddarllen iddo, a gweddio drosto, a'i helpu mewn modd sylweddol, tra'n cadw'i hunan,—yn ei gorff, ei feddwl, ei dalent, a'i athrylith,—i'r wlad, y deyrnas, a'r byd. Ond rhyfedd, rhyfedd! nis gallasai Duw mewn cnawd ymweled i bwrpas achubol â dynion heb roddi Ei Hunan iddynt ac erddynt. Nid digon fuasai iddo ddod i'r byd i ddarllen iddynt, a gweddio drostynt, a'u helpu trwy hau cymwynasau hyd lwybrau'u hanghenion. Na: nid oedd llai a gyrhaeddai yr amcan nag iddo roi Ei Hunan anfeidrol, yn yr oll ag ydoedd, er eu mwyn a throstynt! "A'i dodes ei hun drosof fi." Ei Hunan oll, Ei Hunan i gyd, Ei Hunan yn gyfan. Fel hyn y byddwn yn ceisio deall athrawiaeth ryfedd yr Ymwaghad. Efe a'i gwaghaodd ei hun,"—pa fodd? O'i Dduw-dod? Nage. O'i berffeithiau? Naddo ddim. Ond yn hytrach, ymdaflodd oll,—yn Ei gorff,

Ei feddwl, Ei ysbryd, Ei bwerau, Ei berffeithiau, Ei Ddyndod, a'i Dduwdod,—i weithio allan waith gwas! “Efe a'i gwaghaodd ei hun, gan gymeryd arno.” Y *cymeryd arno* oedd yr *ymwaghad*. Ei Hunan! Yn awr, os rhoes yr Iesu Ei Hunan anfeidrol erom ni, oni ddylem ninnau roi'n hunain iddo yntau? “Er mwyn Iesu.”

2. *Rhoes yr Iesu Ei Hunan yng ngoreu'i fywyd.*

Mae gwell a gwaeth yn perthyn i bob dyn. Mae goreu i bob bywyd. Y bywyd dwyfol yn unig sydd heb waeth iddo, ac yn aros yn ei oreu byth. Ond y mae i bob bywyd dynol ei oreu. A goreu bywyd ydyw cyfnod ei lawn dwf a'i ddadblygiad,—pan y mae ei gynheddfau a'i alluoedd wedi ymagor i'w llawn faint a'u grym. Dyma anterth bywyd. Mae'r cyfnod sy'n ei flaenori'n baratoad, a'r un sy'n ei ddilyn yn ddadfeiliad. Ond coron a gogoniant bywyd yw ei oreu. A chyrhaeddodd yr Iesu y pwynt hwn yn Ei fywyd hardd a chyfoethog,—Ei oreu, Ei anterth. Ac am ddim a wyddis, gallasai o ran nerth a chryfder cyfansoddiad, fyw i gyrraedd cyfnod Ei ddirywiad; ac yna, yn henwr llesg a methedig, wedi diflasu ar y byd yn ei glod a'i bleser, gallasai wynebu tua Chalfaria, a chyflwyno'i hunan yn aberth dros bechod. A thybed na fuasai Person mor fawr, hyd yn oed mewn dynoliaeth hên a gwywedig, yn gant neu

ddau gant oed, yn ateb pob pwrpas i fod yn iawn dros bechodau'r holl fyd? Ni feiddem ddweyd na meddwl yn amgen. Ond ai felly y gwnaeth? Nage; clod iddo byth! Eithr rhoes Ei Hun yn wr ieuanc talgryf, ym mlodeu'i ddyddiau, yng ngoreu'i fywyd, yn Ei rym, Ei ynni, a'i anterth mwyaſ. Nid marw o wendid a wnaeth, ond o ddwyfol nerth. Bu *farw* pan oedd yn fwyaf *byw*! Oni ddylem ninnau felly roddi goreu'n bywyd iddo yntau? "Er mwyn Iesu."

3. *Rhoes yr Iesu Ei Hunan i un amcan mawr.*

Mae hyn bob amser yn hanfodol i waith mawr ac arosol. Dyma gerfia enwau dynion mewn anfarwoldeb. A hyn fu nodwedd cymwynaswyr pennaf yr oesau, dynion fu'n drawsffurfwyr cymdeithas, ac yn greawdwyr cyfnodau mewn hanesyddiaeth. Dynion yr un *idea* oeddynt. Rhyw un *idea* wedi eu meddiannu hwy, a hwythau wedi meddiannu'r un *idea*, ac heb hamdden na blas i fyw i ddim ond i'r un *idea* honno. Ond ni feddianwyd neb erioed mor lwyr gan un *idea* a Iesu o Nazareth. A rhyfedd iawn!—Creawdwr yr holl *ideas*, ffynhonnell pob syniad, a'r unig feddyliwr gwreiddiol mewn bod! Ni chawsid meddwl gwerth cydio ynddo gan ddyn nac angel byth oni bae fod y meddwl-Grewr hwn tu ol iddynt. Ond wele Grewr yr holl feddyliau'n troi heibio, yn anghofio'r oll, gan gadw

ond un meddwl mawr, ac heb hamdden na blas i fyw i ddim ond i'r meddwl hwnnw! Bu fyw a marw i un *idea*, nid am nas gallai i lawer, ond am na fynnai. Gallasai, pe mynasai, fod yn brif fardd yr oesau, oblegid beth yw barddoniaeth natur ond diferyn a syrthiodd dros geulan môr di-lannau a di-waelod barddoniaeth hanfod Duw? Gallasai, pe mynasai, fod yn brif athronydd y canrifoedd, oblegid beth yw athroniaeth ond eglurhad ar resymau a phahamau bodolaeth? A gwyddai hwn y pahamau, nid yn unig i bethau y byd gweledig, ond hefyd i sylweddau mawrion y byd anweledig—byd ysbrydion, a byd Duwdod ei hunan. Gwyddai'r pahamau i bob meddwl, a bwriad, a dyhead a dramwyodd drwy fynwes Duwdod er tragwyddoldeb! A! dyma ddwyfol athronydd. Ond nid i fod yn fardd, nac yn athronydd, nac yn gerddor, y daeth i'n byd ni. I beth ynte? I'r un amcan o fod yn Waredwr pechadur. “Mab y dyn a ddaeth i geisio, ac i gadw yr hyn a gollasid.” Anghofiodd Ei ddwyfol bosibilrwydd oll, ac ymdaflodd i'r un amcan mawr o achub pechadur euog! Os felly,—os bu'r Person anfeidrol hwn fyw a marw i'r gwaith o'n cadw ni,—oni ddylem ninnau fyw a marw'n gwbl iddo yntau? “Er mwyn Iesu.”

II. HUNAN-GYFLWYNIAD I GRIST YN Y MANTEISIN DRWYDDO.

Ni chawn ond nodi un neu ddau o bethau :

1. *Mae byw er mwyn Iesu'n gysegriad ar holl gylchoedd bywyd.*

Nid cylch sydd i fywyd dyn, ond cylchoedd. Dynion sydd am roi cylch, ond y mae Duw wedi gosod cylchoedd i bob bywyd. Mae ambell i fynach a meudwy am osod cylch bach, cyfyng, crebachlyd, i'w bywyd, a alwant yn gylch crefyddol. Ymddidolant oddiwrth gymdeithas a'r byd, ac ymgauant mewn unigedd, gan ddilyn Ioan Fedyddiwr i'r anialwch, yn lle dilyn Crist i'r prif-ffyrdd a'r caeau. Edrychant ar grefydd fel cyfyngiad, yn hytrach nag fel eangiad, ar fywyd. Ymddifuddiant i'r byd felly yng nghyfyngder un-gylch meudwyaeth. Ond gan i Dduw osod, nid cylch, ond cylchoedd i fywyd, y mae'n disgwyl i bawb hyd eithaf eu gallu i'w llanw. Ac mewn trefn i'w llanw, y mae wedi darparu ffordd i'w cysegru i ni. Mae byw er mwyn Iesu'n sancteiddio'r holl gylchoedd,—y cylch gwladwriaethol, y cylch cymdeithasol, y cylch eglwysig, y cylch teuluol, etc. Teifl hyn ryw radd o wyndra'r nef ar ddüwch pechod y byd. Cysegra, sancteiddia, nefola fywyd. Cysegra'r ffarm, y siop, y chwarel, y coleg, y pulpud, a'r aelwyd. Gweddnewidia'r Iesu ein bywyd, a thry'r byd a'i amgylchiadau'n gysegr i'r Duw byw. "Er mwyn Iesu."

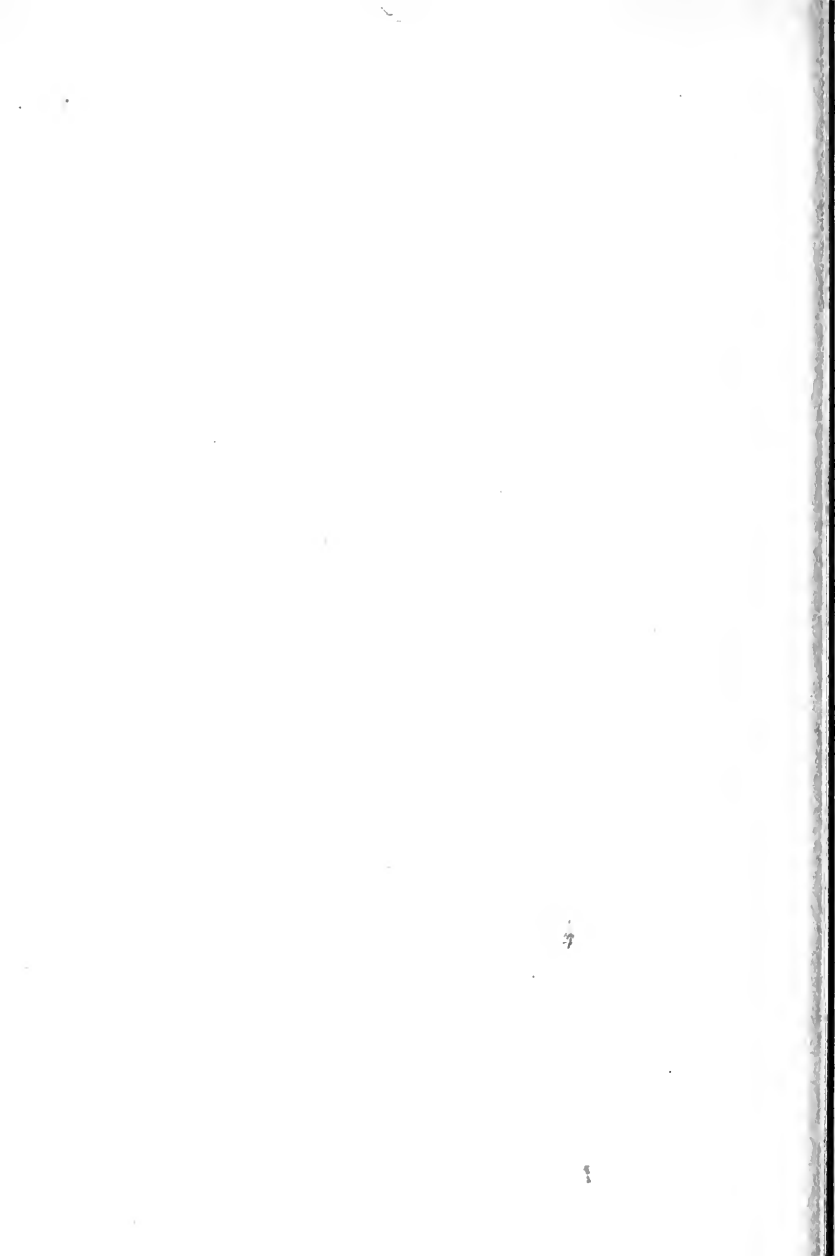
2. *Mae byw er mwyn Iesu'n rhoddi gwerth tragwyddol ar wasanaeth bach, anamlwg.*

Mae'n perthyn i deyrnas Crist waith mawr a phwysig ag y rhaid ei gyflawni yn yr amlwg. Ni fu ac ni fydd yr eglwys heb ei gwasanaeth mawr ac amlwg. Ac ar gyfer pob gwaith mawr, y mae Duw bob amser yn codi dynion mawr. Felly y gwnaeth yn yr oes apostolaidd, yn y Diwygiad Protestanaidd, ac yn y Diwygiadau eraill yn America, Lloegr, a Chymru. Ond yr ydym ni bron a chredu fod y gwasanaeth mwyaf i Grist yn cael ei wneyd yn ddistaw, o'r golwg, ac yn ddiwybod i'r byd. Llawer o sôn ac edmygu sydd ar afon y Niagara yn America, ond mor bell ag y sylwasom ni, nid yr afon fawr fyd-enwog honno sy'n lleithio ac yn ffrwythloni y cyfandir eang, ond y mân ffrydiau a'r aberoedd a ddylifant yn ddistaw a di-stwr drwy y cymoedd a'r ceunentydd, heb fod y byd yn gwybod eu henwau, na'u maint, na'u llêd, na'u dyfnder. Eto y mân aberoedd distaw hyn a wnant fwyaf o wasanaeth i gyfandir America. Dylem ddiolch i Dduw am fawrion yr oesau a chedyrn y pulpud Cymreig—dynion fedrent â rhyw hyawdledd nefol ysgwyd y miloedd ar faes Cymanfa, gan yrru arswyd ac ofn drwy gydwybodau y rhai anystyriol, a mwydo calonnau ysbrydol â gorfoledd. Diolched Cymru am ei chedyrn! Ie, ond dywedwn eto, fod y gwaith mwyaf dros Grist yn cael ei wneyd o'r golwg—yn yr ysgolion cenhadol, yn nhywyll-fannau y ddaear, yn yr ysbytai, y gwallgofdai, a'r carchardai, ac hyd aelwydydd ein gwlad gan famau'n fflamio

o gariad at eu Gwaredwr, yn dysgu eu plant bach i'w ddilyn, Ei garu, a byw iddo. Ni fu eu henwau mewn newyddiadur erioed ; naddo, ond y mae eu henwau ar " lyfr bywyd yr Oen," ac nid ä eu gwasanaeth yn anghof tra nefoedd yn bod ! Rhaid cael goleuni tragwyddoldeb i esbonio gwasanaeth yn gystal a dirgelion amser. Pan ddêl hwnnw, ceir gweled mai o'r golwg y gwnaed y gwasanaeth mwyaf " er mwyn Iesu."

A daw adeg yn fuan pan na bydd wedi ei adael i ni ond *dioddef* yn ddistaw er mwyn Iesu. Bydd ein bywyd o *wneyd* wedi ei wasgu i fywyd o *ddioddef*. Pan mewn ardal wledig yn ddiweddar, gofynnwyd i mi gan frawd o flaenor i ymweled â geneth fach oedd wedi ei chaethiwo i'w gwely ers amryw flynyddoedd. Gorweddaï ar ei gwely gyda'i hwyneb at ffenestr fechan yn y mur, ond ni welai drwyddi ond llethr moel y mynydd gerllaw. A hyn oedd yr oll a fwynhai o greadigaeth Duw, haf a gauaf, Sul a gwaith, am flynyddoedd meithion. Disgwylïem yn sicr glywed cwyno a grwgnach mawr yn erbyn y drefn. Ond yn lle hynny, ni chlywsom neb o bulpud, nac o unman arall, yn canmol ei Harglwydd yn fwy bendigedig. Adroddai'r adnodau a'r penillion gyda hwyl nefolaidd, a dywedai o'r diwedd o waelodion ei chalon,— " Diolch i Dduw am y fraint o gael dioddef er mwyn Iesu." Ac meddem wrth ein cyfaill wrth ymadael,— " A ! dyma lle mae'r gorchestion yn cael eu gwneyd—nid yn y pulpudau

a'r cymanfaoedd, a'r lleoedd mwyaf cyhoeddus,
ond ym mythynnod ein gwlad, gan enethod
bach tlodion, yn plygu'n ddistaw i'r ddwyfol
ewyllys, ac yn dioddef 'er mwyn Iesu.' ”

YMLYNIAD CREFYDDOL.

“GLYNWN yn ein proffes.”—*Heb. iv. 14.*

MAE'r gair *glynu* yma'n golygu dal gafael tyn, cydio gydag egni. Nid gafaeliad llac, diymadferth, yn gollwng gyda phob gwrthwynebiad ; ond gafaeliad egniol, aiddgar, a di-ollwng. Yr oedd angen pwysleisio'r anogaeth hon y pryd hwnnw, a phery'r un angen yn y dyddiau hyn. Nodweddir eglwysi Cymru'n awr gan un diffyg mawr, sef llacrywdd ymlyniad crefyddol. Gellir cyfrif y gwrthgiliadau wrth y miloedd. Gwelir llu mawr o'r rhai a ganent yn orfoleddus yn y Diwygiad diweddar—“Ar Ei ben bo'r goron,”—erbyn hyn yn cablu'r Ceidwad, gan geisio trwy bob rhysedd ac annuwioldeb Ei warthruddo a'i ddi-goroni. Gwell ganddynt loddest y dafarn nag addoliad eglwys y Duw byw. Mae priodoldeb a grym felly yn y cyngor,—“Glynwn yn ein proffes.”

Pwnc y testyn ydyw,—

YMLYNIAD WRTH GRIST.

Mae gan yr awdwr reswm dros ei anogaeth, sef mawredd Crist fel Archoffeiriad ; ac mewn trefn i ni feddu gwell syniad am y mawredd hwn, y mae yma'n ei elfennu. Perthyna i Grist fawredd triphlyg : mawredd Person, mawredd dyrchafiad, a mawredd cydymdeimlad.

I. *Mawredd Person* : “ Iesu Mab Duw.”

Nid Iesu heb Fab Duw, na Mab Duw heb Iesu, ond Iesu yn Fab Duw, a Mab Duw yn Iesu,—“ Dyn yn Dduw a Duw yn ddyn.” Ceir dwy wedd yma ar y Person :

1. *Ei ddyndod* : “ Iesu mab Duw.”

Iesu y dyn ydyw. Mae'r enw hwn bron yn gyfystyr â'r enw a ddefnyddia Efe mor fynych am dano'i Hun, sef Mab y Dyn. Nid rhyw ddyn, nid dyn ymysg dynion eraill, ond dyn arbennig, ar ei ben ei hun,—y dyn, yn ol y gwreiddiol—y Mab y dyn. Golyga, yn un peth, yr hyn ydyw ynddo'i Hun,—ym mherffeithrwydd Ei ddynoliaeth. Wele un dyn cyfan, perffaith, Nid yw dynion mwyaf a goreu'r byd ond cynrychiolwyr o ddosbarthiadau bychain o ddynion. Cynrychiola un y beirdd, arall y cerddorion, ac arall y gwyddonwyr, etc. Ond pe cesglid at eu gilydd holl oreuon yr oesau, gan bigo allan eu prif ragoriaethau i wneyd un dyn mawr perffaith, ni fyddai hwnnw ond beius a diffygiol yng nghyfrif Duw. Ond dyma ddyn sy'n dod i fyny â safon Duw Ei Hun. Dyn ydyw a'i ddynoliaeth yn llanw'r drychfeddwl dwyfol,—dyn nas gall Duw ddymuno'i well a'i berffeithiach byth. Desgrifia'r enw hwn Ef yng nghyfanrwydd Ei ddynoliaeth ynddo'i Hun. Golyga heblaw hynny Ei berthynas â dynion. Efe yw *Pen* dynoliaeth, cynrychiolydd mawr dynolryw,

yr Ail Adda o'r nef, yn yr Hwn y creir dynion o newydd, ac yn yr Hwn y maent yn byw, symud, a bod. Efe fel eu Pen yw ffynhonnell eu bod, eu bywyd, a'u holl adnoddau am amser a byth. Ac awgryma'r enw ymhellach fod y Pen mawr yn *ddioddefydd* drôs ddynoliaeth. Sicrheir hyn yn Ei ddysgeidiaeth: "Megis na ddaeth Mab y dyn i'w wasanaethu, ond i wasanaethu, ac i roddi ei einioes yn bridwerth dros lawer." Mab y dyn felly a roes Ei einioes yn bridwerth drosom. Mae Pen dynoliaeth wedi dioddef a marw yn ei lle. Ynddo Ef y cyferfydd Duw a dyn, y Barnwr a'r troseddwr, mewn cymod a heddwch. Cynwysa'r enw hefyd Ei fod yn *safon* dynoliaeth. Yr ydym i farnu'n hunain bellach wrth y dyn Iesu, a deuwn yn wir ddynion i'r graddau yr ydym yn ymdebygu iddo Ef. Yr hyn a wna ddynion ydyw cyfranogiad trwy ffydd o ddynoliaeth y dyn Crist Iesu. A gesyd hyn nôd digon uchel i'n hegnïon ysbrydol dros byth: "Hyd oni ymgylfarfyddom oll yn undeb ffydd, a gwybodaeth Mab Duw, yn wr perffaith, at,"—hyd at, i gyfeiriad,— "mesur maintioli cyflawnder Crist."

2. *Ei Dduwdod*: "Iesu Mab Duw."

Hên enw ydyw hwn, Mab Duw, a roddwyd yn gyntaf oll ar yr angelion, yna ar y dyn cyntaf, wedi hynny ar frenhinoedd Israel fel cyfangorff, ac yn ddiweddaf ar saint y Testament Newydd—"meibion," "plant Duw." Ond wele yma Fab Duw ar Ei ben Ei Hun, ac

anfeidrol bellder rhyngddo â'r meibion oll,—yr unig-anedig Fab Duw. Nid Mab yr *ewyllys* ddwyfol ydyw, fel pawb eraill o'r meibion, ond Mab yr *hanfod* ddwyfol. Mae Ei fodolaeth mor hanfodol angenrheidiol i'r Tad ag ydyw bodolaeth y Tad iddo yntau. Nis gall y Tad na'r Ysbryd fodoli am eiliad byth ar wahân iddo. Un ydyw a'i fodolaeth yn cyfanu'r hanfod ddwyfol,—“Mab Duw.” Ychydig o weithiau y defnyddiodd yr enw hwn am dano'i Hunan; ond llawer pwysicach na defnyddiad mynych o'r enw ydoedd yr ymwybyddiaeth sicr a feddai o'i ddwyfol Fabolaeth. Gwyddai yn nyfnder dyfnderau'i Fôd mai Mab Duw ydoedd. Daw hyn i'r golwg pan y disgrifia'i Hun yn Ei lendid moesol, fel Barnwr ar foesau dynion, fel Dadguddydd y Tad, a Iachawdwr y byd. Y mwyaf addfwyn ac anhunangar oedd yr ymhonnwr mwyaf beiddgar a fu ar ein daear. Wele rai o'i honiadau: “Myfi a'r Tad un ydym”; “y neb a'm gwelodd i, a welodd y Tad”; “rhoddwyd i mi bob awdurdod yn y nef ac ar y ddaear.” ‘Mae'r agoriadau,’ meddai, ‘i holl goffrau cyfoeth y Duw-dod wrth fy ngwregus, a chennyf hawl i'w datgloi, a defnyddio'u cynnwys i gario allan f'ewyllys.’ Syrthiodd rhai o feddylwyr mwyaf yr oesau ar eu hwynebau ar lawr wrth ddarllen y brawddegau hyn, gan waeddi allan mewn addoliad,—“Yn wir, Mab Duw oedd y dyn hwn.”

Onid yw'n syndod felly fod cynifer yn ein gwlad, wedi'r gwres crefyddol mawr a brofasom yn ddiweddar, yn cefnu arno, ac yn cywilyddio'i arddel, gan ddewis yn hytrach ddadwrdd a gloddest y dafarn a'r chwareudy o flaen addoliad eglwys y Duw byw? Neges y testyn at bawb o ddilynwyr Crist ydyw,—glynwn wrtho, daliwn afael ynddo,—“Glynwn yn ein proffes.”

II. *Mawredd dyrchafiad*: “Yr hwn a aeth i'r nefoedd.”

Yn well, *drwy'r* nefoedd. Aeth Crist *drwy'r* nefoedd *i'r* nef. Ceir dwy wedd ar Ei ddyrchafiad yn y Testament Newydd, sef fel gwobr ac fel hawlfraint. Dysgir fod y dyrchafiad yn wobwr gan Ei Dad. Hyn yw dysgeidiaeth Paul yn Philippiaid ii. 9: “Oherwydd pahan”—sef oherwydd yr ymwaghad, yr ymddarostyngiad, a'r ufudd-dod rhyfedd hyd angeu,—oherwydd y boddlonrwydd perffaith a gafodd yn Ei Berson, Ei fywyd, a'i aberth,—oherwydd pahan, yn wobwr am yr oll, “Duw a'i tra-dyrchafodd yntau, ac a roddes iddo enw, yr hwn sydd goruwch pob enw.” Fe'i gwobrwyodd â dyrchafiad. Mae wedi Ei *dradyrchafu*. Mae mor uchel ag y gall Duwdod wedi ymestyn i'w eithaf Ei godi byth! Gosodwyd Ef ar grib uchaf uchderau anfeidroldeb! “Duw a'i tra-dyrchafodd yntau.” Ond gwedd arall sydd yma yn gystal a manau eraill, sef y dyrchafiad fel hawlfraint wreiddiol o eiddo Crist Ei Hun. Sylwer ar ffurf y ferf,—“a

aeth,”—nid a godwyd, neu a ddyrchafwyd, ond a *aeth*,—yn Ei rym a’i deilyngdod Ei Hun. Rhydd i ni esboniad ar hyn yn Ei weddi fawr archoffeiriadol. “Fy Nhad, dyro i mi fy ngogoniant.” Nid *begio* am dano y mae, fel y gwnawn ni am ffafrau gan Dduw, ond ei hawlio fel Ei eiddo—“fy ngogoniant.” Yna mae’n egluro’i hawl iddo trwy ddweyd,—“mi a gwblheais y gwaith a roddaist i mi i’w wneuthur. Ie, y gwaith,—gwaith yr arfaeth fore,—gwaith y meddyliau tragwyddol o hedd,—gwaith dyheadau anfeidrol gariad,—gwaith yr oedd coron Duwdod a iachawdwriaeth y byd yn crogi wrtho; ond er cymaint ydoedd, fe’i gorffennodd oll. Crist ydoedd yr unig un orffennodd Ei waith cyn gorffen Ei fywyd. Hanes dynion ydyw gorffen eu bywyd cyn gorffen eu gwaith. Darllenasom am un llenor yn America yn cael ei daraw’n wael pan ar ganol ysgrifennu campwaith llenyddol ei fywyd; ac ychydig ddyddiau cyn marw, gofynnodd i’w berthynasau i roi y cyfansoddiad ar gauad ei arch ddydd yr angladd, i fod yn bregeth ddistaw, hyawdl, i’r bobl o gwmpas ei fedd o fywyd wedi darfod ar hanner ei waith. *Un* fu ar ein daear a allodd gyfarch Duw a dweyd,—“Mi a gwblheais y gwaith a roddaist i mi i’w wneuthur.” Crist yn unig allodd ynganu’r gair “Gorffennwyd” yn iawn, nes yr adseinia byth drwy greigiau tragwyddoldeb,—*Gorffennwyd*, *Gorffennwyd*, *GORFFENNWYD!* Clod iddo’n dragwydd,—gorffennodd Ei waith cyn

gorffen Ei fywyd ! Aeth felly drwy'r nefoedd. Mae y gair "nefoedd" yn y rhif lliosog,—nef ydyw'r un, a nefoedd ydyw'r llawer. Nid nef, ond nefau, sy'n ein haros yr ochr draw. Ni wyddom eu nifer, ond rhaid eu bod yn llawer. Nid aros y byddwn byth mewn rhyw un nef fawr, i synnu a moliannu'n ddi-ddiwedd, ond esgyn a gawn o un nef i nef arall, o nef lai i nef fwy, o nef wen i nef wennach, o nef ddedwydd i nef ddedwyddach, a hynny dros byth. Ond wele Un yma, ein Harglwydd Crist, a aeth ar Ei union mewn un act fawr o esgyniad drwy'r nefau oll, i'r nef. Y nef honno ydyw unig a chysegredig fangre y Duwdod mawr. Nid aeth, ac nid ä'r un creadur iddi byth. Pe sangai Gabriel ar ei throthwy, byddai'n dranc iddo mewn gogoniant ! Ond aeth ein Hiesu ni, ein Brawd a'n Prynwr, i mewn i'r nef ddwyfol gysegredig hon, ac yno i gartrefu byth ! Ac o'r nef honno y lleinw'r nefoedd oll â'i ddwyfol wên a'i bresenoldeb.

Onid yw'n syndod felly fod cynifer yng Nghymru'n ei adael,—y fath Dduw a'r fath ddyn, a'r Duw a'r dyn wedi eu huno'n dragwyddol yn Ei Berson, ac yn aros mewn dwyfol uchelder dan fythol goron gogoniant ! Priodol y cynghorir ni yma i lynu wrtho, gwres neu oerni, diwygiad neu heb ddiwygiad : "Glynwn yn ein profes."

III. *Mawredd cydymdeimlad* : "Canys nid oes i ni Arch-offeiriad heb fedru cyd-ddioddef

gyda'n gwendid ni; ond wedi ei demtio ym mhob peth yr un ffunud a ninnau, eto heb bechod" (adn. 15).

Do, fe demtiwyd yr Hwn oedd ddi-bechod i *bechu*,—nid i chwareu na chellwair â themtasiwn, ond i bechu yng ngwir a llawn ystyr y gair. Nid ffug-ornest fu'n yr anialwch, ond yr ymladdfa galetaf a gymerodd le erioed ar faes gwirionedd. Yr oedd pob diafl yn Annwn ar y maes y diwrnod hwnnw, a phob pwer yn Gehenna ar lawn waith. Amcan y frwydr ydoedd,—ceisio gwneyd uffern o'r nef, a phechadur o Sanct Duw! A lwyddwyd? Na: clod iddo byth,—daeth allan "heb bechod." Aeth iddi heb bechod, daliodd ynddi heb bechod, a daeth ohoni heb bechod. Temtiwyd yr Adda cyntaf yr un modd, a phechodd hwnnw, nes troi paradwys yn anialwch; a themtiwyd yr Ail Adda, ond ni phechodd, a throwyd yr anialwch yn baradwys yn ol. O'r temtiad cyntaf, daeth uffern o bechod; ond o'r ail demtiad, daeth nef o sancteiddrwydd. Daeth yr Adda cyntaf allan yn gythreulig hyll ym mharddu Gehenna; ond daeth yr Ail Adda allan yn ddwyfol hardd yng ngwyndra gogoniant: "Heb bechod."

"Daeth trwy

Ein Hiesu *glân* a'i farwol glwy',
Fendithion fyrdd, daw eto fwy."

Yr ydym yn myned yn falchach beunydd o Waredwr di-bechod,—yr "Iesu *glân*"!

Yn awr, gan Ei fod yn ddi-bechod, ac wedi Ei demtio i bechu, ac wedi dyfod o'r demtasiwn heb bechod, y mae ar Ei ben Ei Hun yn Ei gydymdeimlad byth, ac anfeidroldeb rhyngddo a phawb. A dyma rywbeth gwerthfawr yn y byd hwn yw cydymdeimlad. Cofiw'n yn hir ddydd y brofedigaeth, pan y daeth cyfaill i'n tŷ, yn llawn teimladau dwysion. Methodd a dweyd gair; ysgydwodd law â ni mewn distawrwydd, a'i ruddiau'n wlyb gan dagrau; ond teimlasom guriadau'r galon yn ysgydwad y llaw, a gwelsom ei dyfnder drwy loywyder y deigrin. Ac er na ddywedodd air, ymadawodd a darn mawr o'r brofedigaeth i'w ganlyn. Teimlem yn ysgafnach a siriolach ar ol ei ymweliad. Beth oedd y dirgelwch? A,—cydymdeimlad! Cofus gennym dderbyn geneth fach amddifad unwaith i'r seiat, a gofynasom iddi beth a'i harweiniodd i ddod yno; a'i hateb syml oedd,—“Yr wyf wedi dod yma i gael cydymdeimlad pobl yr Arglwydd, a'u gweddiau drosod.” Da iawn, yr amddifad fach, heb dad na mam, heb frawd na chwaer, yn ceisio nodded yng nghydymdeimlad a gweddiau pobl Dduw! Ond yr Iesu o bawb am gydymdeimlad. Medr heddyw ymdaflu i'n hamgylchiadau mor lwyr nes byw ein bywydau, ofni'n hofnau, teimlo'n teimladau, ac ymladd ein hymladdau.

“Pwy garia 'maich fel Brenin ne',
Pwy gydymdeimla fel Efe?”

Ac nid cydymdeimlad yn unig sydd ganddo, ond digon o nerthoedd ac adnoddau tu cefn i gario allan ei holl ddymuniadau. Nis gall Ei galon fawr ddymuno dymuniad byth nad oes ganddo ddigon o allu i'w sylweddoli a'i ddwyn i weithrediad. Gall Hwn ddweyd,—
 “A'm holl ewyllys a wna.” Y Brenin tragwyddol ydyw, gyda holl adnoddau Duwdod at Ei wasanaeth, yn eistedd ar Ei orseddfainc i weinyddu gras a thrugaredd i bechaduriaid :
 “Am hynny, awn yn hyderus at orseddfainc y gras, fel y derbynion drugaredd, ac y caffom ras yn gymorth cyfamserol ” (adn. 16).

Mae hyn oll, medd yr awdwr, yn cyfansoddi mawredd yr Arch-offeiriad, ac yn rheswm dros i ni mewn bywyd, yn angeu, yn y farn, a thros byth, i lynu wrtho : “Glynwn yn ein proffes.”

Y CYFOETHOG YN DLAWD.

“CANYS chwi a adwaenoch ras ein Harglwydd Iesu Grist, iddo ef, ac yntau yn gyfoethog, fyned er eich mwyn chwi yn dlawd, fel y cyfoethogid chwi trwy ei dlodi ef.”—2 Cor. viii. 9.

Pwnc yr Apostol yn y rhan hon ydyw haelioni crefyddol, ac edrycha arno mewn dwy wedd, sef ei *natur* a'i *gymhellion*. Gyda golwg ar natur haelioni, dywed ei fod yn *ras*: “gras Duw,” “y gras hwn.” Mae, nid yn unig yn fuddiol i eraill, ond yn ras arbennig: mae'n ffrwyth gras, ac yn foddion gras. Try'n fendith i'r rhoddwr yn gystal a'r derbynydd. Mae hefyd yn gynyrech meddwl ewyllysgar: rhaid iddo darddu, nid trwy orfodaeth, ond “o barodrydd meddwl. Mae gwerth haelioni nid yn y swm, ond yn y cariad sydd tu ol iddo: nid ym mawredd y rhodd, ond yn ysbryd y rhoddwr. Gall cariad anfarwoli hatling y weddw. Mae gwir haelioni hefyd i gynnwys pawb,—rhai pell fel rhai agos, diethriaid fel cyfeillion. Mae cariad Crist wedi dileu pob gwahaniaeth, wedi pontio pob pellder, wedi uno dynolryw, ac wedi gwneyd un teulu o'r holl ghenhedloedd.

Gyda golwg ar y *cymhellion* i haelioni, dywed, yn un peth, ei fod yn cyfanu y cymeriad crefyddol. Cyfeiria yma at rasau godidog, megis ffydd, cariad, astudiaeth, gwybodaeth, ond dywed eu bod oll yn anghyflawn heb y gras

hwn o haelioni. Mae'n werth bod yn hael i feddu cymeriad crwn, cyfan: un yn dal i edrych arno o bob cyfeiriad. Ond y prif gymhelliad wedi'r oll ydyw esiampl Crist: "Canys chwi a adwaenoch ras ein Harglwydd Iesu Grist": dyma ras ar gyfer gras, gras yn gymhelliad i ras, sef gras Crist i'r gras o haelioni. Gras oedd hwn a ffynonellodd yng nghariad Crist er tragwyddoldeb, a lifodd allan yn fywyd o hunan-aberth anfeidrol; ac a goronwyd yn angeu'r Groes.

Cynwysa'r testyn dri gwirionedd:

- I. CRIST YN EI GYFOETH.
- II. CRIST YN EI DLODI.
- III. TLODI CRIST YN GYFOETH PECHADUR.

I. Crist yn Ei gyfoeth: "Iddo ef, ac yntau yn gyfoethog."

Cyfoethog! Gair yw hwn sy'n orlawn o swyn i ddynion, a gair mawr y byd ymhob oes. Aberthir pobpeth er mwyn cyfoeth. Dyma drwydded y byd i safleoedd o anrhydedd. Rhoddir mwy o bwys yn aml ar boced lawn nag ar ben a chalon lawn, a sonir llawer am ddynion, teyrnasoedd, a gwledydd cyfoethog. A cheir y gair wedi ei weddnewid a'i ysbrydoli'n britho Dadguddiad. Darlennwn am gyfoeth gras, cyfoeth daioni, cyfoeth doethineb, cyfoeth trugaredd, a chyfoeth gogoniant. Golyga'r dwyfol gyflawnder,—y môr di-lannau a di-

waelod sydd heb drai na llanw'n ei hanes byth. A dyma'r ystyr sydd iddo yma.

Yr oedd Crist yn gyfoethog mewn dwy wedd :

1. *Mewn meddiannau.* Dyma'r ystyr a roddir yn gyffredin i'r gair ynglŷn â chyfoeth y byd, sef aur, arian, tai, tiroedd,—meddiannau. Pethau ydynt tu allan i ddyn, o'i gwmpas nid ynddo. Ac y mae ambell i ddyn a llawer am dano heb ddim ynddo. Yr oedd Crist yntau yn dragwyddol gyfoethog mewn meddiannau,—pethau tu allan i'w Fôd,—ond yr oeddynt oll wedi tarddu o gyfoeth Ei feddwl a'i fywyd Ef Ei Hun. Nid yw creadigaeth ond diferyn o eigion cyfoeth Ei natur. Ceir eiliw gwan o hyn mewn dyn : dyna yw athrylith,—natur gyfoethog yn llifo allan yn greadigaethau o feddwl. Yr oedd creadigaeth i Grist yn anghenrhaidd cyfoeth Ei natur. Yr ydoedd o natur mor gyfoethog fel nas gallai beidio creu. Dylifai o'i feddwl greadigaethau newyddion yn ddi-dor : “ Ohono ef, a thrwyddo ef, ac erddo ef, y mae pob peth.” Efe felly a'u pïau. Mae'n iawn i Greawdydd pob peth fod yn Etifedd pob peth : (1) Pobpeth y byd gweledig. Yn araf y deuir i ganfod cyfoeth mawr y cread. Mor gyfoethog yr ymddengys yr eangder yn y nos gyda'i fydoedd dirifedi ! A phe cyrhaedd-em y seren bellaf sy'n ganfyddadwy i ddyn, ymhell, ymhell, megis ar ddibyn tragwyddol gaddug, ni fyddem yno ond prin yn cychwyn.

Mae sêr uwch sêr, bydoedd uwch bydoedd, ac eangder uwch eangder, yn ymestyn i'r di-derfyn pell. O, etifeddiaeth eang! O, stâd fawr! —pwy a'i pïau? Crist yw Etifedd yr oll,—“cyfoethog.” Hefyd (2) Pobpeth y byd anweledig. Ac y mae hwnnw'n annhraethol fwy a chyfoethocach. Mae'n nês a thebycach i Dduw. Byd di-nos a di-gysgodion ydyw, byd anfarwoldeb a bywyd, byd y *realities* tragwyddol. Ac yn ei holl fawredd a'i gyfoeth, Crist a'i pïau. Gallasai oddiar binael Ei fawredd gymeryd ardrem dros stâd ddi-derfynau'r Duwdod, yn weledig ac anweledig, a dweyd,—“Eiddof fi ydyw”! “Cyfoethog.”

2. *Yn ei Fôd.*—Ceir llawer o ddynion a'u cyfoeth i gyd oddiallan. Pe dadwisgid rhai o'u cyfoeth, äi aml i gawr yn gorrach yn y fan. Y gwir am ddynion yn fynych ydyw—llawer *ganddynt* heb ddim *ynddynt*. Ond yr oedd cyfoeth mwyaf Hwn, nid ganddo, ond ynddo. Yr oedd ganddo lawer, ond yr oedd ynddo anfeidrol fwy. Ychydig a wyddom am ddirgelion dwyfol hanfodiad: heriant ein hymchwil byth. Mae Duw'n rhy fawr i bawb ond Ef ei Hun; ond gwyddom trwy ddadguddiad fod pob perffeithrwydd ynddo, ac ohono. Mae Ei ddigonedd ynddo'i Hun. Yr oedd yn berffaith ddedwydd ynddo'i Hun yn unigrwydd y dechreuad pell, cyn bod yr un creadur. A'r hyn sydd wir am Dduw sydd wir am Grist—y Dwyfol Fab. Yr oedd ynddo y fath anfeidrol

gyfoeth o bob perffeithrwydd nes tynnu allan holl ymadferthoedd y Tad i'w garu. Carodd y Tad y Mab mor fawr fel nas gallasai garu'n fwy. Ac ychwaneg,—troes y Mab lif y cariad dwyfol yn ol i'w Dad heb golli dim o'i rym. Tragwyddol garai fel y'i tragwyddol gerid. "Ac yntau'n gyfoethog."

II.—*Crist yn Ei dlodi*: "Fyned er eich mwyn chwi yn dlawd."

Tlawd! Gair yw hwn sy'n llawn arswyd a braw. Tra'r rhêd dynion ar ol cyfoeth, dianga pawb rhag tlodi. Clywsom am filiwnydd yn America wedi gwallgofi gan ofn myned yn dlawd. Byddai'n well gan lawer wynebu marwolaeth na thlodi, am y byddai ei arswydion iddynt yn llai. Ond wele yma'r Hollgyfoethog wedi dod o'i fodd yn dlawd. A dyma begynnau eithaf Ei fywyd rhyfedd—cyfoethog . . . tlawd. Mae holl ddirgelion Ei hanes o fewn y ddau hyn. A'r cyfoethocaf a ddaeth y tlotaf o bawb. Ni fu neb mor gyfoethog, na neb mor dlawd a'n Hiesu ni. Collodd y cwbl,—ymdlododd o'r oll: "yn dlawd." Ymdlododd

1. *O'i ddwyfol feddiannau*.—Daeth i iselder amgylchiadau: rhodiodd holl ddyfnderoedd tlodi. Cafodd Ei eni mewn tŷulu tlawd. Offrwm cyflwyniad Ei rieni drosto oedd, nid oen, ond pâr o ddurturod, a dau gyw colomen—offrwm y tlawd. Ganwyd Ef mewn preseb. Gweithdy'r saer oedd ei gryd-ystafell. Hunodd

lawer noson yn swm y morthwyllion a'r ebillion. Caledwaith a'i cysgododd rhag blaidd newyn. Do: bu yntau'n weithiwr, a thrwy hynny, rhoes urddas tragwyddol ar waith. Bu'r dwylaw fu'n rhychwantu'r nefoedd, yn gosod tylathau'r cread, ac yn seilio'r ddaear ar ddiddim, yn mesur ac yn morteisio coed gwlad Canaan. A'r diweddar Barch. David Jones, Treborth, a arferai ddweyd ei fod ef yn tybio y byddai rhai o wragedd Nazareth yn torri ambell ddodrefnyn o bwrrpas i gael gweled yr Iesu'n ei osod wrth ei gilydd! a diau y byddai rhyw ddwyfol raen arno. Arhosodd hefyd yn dlawd drwy'i fywyd. Genir llawer yn dlawd, ond ymgyfoethogant yng nghwrs bywyd; a golygfa swynol yw gweled bachgen tlawd yn dod yn wr cyfoethog. Ond nid felly Gwarddwr y byd: mewn tlodi y'i ganwyd, mewn tlodi y bu fyw, ac mewn tlodi y bu farw. Bu rhaid gofyn i bysgodyn i dalu'r dreth drosto Ef a'i ddisgyblion; a chlod i hwnnw am ei gymwynas barod i'w Greawdwr. Tystiai un diwrnod: "Y mae gan y llwynogod ffauau, a chan ehediaid y nefoedd nythod; ond gan Fab y Dyn nid oes le i roddi ei ben i lawr." O, syndod,—Crewr y bydoedd heb obennydd i gysgu! Yr oedd anifeiliaid y maes yn well allan na'u Duw. Wele Etifedd pob peth heb ddim. "Yn dlawd"!

2. *O'i ddwyfol hawlfreintiau.*—Ymdlododd, nid yn unig o'r hyn oedd *ganddo*, ond mewn

rhyw ystyr o'r hyn oedd *ynddo*. Gŵyr, nid yn unig am tlodi amgylchiadau, ond tlodi bôd. Rhoddes heibio fwy na'i ogoniant, os wrth ogoniant y meddylir rhyw ysblander allanol. Ymwaghaodd o'i hawlfreintiau fel Duw—*prerogatives* y Duwdod. Yr hawlfraint uchaf ar y ddaear yw eiddo brenin (*royal prerogative*), yr hon a gynhwysa uchafiaeth ar bawb, fel y mae tu allan i gwrs deddf gyffredin. Ni wyddom ni ond ychydig am hawlfreintiau Duwdod, ond rhaid y cynhwysant Ei uchafiaeth anfeidrol ar bawb a phob peth,—Ei fod uwchlaw deddf allanol, gan Ei fod yn ddeddf iddo'i hun. Mae felly'n dragwyddol rydd ac annibynnol: triga yn uchelderau dwyfol ryddid ac annibyniaeth, heb orfod ufuddhau na phlygu i neb. Medda hawl wreiddiol ar holl adnoddau a phwerau Ei hanfod i'w defnyddio wrth Ei ewyllys. A hyn oll oedd wir am y dwyfol Fab cyn iddo ymgawdoli. Yr oedd mewn meddiant llawn o holl hawlfreintiau Duwdod. Ond O, syndod tragwyddol! Ymdlododd ohonynt,—rhoes yr oll heibio! Cadwodd Ei Dduwdod, a'i holl briodoledau; ond ymwaghaodd o'i hawlfraint wreiddiol i'w defnyddio wrth Ei ewyllys Ei Hun. Ewyllys Ei Dad oedd deddf Ei fywyd. Ymdaflodd yn yr oll ag ydoedd, a allai, ac a feddai, i gario allan waith gwas: "A'i gwaghaodd ei hun, gan gymeryd arno agwedd gwas." Newidiodd "ffurf Duw" am "ffurf gwas." Wele felly yr Arglwydd yn was,—y Goruchaf yn or-isaf,

—Rhoddwr deddf yn plygu dani,—y Perffaith yn dysgu ufudd-dod,—Ffynhonnell pob hawl heb hawl arno'i Hun! “Yn dlawd.”

III. *Tlodi Crist yn gyfoeth pechadur* : “Fel y cyfoethogid chwi trwy ei tlodi ef.”

1. *Mewn meddwl*.—Yr oedd y cynfyd yn gyfoethog o feddwl. Ceir yn hên lenyddiaeth y byd drysorau gwir athrylith, a gresyn ein bod yn byw mor dlawd o feddyliau a'r fath ystôr yn ein cyrraedd. Ond mae'n amlwg mai cynyrchion meddwl yn ei fabandod ydynt. Nid oedd meddwl y byd wedi dadblygu i'w gyflawn faint. Yng Nghrist y tyfodd meddwl dyn i'w faint. Hyn sy'n esbonio fod Cristionogaeth yn gyfoethocach o feddwl nag Iuddewiaeth, a'r Testament Newydd na'r Hên Testament. Mae llenyddiaeth yr oesau yn gyfoethocach ar ol y tlodi hwn : mae barddoniaeth, athroniaeth, a cherddoriaeth oreu'r byd yn llawnach a cheiniach drwyddo. Mae duwinyddiaeth wedi ei hail-eni. Ac nid rhyfedd hyn, oblegid cyfoethogodd y nef ei hun. Mae'r engel bellach yn well meddylwyr. Mae dirgelion yr Ymgawdoliad a'r Iawn wedi minio yn gystal a llanw'u meddyliau : “I'r hyn bethau y mae yr angelion yn chwenychu edrych.”

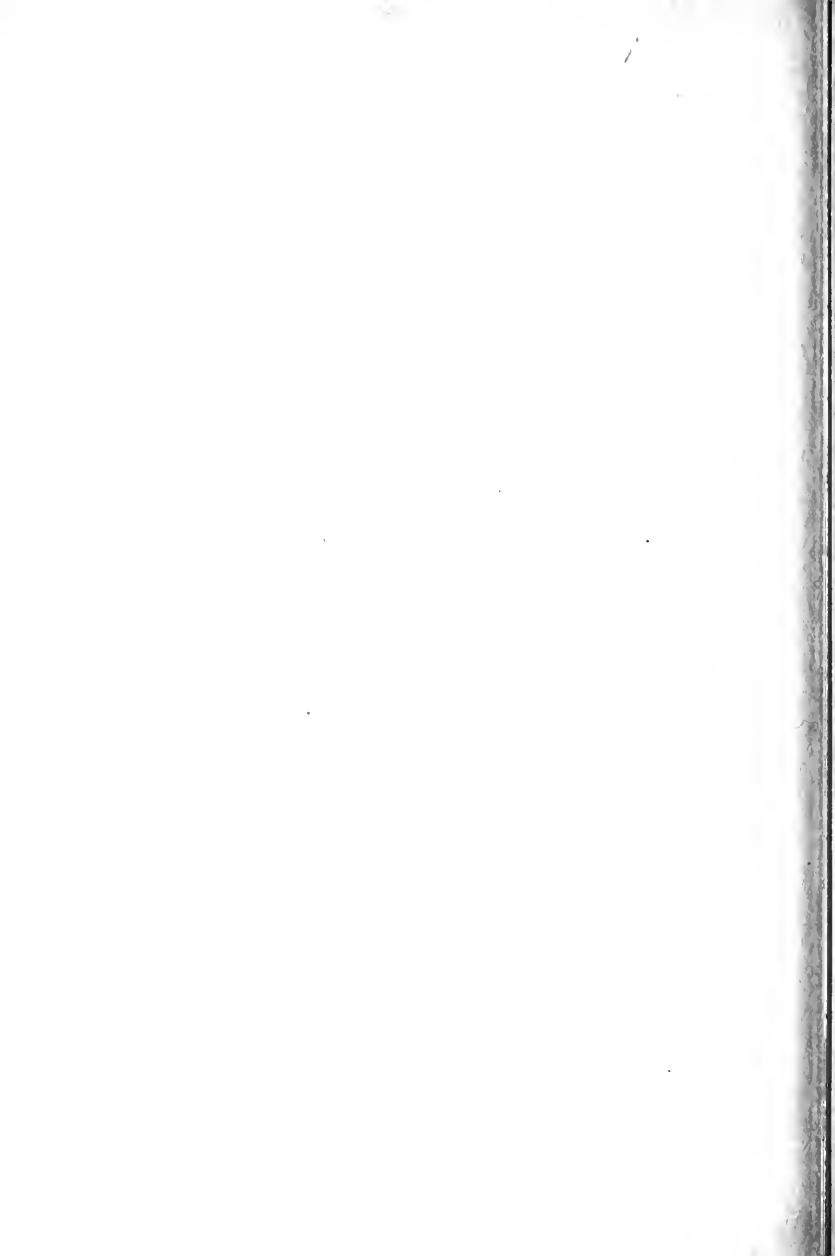
2. *Mewn gras*.—A dyma angen mawr pechadur yw gras. Gall angel fyw ar ddigon o feddwl, ond rhaid i bechadur gael gras. Ni

wnai holl feddyliau Duwdod ei gadw heb ras.
Byddai'n fwy o ddiafl nag o sant byth, pe
meddai feddwl Duw heb ras Duw. Ond y
mae'r gras oll yn drysoredig yng Nghrist :

“ Trysorwyd gras, ryw annherfynol stôr,
Yn Iesu Grist, cyn rhoddi deddf i'r môr.”

A thrwy'r tlodi, daeth y gras anfeidrol i gyrr-
aedd y pechadur gwaethaf. A dyma ddigon, a
digon byth : bydd y cyflenwad yn dragwyddol
fwy na'r angen :

“ 'Does eisieu'n bod, nac ofn, na chlais, na chlwy',
Ar f'enaid tlawd, heb fod gan Iesu fwy ;
Anfeidrol fwy o werth sydd yn Ei waed,
Os trengu wnafl, mi drengaf wrth Ei draed.”

Y BREICHIAU TRAGWYDDOL.

“**NID** oes megis Duw Israel, yr hwn sydd yn marchogaeth y nefoedd yn gymorth i ti, a'r wybrennau yn ei fawredd. Dy noddfa yw Duw tragwyddol, ac oddi tanodd y mae y breichiau tragwyddol: efe a wthia dy elyn o'th flaen, ac a ddywed, Difetha ef.”—*Deut. xxxiii.* 26, 27,

UN o nodweddion amlycaf cenedl Israel oedd ei syniadau uchel am Dduw. Pobl gyffredin a di-nôd oeddynt mewn ystyron eraill: felly mewn nifer, dysg, a gwleidyddiaeth. Ond daethant yn allu mawr yn y byd trwy eu gwymbodaeth am Dduw,—yn allu i'w oleuo a'i orchfygu, nid trwy rym arfau, ond trwy egwyddorion moesol. Duw Israel oedd eu gogoniant.

Sylfaen yr oll ydoedd eu cred ddiysgog ym modolaeth ac undod Duw. Credent ynddo hefyd fel Creawdwr pob peth,—hanes yn gystal a natur. Efe ydoedd “Lluniwr Israel.” Gwahaniaethai hyn eu crefydd oddiwrth grefyddau eraill y byd, y rhai oeddynt yn unoli Duw a natur. Galwent Ef yn “Enaid natur,” yr hyn a'u harweinodd i addoli ei gwrthrychau. Ond yr oedd Duw Israel, nid yn unig *yn*, ond *uwchlaw* y byd. Yr ydoedd iddynt yn Dduw pell yn gystal a Duw agos, yn Dduw tragwyddoldeb yn gystal a Duw amser. Yr oedd y Goruchel a'r Dyrchafedig, yr Hwn a breswyliai dragwyddoldeb, gyda'r cystuddiedig a'r isel o ysbryd. Nid llai oedd eu cred ynddo hefyd

fel Llywodraethwr cyfiawn. Teyrnasai mewn uniondeb, a gweinyddai gyfiawnder i bawb : “Cyfiawn yw yr Arglwydd yn ei holl ffyrdd, a sanctaidd yn ei holl weithredoedd.” “Cyfiawnder a barn yw trigfa ei orseddfainc ef.” Ond coron yr oll ydoedd eu cred ynddo fel Iachawdwr y byd. Yr ydoedd, nid yn unig yn Dduw cyfiawnder a barn, ond hefyd yn Dduw trugaredd a gras, ac felly i'r byd : “Mi a'th roddaf yn oleuni i'r Cenhedloedd, fel y byddych yn iachawdwriaeth i mi hyd eithaf y ddaear.”

Mae'n amlwg iddynt gael y syniadau uchel hyn, nid yng ngrym athrylith wreiddiol o'r eiddynt eu hunain, ond trwy ddadguddiad uniongyrchol oddiwrth Dduw. Efe a hysbysodd iddynt ddirgelwch dwfn ei Fôd, Ei gymeriad, a'i waith. Yr oedd arucheledd eu syniadau felly'n gynnyrch dwyfol ddadguddiad. Nid oedd eu mynegiadau hwy am Dduw ond dadguddiadau Duw am dano'i hun.

Ceir yn y testyn ddadguddiad deuplyg o Dduw, sef yr hyn ydyw ynddo'i hun, a'r hyn ydyw i bechadur.

I. *Yr hyn ydyw Duw ynddo'i Hun.*

Nodir yma ddau beth am dano, sef *mawredd* a *thragwyddoldeb*.

1. *Mawredd* : “Nid oes megis Duw Israel, yr hwn sydd yn marchogaeth y nefoedd . . . a'r wybrennau yn ei fawredd.”

Mae rhyw swyn neillduol i ddynion ymhob mawredd : edmygwn ddyn mawr, gwlad fawr, mynydd mawr, eigion mawr, etc. Yn wir, oes yn addoli mawredd yw'r oes hon. Ond ymgolla pob mawredd fel diferyn mewn eigion ym mawredd Duw. Duw yn unig sydd fawr : "Mawr yw yr Arglwydd, a chanmoladwy iawn." "Y Duw mawr ac ofnadwy." "Canys ydwyf fawr, ac yn gwneuthur rhyfeddodau." "Tra mawr ydwyf." "Ei fawredd sydd anchwiliadwy."

Cyfeiriwn at rai gweddau i'w fawredd :

(a) *Mae Duw'n annibynnol fawr.*

Mae dibyniaeth yn ddedf ein byd ni. Gwelwn ei gweithrediad ymhob man, ac ar bob peth. Dibynna'r presennol ar y gorffennol : nid oes yr un awr, dydd, blwyddyn, na chyfnod, yn sefyll yn hollol arno'i hun : dibynnant ar eu gilydd. Derbynia un oes ei chyfoeth o feddwl a gwybodaeth gan oes arall, a chyfranna un cyfnod o gyflawnder ei adnoddau i gyfnod arall. Yr un modd am ddynion,—dibynnant ar eu gilydd. Priodol y dywedir fod "y plentyn yn dad y dyn" : dibynna dyndod ar blentyndod. Dibynna rhai dynion yn gwbl ar eraill. Mae mawredd ambell un i'w briodoli i'w fedr i ymgripio hyd ddynion eraill. Mae'r byd yn llawnach nag y tybir o *creepers* llenyddol ! Ac y mae pawb felly i ryw raddau : am y meddyliau mwyaf ymysg dynion, dad-

blygiadau ydynt, nid creadigaethau. Yr hyn a fu y sydd, a'r hyn y sydd a fydd. Dibynnol ar y goreu yw mawredd dynion.

Ond y mae Duw'n annibynnol fawr. Efe yw'r Cyntaf, heb neb o'i flaen i gyfrannu iddo. Beth bynnag ydyw yn anfeidroldeb Ei Fôd a'i berffeithiau, y mae felly ynddo, trwyddo, ac ohono'i hun. Wele Un digon mawr i sefyll arno'i hun o dragwyddoldeb i dragwyddoldeb.

(b) *Mae Duw'n gyffredinol fawr.*

Mawredd mewn un cyfeiriad, neu mewn un peth, yw'r eiddo dynion; a hyn, mewn gwirionedd, a esbonia'u mawredd. Sonir yn aml am "ddynion yr un *idea*," a'r rhai hyn sy'n gosod eu hól ar y byd, yn aileni cymdeithas, ac yn creu cyfnodau newyddion mewn hanesyddiaeth. Gwyddant lawer o bethau, ond mewn rhyw un peth y maent yn wir fawr. Un drychfeddwl mawr llywodraethol sydd ganddynt, ac ymroddant oll i'r un hwnnw. Camgymeriad llawer ydyw gwasgaru eu hadnoddau: meddant ryw ysfa am fod yn fawr mewn llawer o bethau. Dylem gofio fod dyn yn anfeidrol rhy fach i fod yn fawr ymhob peth. Cyfyngir ei gyrhaeddiadau gan gylch ei fychander.

‡ Ond y mae Duw'n fawr ymhob peth. Mae pob mawredd yn cydgyfarfod ynddo, a hynny mewn perffeithrwydd, fel y pelydron yn yr haul, a'r diferion yn y môr. Mae pob perffeithrwydd ynddo, a'r oll mewn cymesuredd

dwyfol-hardd. Ni pherthyn i Dduw fwy a llai : mae ynddo gyfunedd mor wir a chyfanrwydd. Gwisgir Ei holl berffeithiau âg anfeidrol fawredd. Mae ynddo allu mawr, cariad mawr, gras mawr, trugaredd fawr, etc. Cyfatebant oll i'w Fôd. Teifl Duw Ei anfeidroldeb Ei Hun i'w holl berffeithiau, Ei feddyliau, a'i actau : "Mawr yw ein Harglwydd, a mawr ei nerth : aneirif yw ei ddeall." Am Ei fod yn fawr Ei Hunan, y mae'n fawr Ei nerth a'i ddeall. Oherwydd hyn, gelwir arnom i'w foli "yn *amllder* ei fawredd." Ynddo Ef yn unig byth y ceir *amllder* o fawredd, a hynny mewn perffeithrwydd di-ddarfod.

(c) *Mae Duw'n sefydlog fawr.*

Mae dadblygiad yn gystal a dibyniad yn ddeddf y byd. Deffinia rhai fodolaeth fel *tyfiant*. Ac os nad tyfiant *ydyw*, rhaid i ni addef fod tyfiant *mewn* pob bodolaeth. Mae'n ddeddf gyffredinol a digyfnewid. Gwelir ei gweithrediad mewn natur, dysg, a chrefydd. Teyrnasa ym myd mater fel ym myd meddwl ac ysbryd, ac ystyrir amddifadrwydd ohoni yn brawf o ryw ddiffig. Achosir pryder mawr i rieni os nad yw eu plentyn yn tyfu. Y fath wrthuni fyddai plentyn yn aros yr un faint yn bymtheg ag ydoedd yn bump oed : un o'i addurniadau pennaf ydyw cynnydd mewn corff a meddwl. Mae'r un ddeddf fawr hefyd mewn crefydd. Cyfeirir yn fynych at hyn yn y Testament Newydd : "A chynyddu yng

ngwybodaeth am Dduw.” “Yn cynyddu gan gynydd Duw.” “Ar gynyddu ohonoch fwy-fwy.” “Cynyddwch mewn gras a gwybodaeth ein Harglwydd a’n Hiachawdwr Iesu Grist.” Un o hanfodion crefydd ysbrydol ydyw cynnydd. Syniad arddunol ydyw hwn,—y cawn dreulio’n tragwyddoldeb i dyfu i gyfeiriad Crist a Duw!

Ond y mae Duw uwchlaw deddf. Mae Efe’n ddigon mawr i fod yn ddeddf iddo’i Hunan. Mae’n rhy fawr i fedru mynd yn fwy: erys yn dragwyddol yr un faint. Nid yw’n gryfach heddyw er pob ymarferiad a gafodd erioed: nid yw’n ddoethach er yr oll a welodd. Gwyddai’n dragwyddol ddi-ddechreu gymaint a wŷr yn dragwyddol ddi-ddiwedd. Ac fel nad yw’n cynyddu, nis gall ychwaith leihau. Gwelir dirywiad mor eglur a chynnydd yn y byd. Mae’r cread mawr yn dwyn olion henaint yn barod: rhychir gruddiau’r creig gan ystormydd oesau, a gwisga’r bannau benwynni. Try amser hoender ieuenctid yn wywdra henaint. Mor gyflym yr ä’r bachgen yn henwr! Ond y mae Duw uwchlaw amser a lle: mae’n ddigon mawr i gynnwys amser a thragwyddoldeb, ac felly nid yw’n ddarostyngedig i gyfnewidiadau’r naill na’r llall. Yr hyn oedd, ydyw, ac a fydd byth: “Gyda’r hwn nid oes gyfnewidiad, na chysgod troedigaeth.”

2. *Tragwyddoldeb*: “Duw tragwyddol . . breichiau tragwyddol.”

Y darnodiad goreu o dragwyddoldeb y gwyddom ni am dano ydyw,—Parhad di-ddechreu a di-ddiwedd, heb ddilyniad. Cwrs o ddilyniadau yw amser : blynyddoedd, misoedd, dyddiau, ac oriau'n dilyn eu gilydd gyda chys-ondeb di-dor. Ond nid dilyniad yw tragwyddoldeb ; yn hytrach, un pwynt mawr, arosol, ydyw. Mae parhad di-ddiwedd, fel a berthyn i engyl a dynion, i ni'n amhosibl ei amgyffred ; ond beth am barhad di-ddechreu a di-ddiwedd ? Mae fel cefnfor di-lannau a di-waelodion, a'r meddwl fel diferyn yn ymgolli'n ei ddyfnderau. Pe'r elem yn ol at ddechreuad hanes Prydain, ac yna at sylfaeniad pyramidiau'r Aifft dros bymtheg cant o flynyddoedd cyn hynny, ac yn ol nes clywed swm y "Bydded cyntaf," a gweled amser yn ei gryd, ac yna'n ol, yn ol, yn ol, i'r diddymdra mawr,—“Cyn ysgwyd y cwsg a roddwyd i'r caos gwreiddiol” ! Pa le y byddem yno ? A, ar drothwy tragwyddoldeb Duw ! Boddlonwn ar ei gredu heb ei amgyffred. Ac eto, mae'r Bibl yn llawn ohono : “Ydwyf yr hwn ydwyf.” Nid ydwyf yr hwn a fum, neu a fyddaf : nid oes ddoe nac yfory'n perthyn iddo, ond ryw Heddyw tragwyddol. Iddo Ef, mae Ei fwriadau oll yn ffeithiau. “Ni fedrir chwilio allan nifer ei flynyddoedd Ef” : ni fedd yr un cerub ddigon o ffigyrau i'w gosod wrth eu gilydd. “Dy flynyddoedd di sydd yn oes oesoedd.” “Ti ydwyf Dduw o dragwyddoldeb hyd dragwyddoldeb.” “Y Duw byw, a'r

brenin tragwyddol.” “Tad tragwyddoldeb” :
 Un fu'n *nursio* tragwyddoldeb yn Ei fynwes!
 “Duw tragwyddol” a “breichiau tragwyddol.”

II. *Yr hyn ydyw Duw i bechadur* : “Dy noddfa yw Duw tragwyddol, ac oddi tanodd y mae y breichiau tragwyddol : efe a wthia dy elyn o’th flaen, ac a ddywed, Difetha ef.”

Dysgir yma fod Duw yn dri pheth i bechadur, sef *diogelwch*, *cynhaliaeth*, a *buddugoliaeth*.

1. *Diogelwch* : “Dy noddfa yw Duw tragwyddol.”

Yr oedd y syniad o noddfa neu ddiogelfa yn hollol gynefin i’r Iuddewon. Ymfrostient yn eu dinasoedd noddfa. Neillduodd yr Arglwydd chwech o’r cyfryw ddinasoedd mewn gwa-hanol rannau o’r wlad i fod yn nodedd i lofrudd a laddai ei gymydog mewn amryfusedd. Yr oedd y ffyrdd i’r noddfeydd hyn i fod yn llydain, gwastad, a hawdd i’w tramwyo. Yr oedd pob rhwystr i’w symud, a phob ffrwd i’w phontio ar unwaith, fel y byddai’n hawdd i’r llofrudd ddianc rhag dialydd y gwaed. Ac ar y croesffyrdd cyfodid myneg-byst, ac arnynt yn ysgrifenedig,—*Noddfa*, *NODDFA!* Yr un modd, y mae Duw yn Noddfa i bechadur ffoedig am ei fywyd, yn yr Hwn y caiff ddiogelwch rhag pob dialydd dros byth. Noddfa ydyw a thrwch Duwdod am dani. Ac y mae’r ffordd iddi’n rhydd ac yn agored i’r pechadur gwaethaf.

Daeth mab Duw, ein Crist ni, o'r nefoedd i'r ddaear i ddi-garegu'r ffordd,—i symud rhwystrau deddf a chyfiawnder,—ac i bontio afon digofaint â'i haeddiant Ei Hun. Noddfa, *Noddfa*, NODDFA. “Dy noddfa yw Duw tragwyddol.”

2. *Cynhaliaeth*: “Ac oddi tanodd y mae y breichiau tragwyddol.”

Yr oedd yn bwysig i'r ffoadur gynt gael, nid yn unig noddfa i'w ddiogelu, ond cynhaliaeth wedi cyrraedd iddi. Cyrhaeddai ambell un yn llesg a blinedig, ac ar golli ei anadl, a da fyddai cael ymdaflu i freichiau'r porthor ar drothwy'r noddfa. A, mae yn noddfa Duw, nid yn unig ddiogelwch, ond hefyd gynhaliaeth: “Ac oddi tanodd,”—yn gynhaliaeth dragwyddol ddisigl,—“ac oddi tanodd y mae y breichiau tragwyddol.” A daw adeg y bydd yn annhraethol bwysig i bawb i gael y breichiau tragwyddol oddi tanynt. Cofus genym fod yn sefyll wrth wely bachgen ieuanc yn ei funudau olaf, ac yr oedd ei fam a'i breichiau dano'n ei gynnal i fyny. Ac meddai'n fuan,—“chwi ellwch chwi dynnu'ch breichiau bellach, mam: yr wyf yn ddiogel byth yn 'y breichiau tragwyddol.'” O, am nerth i ymdaflu iddynt, a chael sylweddoli eu bod danom hyd byth!

3. *Buddugoliaeth*: “Efe a wthia dy elyn o'th flaen, ac a ddywed, Difetha ef.”

A Gwthiwr heb ei fath yw Duw. Mae ganddo Hollalluogrwydd tu cefn. Nis gellir gwrthsefyll braich Ei gadernid :

“ Nid oes elyn ddichon sefyll
O flaen lôr a'i gadarn arch.”

Ymgymera Duw â *gwthio*'r gelynion, a chawn ninnau'r mwynhad o'u *difetha*. Ac ni fydd llawer o waith i'w *difetha* wedi i Dduw eu *gwthio* o'n blaen. Ond cawn trwy hynny ran yn y fuddugoliaeth, am yr hon y cawn dreulio'n tragwyddoldeb

“ I seinio ' Buddugoliaeth '
Am iachawdwriaeth lawn,
Heb ofni colli'r frwydr
Na bore na phrydnawn.”

Y GWAED HWN.

“OHERWYDD y gwaed hwn a wna gymod dros yr enaid.”—*Lefiticus xvii. 11.*

MAE'n amlwg fod y llyfr hwn yn llyfr aberthau, y rhai a sefydlwyd trwy orchymyn Duw. Gwnaed hyn i ddau amcan mawr, sef i gadw mewn côf y gwirionedd pwysig o euogrwydd dyn, ac hefyd i gyfeirio meddwl yr oesau at ddyfodiad Oen Duw, yr hwn oedd i dynnu ymaith bechod y byd. Pwyntiai pob aberth at Aberth mawr y Groes. Crist Ei Hunan felly yw swm a sylwedd y llyfr hwn, fel holl lyfrau dadguddiad. Nid oes ystyr iddo ar wahân i'w Berson, Ei offeiriadaeth, Ei aberth, a'i iawn. Efe yw bywyd yr oll. Cyfeiria “y gwaed hwn” felly'n gysgodol at waed yr ebyrth gynt, ond yn sylweddol at waed Crist. “Y gwaed hwn,” sef gwaed Crist, yn unig a hollol a wna “gymod dros yr enaid.” Sicrheir hyn gan y ffaith ei fod yn waed dyn, yn waed dyn perffaith, yn waed dyn perffaith a'r Duwdod ynddo, ac yn waed dyn perffaith a'r Duwdod ynddo'n cael ei roddi ganddo o'i fodd. Seiliau ei ddigonolrwydd ydynt dynoliaeth, perffeithrwydd, Duwdod, a boddineb.

Mae yn y testyn dri o eiriau mawrion a phwysig, sef *gwaed*, *cymod*, ac *enaid*, a chymerwn y rhai hyn fel rhaniadau.

I. *Enaid* : “ dros yr enaid.”

Cwyd rhai cwestiynau pwysig yn y meddwl gyda golwg ar yr enaid, megis

1. *Beth yw ein sicrwydd am dano?*

Arweinia'r cwestiwn ni i ganol dirgelwch ; ond gwyddom rai pethau sicr am dano : maent yn ffeithiau ymwybyddiaeth. Yr ydym yn sicr (a) *O'i hanfodiad*. Mae hyn mor sicr a bodolaeth y corff. Nid yw'r corff ond tŷ y preswlydd anweledig—yr enaid. Ac i'n hymwybyddiaeth personol, y mae'r olaf yn fwy o *reality* na'r cyntaf. (b) *O'i weithrediad*. Yr enaid sy'n meddwl, teimlo, dymuno, ymserchu, etc. Nis gall y corff weithredu ohono'i hun : cyfrwng ydyw i weithrediadau'r enaid sydd o'i fewn. (c) *O'i undod*. Cyd-asiad llawer o rannau yw'r corff. Perthyna iddo amrywiol organau, ac y mae un organ yn gweled, un arall yn clywed, un arall yn archwaethu, etc. ; ceidw pob un at ei swyddogaeth ei hun. Mae'r corff yn llawer, ond un yw'r enaid. Yr un sylwedd sy'n meddwl, teimlo, penderfynu, etc. (d) *O'i ysbrydolrwydd*. Sylwedd ysbrydol ydyw. A hyn sy'n peri ei fod yn aros yr un drwy holl gyfnewidiadau'r corff. Dywed y meddygon ein bod yn cael corff newydd bob saith mlynedd. Gwisga'r hên gorff ymaith, a thrwy fwyta, gweithio, cysgu, etc., enillwn ninnau gorff newydd yn ei le. Ond erys yr enaid yr un,—yr un mewn ieuencid, yr un mewn henaint, yr un mewn amser, a'r un dros byth.

2. *Pa werth sydd ynddo?*

Gwelir ei werth mewn dau beth: (a) *Ei alluoedd*. Mor fawrion ydynt! Perthyna iddynt ryw fath o ddwyfoldeb. Maent o Dduw, ac i Dduw. Mae syniadau dyn am wirionedd, iawnder, a chariad, yr un a Duw, ond eu bod o fewn cylch meidroldeb. Rhaid eu bod felly ohono. Maent hefyd iddo. Dyheant am dano, ac ymestynant ato: "Sychedig yw fy enaid am Dduw, am y Duw byw." Mae cylch gweithrediad y galluoedd hyn hefyd yn ddi-derfyn. Gall dynion frwyno pwerau anian: gwnant negeswyr o'r mell, a gosodant derfynau i'r eigion. Ond nis gellir frwyno na therfynu galluoedd enaid. Camant dros bob terfyn, ac ymddyrrhant heibio byd mater, byd dyn, a byd angel; a meiddiant dremio i, a phlymio byd Duwdod Ei Hunan. Ceisiant ddirnad yr Annirnadwy, a mesur yr Anfesuro! Mae eu cynnydd hefyd yn ddi-ddiwedd. Mae byd amser yn rhy fach, cul, a chyfyng iddynt i ymagor i'w llawn dwf. Gwesgir hwynt rhwng ei barwydydd, a llesteirir hwynt gan ei ddrycinoedd. A dyma un rheswm fod yr enaid yn hiraethu am dragwyddoldeb, lle y caiff ddigon o le a thawelwch yn ei eangderau di-fesur i dyfu byth i gyfeiriad anfeidroldeb!

(b) *Ei barhad*. Mae y fath beth yn bod a deddf marwoldeb, ac y mae'r cread oll o dan ei theyrnasiad. Gwelir ei gweithrediad yn nadfeiliad pob peth: heneiddia'r oll dan wg

marwolaeth. Daw adeg pan dywylla'r haul, y dua'r sêr, ac y trenga anian. Ond caiff y plentyn gwannaf, fel perchen enaid, eistedd ar fedd angeu, a gorfoleddu byth ar ei lwch! Ni phaid yr enaid mwy tra Duw yn bod. O, werth annhraethol! "Dros yr enaid."

3. *Beth yw ei bosibilrwydd?*

Cynhwysa ddau beth: (a) Mae'n bosibl ei gollu, a'i gollu byth. Colli!—dyma air pwysig, a llawn o brudd-der. Ni hoffwn ei ddweyd, na'i glywed yn aml; ac eto, mae awyr ein byd yn llawn ohono. Clywir yn barhaus am gollu cyfoeth, colli nerth, colli iechyd, colli bywyd. Colli, *colli*, COLLI! Ond o bob colli, colli enaid,—dyma'r pwysicaf. Mae colli enaid yn cynnwys colli pobpeth gwerth ei feddu: colli nef, bywyd, hunan, Duw; eu colli byth heb obaith adferiad! (b) Mae'n bosibl ei gadw, a'i gadw byth. O drugaredd Iôr, ni *raid* ei gollu. Mae gennym barch mawr i'r hên dduwinyddion, ond nid oeddynt yn anffaeledig. Dysgai rhai ohonynt fod Duw yn Ei arfaeth dragwyddol wedi ethol rhai i fywyd, ac eraill i ddinystro. Pe felly, byddai colledigaeth rhyw rai yn dragwyddol sicr. Gwell gennym ni ymadroddion syml y Bibl: "Yr hwn (Duw) sydd yn ewyllysio bod pob dyn yn gadwedig, a'u dyfod i wybodaeth y gwirionedd." "Hirymarhous yw Efe tuag atom ni, heb ewyllysio bod neb yn golledig, ond dyfod o bawb i edi-

feirwch." Nis gall Duw ewyllysio'r hyn sydd amhosibl: mae Ei fod Ef yn ewyllysio cadw pawb yn sicrhau fod cadwedigaeth pob enaid mewn rhyw ystyr yr bosibl. Clod i ras,— mae'n bosibl cadw'r gwaethaf:

“ Dacw enaid lleidr aflan,
Wedi crino'n ngwres y fflam,
O'i gadwynau'n dianc allan,
Ac i'r nef yn rhoddi llam;
Pen Calfaria
Fydd ei gân dragwyddol mwy.”

II. *Cymod*: “ a wna gymod.”

Mae'r gair hwn yn tybio ymrafael rhwng dwyblaid, a hynny fel canlyniad i elyniaeth oddimewn: yr elyniaeth fewnol yn troi'n ymrafael allanol. Cymerodd hyn le rhwng Duw a dyn. Sicrheir y ffaith ddifrifol hon yn fynych yn y Bibl: “ Pan oeddym yn elynion ”; “ dieithriaid a gelynion ”; “ plant digofaint ”; “ digofaint Duw ”; “ wedi lladd y gelyniaeth.” Mae swm gelyniaeth ac ymrafael ofnadwy yn yr ymadroddion hyn, a dysgir ynddynt fod y naill a'r llall o'r ddeutu. Nid Duw yn gyfaill i ddyn, a dyn yn elyn i Dduw; nid Duw yn caru dyn, a dyn yn cashau Duw. Yr oedd dyn yn elyn i Dduw, a Duw yn elyn i ddyn. Yn gywir y sonia un o'r emynwyr am “ y ddwyblaid ddig.” Gan fod felly elyniaeth o'r ddeutu, rhaid oedd cael cymod o'r ddeutu. Mewn trefn i gymodi dyn â Duw, rhaid oedd yn gyntaf gymodi Duw â dyn. Priodola'r Bibl eiddigedd,

cas, a digofaint i Dduw. Canlyniad angenrheidiol yw hyn i wrth-darawiad pechod a sanct-eiddrwydd. Yr oedd y gwrth-darawiad mor ofnadwy fel yr aeth dwyfol gariad yn ddwyfol ddigofaint. Ac os digiodd Duw, rhaid oedd Ei gymodi. Yr oedd yn rhaid difodi gelyniaeth Duw cyn y gallesid byth ladd gelyniaeth pechadur. Duw cymodlawn wna ddyn heddychol. Pan wêl yr euog Dduw'n gwenu mewn cymod y rhêd yntau ato am faddeuant. Mae gwên bob amser yn tynnu ati, ond gwg yn gyrru ymaith. Pan wêl y plentyn ei dad yn gwgu, cilia'n ofnus oddiwrtho; ond pan ymlidir y gwg gan wên siriol, buan y rhêd ato, gan daflu ei freichiau am ei wddf, a'i gusanu. Golygfa fendigedig yw gweled y Barnwr tragwyddol a'r pechadur euog yn cofleidio a chusanu eu gilydd mewn cymod! Clywsom adrodd am hên weinidog unwaith dan orfod i geryddu ei blentyn bach, a gorchmynnodd i'r bychan i gyrchu y wialen ei hunan. Ufuddhaodd yntau, ac wrth roddi'r wialen i'w dad, dywedodd, a'r dagrau gloywon ar ei ruddiau,—“O, dada, gadewch i mi roi cusan i chwi'n gyntaf, ac yna curwch fi faint a fynnoch.” “A,” meddai'r hên bregethwr wrth adrodd yr hanes, “fe dorrodd fy mraich wrth estyn cusan i mi: nis gallaswn ei gyffwrdd wedyn, pe cawswn y cread am wneyd.” Yn debyg y mae cusan cariad pechadur i'w Farnwr yn di-ffrwytho'r fraich hollalluog: try'r taro'n gofleidio byth. Cymod, *Cymod*, CYMOD!

III. *Gwaed*: "y gwaed hwn."

Mae grym rhyfedd mewn gwaed. Y rheswm yw fod einioes ynddo. Grym bywyd ydyw. Mae grym yng ngwaed anifail gyda gosodiad Duw tu cefn iddo. Gwelir hyn yn hanes oen y Pasg yn Israel gynt. Wedi lladd yr oen, taenellid ei waed ar gapan y drws, ac ar y ddau ystlysbost; a phan ddelai'r angel dinystriol heibio, diffwythai'i fraich gref pan welai'r gwaed, ac nis gallai gyffwrdd blaen ei gledd yn yr un baban a gysgai yn ei gysgod. Pe gwnaethai, yn lle iddo ef fod yn dranc i'r baban, buasai'r gwaed yn dranc iddo ef. Y fath rym ofnadwy oedd mewn gwaed creadur gyda gosodiad Duw tu ol iddo. A beth oedd gwaed yr ebyrth gynt ond math o ragfur mawr a gododd Duw Ei Hunan rhag i fôr tân Ei ddigofaint i ymarllwys dros fyd colledig? A dychmygwn weled yr eigion ofnadwy yn ymdonni ac yn dygyfor, a'i wreichion yn disgyn dros ei geulannau nes gwneyd rhai dinasoedd yn fflam. Ond yng nghwrs yr oesau, dechreuau'r rhagfur roi ffordd, ymagenna dan y pwysau, nes y mae o'r diwedd ar ymdorri, a byd cyfan ar gael ei ysgubo i ddamnedigaeth! O, awr fawr! O, argyfwng pwysig! Ond "mewn pryd," wele'n Hiesu mawr yn dechreu tywallt Ei waed hwn, a phan y disgynnodd y diferyn cyntaf ar fôr tân digofaint Duw, llonyddodd y fflamau bob un, ac o hynny allan, daeth yn fôr hedd a bywyd i fyd colledig. "Y gwaed

hwn.” Nid rhyfedd felly mai'r weinidogaeth fwyaf grymus drwy'r oesau yw'r un a gochwyd fwyaf yn y gwaed hwn. A thybed nad y gwaed hwn yw testyn mawr pregethu'r nef? Ai nid hwn a rydd fri tragwyddol ar sasiynau gwynfyd? Gogoneddus fydd gwranddo yno ar John Elias yn pregethu ar Berson Crist, a'r Gwr Ei Hunan yn yr oedfa; a John Jones yn darlunio dioddefaint Calfaria, a marciau'r Groes yn y golwg; a Henry Rees yn mynd trwy'i bregeth,—“Gwerthfawr waed Crist,”—a chawg y gwaed wrth yr orsedd! Adseinir yno gan fryniau anfarwoldeb,—“y gwaed hwn,” “y gwaed hwn”!

PURDEB.

“MEWN purdeb.”—1 *Tim. iv.* 12.

MAE'r testyn ymysg cynghorion Paul i Timotheus. Dechreua yma trwy ddweyd,—“Na ddiystyred neb dy ieuentid di.” Nid cyngor ydyw i eraill i beidio diystyru Timotheus, ond yn hytrach i'r gweinidog ieuanc i beidio achosi diystyrwch: na ddyro achos i neb, mewn unrhyw fodd, i ddiystyru dy ieuentid. “Eithr,” yn lle hynny, “bydd yn ensampl i'r ffyddloniaid”: bydded dy fywyd ymhob peth yn gynllun i'r saint: yn lle dy ddiystyru, gwna iddynt dy efelychu. Yna enwa'r rhinweddau a'r grasusau yr oedd i flaenori ynddynt: “Mewn gair, mewn ymarweddiad,”—mewn lleferydd a rhodiad. Dyma'r bywyd ysbrydol yn ei amlygiadau allanol. Hefyd, “mewn cariad, mewn ffydd.” Gwell yw gadael allan “mewn ysbryd.” Y bywyd ysbrydol sydd yma yn ei bwerau mewnol; a rhaid wrth y pwerau hyn i gynyrchu'r rhinweddau allanol. Rhaid wrth grefydd oddimewn i gynyrchu moesoldeb oddiallan. Yna symia'r apostol yr oll mewn un gair—*purdeb*: “mewn purdeb.” Cynwysa'r gair hwn y mewnol a'r allanol mewn crefydd.

Defnyddiwn ni'r Cymry, fel y Groegiaid gynt, dri o eiriau sydd bron yn gyfystyron, sef *sanctaidd*, *pur*, a *glân*. Ond y mae rhyng-

ddynt beth gwahaniaeth. Golyga'r gair sanct-aid,—yr hyn sydd felly'n hollol, ynddo'i hun, neu mewn drychfeddwl ; ond golyga pur a glân demtasiwn a halogiad. Mae gwahaniaeth hefyd rhwng pur a glân : y cyntaf yn bersonol a mewnlol, a'r ail yn weledig ac allanol. Purdeb felly yw y ffynnon, a glendid yw y firwd a dardda ohono.

Defnyddir y gair purdeb gan rai i osod allan berthynas dyn â Duw,—yn golygu cywirdeb, didwylledd, mewn ymwneyd â Duw. Cynwysa hyn, yn ddiau, a chwaneg. Eraill a'i defnyddiant am berthynas dyn â'i gyd-ddyn—ymddygiadau teilwng dynion at eu gilydd. Golyga hyn hefyd, a mwy. Eraill drachefn a'i harferant yn gyfystyr â diweirdeb. Hyn yn bennaf a olygir wrtho yn y frawddeg,—“Dirwest a Phurdeb.” Ond y mae i'r gair yn y Bibl ystyr eangach ; a cheisiwn sylwi arno yn ei weddau uchaf a mwyaf ysbrydol.

1. *Purdeb yn ei darddle.*

Yn ol dysgeidiaeth y Bibl, y mae ei darddle'n *fewnol*. Rhaid i wir burdeb darddu oddimewn. Yr oedd y syniad o lendid yn amlwg mewn Iuddewiaeth, ond seremonïol ac allanol ydoedd. Nid oedd yr Iuddew i gyffwrdd â dim aflan. Gwahanai aflendid oddiwrth Dduw a dynion, a rhaid oedd myned trwy gwrs caled o ymlanhad. Cerid allan y gosodiadau dwyfol gyda'r manyl-rwydd mwyaf. Yn awr, yr oedd yn hyn *fantais a pherygl*. Y fantais oedd fod aflendid

corff yn arwyddo aflendid meddwl, a glanhad corfforol yn dangos glanhad moesol. Amcan Duw yn y gosodiadau ydoedd arwain drwy'r allanol at y mewnol, a thrwy'r materol at yr ysbrydol. Ac felly y deallwyd hwynt gan ychydig o'r rhai mwyaf ysbrydol, sef y Salmwyr a'r proffwydi. Gwelent o dan aflendid corff aflendid meddwl ac ysbryd, ac yn null y glanhad awgrym o lanhad moesol yr enaid. Ond yr oedd yr hyn oedd yn fantais ar yr un pryd yn cynnwys perygl. Boddlonodd y mwyafrif, yn wir corff y genedl, ar y gweledig a'r allanol, a rhoddodd hyn fod i ffurfioldeb a rhagrith. Daeth Iuddewiaeth yn swp o ddefodau oerion a di-fywyd. Ac o hyn y cododd Phariseaeth,—cyfundraeth o ffurfioldeb noeth,—yr hon a dderbyniodd gondemniad llymaf y Gwardwr: "Gwae chwi, ysgrifenyddion a Phariseaid, ragrithwyr! canys tebyg ydych chi i feddau wedi eu gwynnu, y rhai sydd yn ymddangos yn dêg oddi allan, ond oddi mewn sydd yn llawn o esgyrn y meirw, a phob aflendid. Ac felly chwithau oddi allan ydych yn ymddangos i ddynion yn gyfiawn, ond o fewn yr ydych yn llawn rhagrith ac anwiredd."

Onid gwnaeth Crist fwy na chondemnio rhagrith a ffurfioldeb, sef rhoi mynegiad i'r gwirionedd cyferbyniol fod hanfod crefydd mewn purdeb mewnol: "Gwyn eu byd y rhai pur o galon, canys hwy a welant Dduw." Mae'r gair "calon" yma'n golygu ffynhonnell a chanolbwynt y bywyd deallol a moesol—

tarddle'r meddyliau, teimladau, dymuniadau, a'r serchiadau. Dysga Crist fod yn rhaid i burdeb bywyd darddu o burdeb calon, purdeb allanol o burdeb mewnol. Mae Crist drwy hyn wedi gweddnewid crefydd : mae wedi ei phlanu, nid mewn allanolion, ond yng nghanolbwynt bywyd—y galon : mae wedi mewnoli ac ysbrydoli crefydd. Danghosodd nad yw arfer yn ddim, ond mai egwyddor sydd bwysig ; nad yw ffurf ond diwerth, ond mai ysbryd sydd hanfodol ; nid proffes, ond bôd ; nid ymddanghosiad, ond *reality*.

Mae angen pwysleisio hyn eto. Gogwydd amlwg ein hoes ydyw myned yn fwy materol a llai ysbrydol. Mae perygl i drefniadaeth fyned rhyngom âg ysbrydolrwydd crefydd. Diolchwn lawer am welliantau gwladol a chymdeithasol, ond credwn yr un pryd mai yn hyn y gorwedda un o'n peryglon mwyaf, sef boddloni ar ddiwygiadau allanol heb ddiwygiad mewnol, gwelliantau gwladwriaethol heb welliant crefyddol. Tra mae manteision gwladol a chenedlaethol yn cynyddu, ofnwn fod crefydd ysbrydol yn prinhaus. Mae'n manteision yn fwy, ond ein hysbrydolrwydd yn llai.

Cwyd ein perygl oddiwrth dri dosbarth :—

1. *Athronwyr*.—Cyfeiriwn at y dosbarth hwnnw o athronwyr a wahanant grefydd a moesoldeb. Mae hwn yn hên gyfeiliornad, ac wedi cychwyn ymysg y Groegiaid. Mae'n wir fod Plato, tywysog yr hên athronwyr, a'r

mwyaf ysbrydol ohonynt oll, yn ceisio uno moesoldeb a chrefydd. Dysgai fod bywyd i'w ffurfio yn ol y dwyfol ddrychfeddyliau. Deffiniaï foesoldeb fel cydgorf bywyd â'r drychfeddyliau tragwyddol o iawnder, gwirionedd, etc. Gwadai Aristotle fodolaeth y drychfeddyliau hyn, ac felly gwahanai grefydd a moesoldeb yn llwyr. Nid drychfeddyliau, meddai ef, sydd i benderfynu buchedd, ond natur resymol dyn : mae dyn i'w arwain, nid gan Dduw, ond gan ei reswm ei hun : cynwysir moesoldeb ym mherthynas dyn â'r wladwriaeth. Prudd yw meddwl mai Aristotle, ac nid Plato, a ddilynwyd gan y Groegiaid. Hanes Groeg mewn canlyniad ydyw crefydd anfoesol, a moesoldeb anghrefyddol. Ond y mae undeb crefydd a moesoldeb yn un o syniadau sylfaenol y Bibl. Cynwysir yn y Deg Gorchymyn yn gyntaf berthynas dyn â Duw, ac yna berthynas dynion â'u gilydd. Dysga'r Gyfraith fod iawn berthynas â Duw yn sicrhau iawn berthynas â dynion. Ond yng Nghrist y sylweddolwyd hyn yn llawn a pherffaith. Cafodd y syniad ynddo Ef ei gorffori mewn bywyd. Ei fywyd yn Nuw ydoedd ffynhonnell Ei fywyd yn y byd ; Ei wasanaeth i Dduw oedd sail Ei wasanaeth i ddyn. Troai Ei gymundeb â'i Dad yn ysbrydiaeth i'r byd. Cawn yn Ei fywyd uniad anwahanol crefydd a moesoldeb. Sicrhaodd y gwirionedd tragwyddol nad oes crefydd heb foesoldeb, na moesoldeb heb grefydd. Rhaid i foesoldeb ffynonellu mewn

crefydd, a chrefydd ffrydio allan mewn moesoldeb : mae'r naill yn hanfodol i'r llall. Undeb a chymundeb â Duw *yn unig* a sierhâ debygrwydd iddo mewn cariad a sancteiddrwydd.

2. *Sosialwyr.*—

Ceisïa'r dosbarth hwn wella'r byd trwy wella'r amgylchoedd. Haerant mai'r ffordd oreu i buro a dyrchafu cymdeithas yw cael cyfreithiau gwell, tai gwell, ac addysg well. Diwygiadau cymdeithasol, meddant, a ddaw a'r byd i'w le. Rhaid addef fod cryn lawer o wirionedd yn hyn. Mae gan ddeddfwriaeth ran bwysig yn y gwaith o wella a moesoli gwlad. Y fath wasanaeth i achos sobrwydd a wna rhai o'r cyfreithiau diweddar,—deddf cau y tafarnau ar y Sabboth, deddf i roi hawl i ynadon i leihau nifer y tafarnau, a deddf i atal plant i gyrchu diodydd. Disgwyliwn lawer mwy oddiwrth wladwriaeth i'r cyfeiriad hwn yn y dyfodol agos. Addefwn hefyd fod angen tai gwell. Byddai tai rhagorach yn fanteisiol i lendid moesol yn gystal a chorfforol. Bendith amhrisiadwy i genedl hefyd yw addysg a diwylliant, ac yr ydym yn falch o fanteision addysgol ein gwlad. Ie, rhodder i ni ddeddfau gwell, a thai gwell, ac addysg well : mae iddynt oll eu lle a'u gwaith yn nyrchafiad ein cenedl. Ond gyda'r cyfan, newid amgylchoedd a wneir, ac nid newid dynion. Clywsom yn ddiweddar am wr ieuanc wedi cael addysg oreu un o brif-ysgolion y deyrnas, ond wedi afradu

ei dda, a darostwng ei hun, yn gorfod ennill ei fara gyda'i gaib a'i raw! Nid yw'n anhawdd cael ambell angel o ysgolor, a hwnnw'n ddiawl o bechadur. Pe'r elai'r diafol i'r nef, arosai'n gythraul yno byth! Rhaid newid *bod* i newid bywyd, a rhaid cael purdeb calon i sicrhau purdeb buchedd.

3. *Moesolwyr*.—

Cyfeiria'r dosbarth hwn eu saethau at bregethwyr a phregethu Cymru. Ceir prawf o hyn mewn rhai o'n cylchgronau. Haerir fod eisieu llai o athrawiaeth, a mwy o foesoldeb; llai o sôn am grefydd ysbrydol, a mwy am grefydd ymarferol; llai am Dduw, Crist, a'r Iawn, a mwy am ddyn a dynion. Pregethau ar sobrwydd, geirwiredd, diweirdeb, etc., a ddaw a'n gwlad i'w lle. Posibl fod peth sail i'r haerriad, ac mai buddiol fyddai cael ambell bregeth ar y rhinweddau hyn; ond na ato Duw i ni eu pregethu ar wahân i'r athrawiaethau a chrefydd ysbrydol, gan nad ydynt ond tarddiadau ohonynt. Canghennau yw'r rhinweddau hyn a'u gwraidd mewn crefydd ysbrydol. Gŵyr y garddwr, ond iddo ef ofalu am y gwraidd, y gofala'r gwraidd am y canghennau. Rhaid i burdeb cymdeithasol wreiddio mewn purdeb ysbrydol. Hyn wna'r ddaear yn debyg i'r nef, a dynion yn debyg i Dduw.

II. *Purdeb yn ei fodd*.

Mae'r modd y cynyrchir gwir burdeb yn ddeuplyg,—yn *ddwyfol*, ac yn *ddynol*,—yn

waith Duw, ac yn waith dyn. Mae'n ddwyfol fel cynnyrch gweithrediad Ysbryd Duw yn yr enaid. I roi bod iddo, rhaid i Ysbryd Duw ddod i gyffyrddiad achubol âg ysbryd dyn. Mae ei ddechreuad yn greadigaeth newydd. Fe'i plennir mewn anian ddwyfol o'n mewn. Am hyn y dymunai'r Salmydd: "Crea galon lân ynof, O Dduw; ac adnewyddda ysbryd uniawn o'm mewn." "Glanhâ fi âg isop, a mi a lanheir: golch fi, a byddaf wynnach na'r eira." Ac meddai Edmund Prys:—

" Ag isop golch fi'n lân,
Ni byddaf aflan mwyach;
A byddaf drwy y golchi hyn
Fel eira gwyn, neu wynnach."

Ond er fod ei ddechreuad yn waith Duw, y mae ei ddadblygiad yn waith dyn: "Gweithiwch allan eich iachawdwriaeth eich hunain, trwy ofn a dychryn. Canys Duw yw yr hwn sydd yn gweithio ynnoch ewyllysio a gweithredu o'i ewyllys da ef." "Gwedi puro eich eneidiau, gan ufuddhau i'r gwirionedd trwy yr Ysbryd." "Mae pob un sydd ganddo y gobaith hwn ynndo ef, yn ei buro ei hun, megis y mae yntau yn bur." Sicrheir yr ymbureiddiad hwn trwy amrywiol ffyrdd, megis gwyliadwriaeth ar ein meddyliau, ymddiddanion pur, gocheliad cwmni a llenyddiaeth lygredig, ymborthiad ar wirioneddau dwyfol, a myfyrdod ar Dduw, Crist, a sylweddau anweledig.

III. *Purdeb yn ei werth.*

Daw ei werth i'r golwg yn ei fanteision, a chyfeiriwn at bedwar ohonynt ag sydd i'w cael yn y Bibl,—dau gan Esaiah, a dau gan Grist: “Deffro, deffro, gwisg dy nerth, Sion; gwisg wisgoedd dy ogoniant, sanctaidd ddinas Jerusalem” (Es. lii. 1). “Gwyn eu byd y rhai pur o galon: canys hwy a welant Dduw” (Math. v. 8). Geilw'r proffwyd ar Seion i ddeffro mewn trefn i ymsancteiddio, a thrwy hynny i wisgo'i nherth a'i gogoniant, a dywed Crist fod purdeb calon yn sicrhau adnabyddiaeth o Dduw a gwynfyd. Dysgir yma felly fod

1. *Purdeb yn nerth*: “Gwisg dy nerth.”

Mae purdeb yn gyfranogiad o'r dwyfol; a Duw ydyw nerth Seion. Mae ganddi addurniadau eraill, megis cyfoeth, dysg, talent, ac athrylith; a'r eglwys a biau'r rhai hyn. Ond ei haddurniadau ydynt, ac nid ei nherth. Duw yn ei chanol a'i gwna'n ofnadwy. Gwisgir gweiniaid drwy hyn â rhyw fath o hollalluogrwydd, a chyfranoga dynion o bwerau Duwdod. Gwna hyn i annuwioldeb ddiflannu, ac i uffern grynu!

2. *Purdeb yn ogoniant*: “Gwisg wisgoedd dy ogoniant.”

Mae purdeb yn ymdebygiad i Dduw, a hynny yn ei ogoniant. Mae Duw'n *fawr* ymhob peth, ond yn *ogoneddus* mewn sanct-

eiddrwydd. Ei sancteiddrwydd yw ei harddwch, ei ysblander, ei ogoniant; ac y mae purdeb Seion yn ei gwneyd hithau'n ogoneddus yng ngogoniant Duw.

3. *Purdeb yn adnabyddiaeth*: “a welant Dduw.”

Golyga “gweled” yma fwy na gwybod, sef adnabod. Gwybodaeth yw'r cyntedd allanol, ac adnabyddiaeth yw'r sancteiddiolaf. Mae purdeb yn ein dwyn i sancteiddiolaf natur, bywyd, a chalon Duw Ei Hun,—nid o'i gwmpas, ond i mewn. Mae rhyfeddodau fyrdd o'i gwmpas, ond y mae mwy *ynddo*,—rhyfeddodau'i ras, Ei wirionedd, a'i gariad. Hyn a barodd i Ann Griffiths ddymuno:—

“O am dreiddio i'r adnabyddiaeth
O'r unig wir a bywiol Dduw,
I'r fath raddau a fyddo'n lladdfa
I ddychmygion o bob rhyw.”

4. *Purdeb yn wynfyd*: “Gwyn eu byd.”

Mae'n fynediad i fyd gwyn, a hwnnw'n fyd gwyn Duw Ei Hunan. Dŵch sy'n amgau byd pechod: byd y caddug a'r cysgodion ydyw. Mae dŵch ar ei oreuon, a chwerwder yn ei felusion. Ond wele fyd—byd Duw—yn wyn i gyd: byd di-gwmwl, di-nos, a di-gysgodion: byd haul di-fachlud, a dydd di-orffen. A thrwy burdeb, daw gwynfyd Duw yn wynfyd dyn.

Y CYFATEBIAETH RHWNG CRIST A DYNION, A RHWNG DYNION A CHRIST.

“Ac megis y gosodwyd i ddynion farw unwaith, ac wedi hynny bod barn: Felly Crist hefyd, wedi ei offrymu unwaith i ddwyn ymaith bechodau llawer, a ymddengys yr ail waith, heb bechod, i'r rhai sydd yn ei ddisgwyl, er iachawdwriaeth.”—*Heb. ix.* 27, 28.

Pwnc y bennod hon ydyw, perffeithrwydd aberth Crist. Mae hyn yn cael ei egluro trwy gyferbyniad â'r ebyrth gynt, ac yn cael ei brofi gan ddau beth, sef mynediad Crist unwaith i mewn i'r cysegr fry, a'i ail ddyfodiad i wneyd cyhoeddiad llawn ohono yn niwedd y byd. Eglurir y mater yn y testyn trwy gyfatebiaeth—dull grymus ac effeithiol i ddangos gwirionedd. Nid oes neb meddylgar wedi darllen y llyfr gorchestol hwnnw,—*Cyfatebiaeth Butler*,—heb deimlo'i rym a'i ddylanwad. Un nodwedd amlwg yn nysgeidiaeth Crist Ei Hun ydoedd, Ei fod yn dysgu trwy gyfatebiaeth. “Tebyg,” meddai, yw teyrnas nefoedd i hyn ac arall. Gosodir hyn allan yn y testyn trwy y geiriau *megis..felly*; megis y naill, felly'r llall. Danghosir fod perthynas Crist â marw yn cyfateb i berthynas dynion â marw, ac fod perthynas dynion â barn yn cyfateb i berthynas Crist â barn. Mae y naill yn es-

bonio'r llall, nid yn gyflawn a hollol, ond mewn rhyw weddau, a'r gweddau hynny'n rhai pwysig a hanfodol. Mae marwolaeth dynion, mewn rhyw weddau, yn esbonio marwolaeth Crist, ac y mae barn Crist, mewn rhyw weddau, yn esbonio barn dynion. Megis dynion felly Crist, ac megis Crist felly dynion.

Pwnc y testyn felly yw,—

Y CYFATEBIAETH RHWNG CRIST A DYNION, A
RHWNG DYNION A CHRIST.

Mae hyn i'w weled yma mewn dau beth :

I. Y cyfatebiaeth rhwng Crist a dynion yn eu marwolaeth : “Megis y gosodwyd i ddynion farw unwaith . . . Felly Crist hefyd, wedi ei offrymu unwaith i ddwyn ymaith bechodau llawer.”

II. Y cyfatebiaeth rhwng dynion a Christ yn eu barn : “Megis y gosodwyd i ddynion farw unwaith, ac wedi hynny *bod* barn : Felly Crist hefyd . . . a ymddengys yr ail waith, heb bechod, i'r rhai sydd yn ei ddisgwyl, er iachawdwriaeth.”

I. Y cyfatebiaeth rhwng Crist a dynion yn eu marwolaeth.

1. Yr oedd marwolaeth Crist, yr un modd a dynion, yn *osodiad* : “Megis y gosodwyd i ddynion farw, . . . Felly Crist hefyd.”

Y fath air mawr a phwysig yw hwn—*marw* ! Nid oes ond un arall mor bwysig i ddyn, sef *byw*. Mae y ddau gyda'u gilydd yn cwmpasu pob bodolaeth, ond Duw. Mae pob sylwedd creedig o'u mewn. Byw i farw, a marw i fyw—dyna hanes pobpeth. Ac nid y lleiaf o'r ddau yw y gair *marw*. Y fath haenau is haenau o ddieithrwch, unigrwydd, ac ofnadwy-aeth, sy'n guddiedig ynddo ! Mae dyfnder yn galw ar ddyfnder, ac eigion yn dygyfor mewn eigion o'i fewn. Wele grewr dagrau siom a hiraeth, tad pryder ac ofn, a “brenin dychryniadau.”

Yr hyn a olygir wrtho yma yw, marwolaeth naturiol, sef ysgariad corff ac enaid. A dylid gochel dau eithafion gyda golwg ar hyn : (a) *Gwadiad o'r angenrheidrwydd am dano*. Myn rhai i ni gredu mai damwain ydyw, ac felly fod yn bosibl ei osgoi. Haerant fod posibilrwydd bywyd parhaol *ymhob* dyn, ac y bydd i berffeithiad gwyddoniaeth ei sicrhau i bawb. Cyfyd meddyg cyn hir digon medrus i wneyd i'w gleifion fyw byth ! Ysgrifennodd un gwyddonydd Seisnig lyfr i geisio profi y posibilrwydd o hyn, a dywedai ei fod am wneyd yr arbrawf yn gyntaf arno'i hun. Cyn hir yr oedd cofiant y gwr hwnnw'n cael ei gyhoeddi, a diweddai, fel pob cofiant arall, gyda'r geiriau—“efe a fu farw.” Ie, yr hên, hên hanes. Ni raid felly betruso rhyw lawer i anfon y syniad hwn at ei debyg i fyd y breuddwydion.

(b) *Gwneyd marw'n ddeddf natur dyn.* Mae hwn yn hên syniad, oblegid ni a'i cawn yn nysgeidiaeth Pelagius yn y bedwaredd ganrif. Mae wedi ei adnewyddu gan wyddoniaeth ddiweddar. Dywedir fod marwolaeth yn sylwedd y cread, a'i fod felly'n ddeddf ac yn angenrheidrwydd natur. Yn debyg y dywedai Carlyle,—“fod yn rhaid i bobpeth a enir, farw.” Yr un syniad, ond ei fod ef yn ei alw'n ddeddf *geni*, yn lle deddf *natur*. Yn awr, rhaid addef fod hyn yn wir am ran o'r cread, sef y llyisiau a'r anifeiliaid. Mae marw yn eu natur—yn ddeddf eu bod. Y rheswm am hyn ydyw, nad ydynt yn amcanion ynddynt eu hunain. Maent yn is-wasanaethgar i ddibenion uwch. Cawsant eu creu i gynnal bywyd mwy a gwell—eu creu i farw. Ond am ddyn, nid bôd naturiol yn unig ydyw. Mae mewn natur, ac ar yr un pryd uwchlaw natur, yn goron ac uchafnod yr oll. Dolen gydiol ydyw rhwng deufyd,—y naturiol a'r ysbrydol,—ac y mae llawer mwy ohono yn yr ysbrydol nag sydd yn y naturiol. Mae'n sugno'i fywyd uchaf yn eangderau'r ysbrydol a'r anweledig. Felly, os yw marw'n ddeddf anifail, nid yw'n ddeddf dyn; os yw'n ddeddf natur, nid yw'n ddeddf dynoliaeth. Deddf wreiddiol dynoliaeth ydyw, nid marwoldeb, ond anfarwoldeb. Crewyd dyn, nid i farw, ond i fyw.

Pa beth, felly, ydyw? Os nad deddf natur dyn, deddf beth? Ateb y testyn ydyw, mai deddf *gosodiad* Duw. Nid rhywbeth ydyw a

grewyd mewn dyn, ond a osodwyd arno. Yn syml, canlyniad a chosb pechod ydyw: "Gan farw, ti a fyddi farw." "Trwy un dyn y daeth pechod i'r byd, a marwolaeth trwy bechod." "Cyflog pechod yw marwolaeth." A rhaid fod rhyw ofnadwyaeth mawr ynddo, fel yr unig beth digonol yn llywodraeth Duw i'w osod yn gosb am bechod. Ni fuasai unrhyw ing yn ddigon heb iddo fod yn farwol. Mae marwolaeth felly'n osodiad moesol, ac fel holl osodiadau moesol Duw, yn sefyll byth fel Ef Ei Hun. Nis gellir difodi'r gosodiad heb ddifodi'r Gosodwr. O ganlyniad, mae marwolaeth i ddyn yn sicr ac anocheladwy. Nis gellir ei osgoi am ei fod trwy osodiad Duw ar lwybr pob un—y tlawd fel y cyfoethog, y gwan fel y cryf, yr ieuanc fel yr hên. Ie, y mae'n prysuro atom. Gellir clywed swm ei gamrau o draw yn nhiciadau'r awrlais, ac yng nghuriadau'r galon. Os am fod yn barod i'w gyfarfod, nid oes funud i'w golli. "Gosodwyd i ddynion farw."

Ac megis dynion, felly Crist hefyd. Nid damwain ydoedd marw'r Groes, ond yr oedd i mewn yn y bwriad a'r cynllun tragwyddol. Dyma oedd i fod yn goron a gogoniant y cwbl. Yr oedd Ei angeu Ef yn gystal a dynion yn osodiad Dwyfol. "Y gorchymyn hwn,"—y gosodiad hwn i farw,—“a dderbyniais i gan fy Nhad.” Gorwed dai *sail* y gosodiad yn awdurdod y Tad, yr hwn yw ffynhonnell wreiddiol pob hawl ac awdurdod. Yr oedd ei

bosibilrwydd, o'r ochr arall, ym moddineb y Mab Ei Hun. "Nid oes neb yn dwyn fy einioes oddi arnaf fi." Neb dyn, angel, nac hyd yn oed Duw Ei Hun. Gall Duw gymeryd einioes pawb a phobpeth arall oddi arnynt. Mae pob bywyd yn crogi byth wrth Ei ewyllys Ef. Ei ddwyfol ewyllysiad sy'n esbonio eu dyfodiad i fod, yn gystal a'u mynediad o fod. Ond nid mater o ewyllys i'r Tad ydoedd bywyd Hwn, ond o angenrheidrwydd natur. Oherwydd hynny, nis gallasai y Tad Ei Hun ddwyn Ei einioes oddi arno. Dyma fywyd oedd yn ormod o goflaid i Hollalluogrwydd heb help, ac yr oedd yr help hwnnw'n gorwedd ym moddineb y Mab Ei Hun. "Myfi sydd yn ei doddi hi i lawr ohonof fy hun." Eto yr oedd y cydgord perffeithiaf yn bodoli rhyngddynt. Ymdoddai y ddwy ewyllys fawr i'w gilydd yng ngwres anfeidrol gariad. Yr oedd y boddineb felly mor hanfodol i'r gosodiad ag oedd y gosodiad i'r boddineb. Os y boddineb a wnaeth y gosodiad yn bosibl, y gosodiad a droes y boddineb yn ufudd-dod. Fel nas gallasai Crist roddi iawn heb ufudd-dod, nis gallasai ufuddhau heb orchymyn. Ac megis y mae Trindod mewn Duwdod, felly hefyd y mae Trindod mewn iawn, sef y Person, y marw, a'r ufudd-dod. Ond os oedd sail y gosodiad yn awdurdod y Tad, a'i bosibilrwydd ym moddineb y Mab, yr oedd ei *reswm* yn egwyddorion moesol natur Duw. Yr oedd yr egwyddorion tragwyddol hyn yn un â'i Fôd, ac

yn gwneyd pechod a chosb yn annatodol byth. Ffurfient rwym anhoredig. Nid oedd pwysau mewn bod allasai ei dorri. Mae Pont Menai wedi dal pob pwysau fu arni i'n golwg ni heb ysgogi, chwaithach torri; ond ni ddaliai hithau, er cadarned yw, bob pwysau posibl. Ni fuasai pwysau'r Wyddfa fawr ond ennyd fer yn malurio myrdd o Bynt Menai. Ond wele gyswllt rhwng pechod a chosb ag nas gallasai y Mab, pe rhoddasai holl bwysau Ei Dduwdod arno, ei dorri byth. Yr oedd yn rhaid, gan hynny, oherwydd egwyddorion digyfnewid natur Duw Ei Hun, gosbi pechod. Nid oedd gwahaniaeth lle'r ydoedd, pa un ai ar ysgwydd Duw ai yn enaid dyn,—yr oedd yn rhaid ei gosbi. Gan i Grist felly ymgymeryd â phechod y byd, yr oedd yn rhaid Ei gosbi yntau. “Yr Arglwydd a fynnai ei ddryllio ef.” A rhyw *fynnu* ofnadwy oedd hwn! Mynnodd Ei ddryllio er pob rhwystrau mewnol ac allanol. Do, yng ngrym rhaid digyfnewid Ei natur, llamodd dros fynyddoedd anhawsderau Ei dosturi a'i gariad i ddisgyn i fryn bach Calfaria, ac yno dadweiniodd Ei gledd i drywanu Ei Unig-anedig! “Megis y gosodwyd i ddynion farw . . . Felly Crist hefyd.”

2. Marw *unwaith* sydd i Grist fel i ddynion : “Megis y gosodwyd i ddynion farw *unwaith* . . . Felly Crist hefyd, wedi ei offrymu *unwaith* i ddwyn ymaith bechodau llawer.”

Un farwolaeth naturiol sydd i ddynion. Mae y fath beth yn bod a deddf ymarferiad, yr hon sy'n rhoddi i ddynion fedr a meistrolaeth. Mae yr unwaith yn rhwyddhau yr eilwaith, etc. Ond nid yw y ddeddf hon yn perthyn i farw. Ynddo'i hun y peth mwyaf *di-ddeddf* ydyw. "Cysgod angeu, a heb drefn." Felly "marw unwaith,"—dim eilwaith, dim ail gynnyg, dim arfer marw. Ni chawn wybod ei gynnwys nes myned iddo. Ymguddia yn ei unigedd. Rhyw un mynediad ydyw yn hanes dyn. Yn wir, unwaith y mae ei bethau mwyaf oll,—geni unwaith, byw unwaith, achub unwaith, marw unwaith. Un mynediad drwodd ydyw o amser i dragwyddoldeb. Dyma borth tragwyddoldeb. Mae pyrth rhai o'r neuaddau cyhoeddus yn agor i un cyfeiriad—i ollwng i mewn, ond nid i ollwng allan. Darperrir digon o fynedfeydd allan (*exits*) eraill. A da yw hynny, rhag y digwydd tân, neu ryw drychineb mawr arall. Un porth angeu sydd i dragwyddoldeb, ac nid yw'n agor ond i un cyfeiriad—i ollwng i mewn, ond nid allan. Ac os yng nghanol cyfyngder mawr damnedigaeth y caiff y pechadur ei hun, ni wêl yr un fynedfa allan dros byth! "Marw unwaith."

Ac megis dynion, felly Crist. "Wedi ei offrymu *unwaith* i ddwyn ymaith bechodau llawer." Nid oes ond un angeu'r Groes i fod byth. Dywedir fod hanes yn *repeatio*'i hun; ond beth bynnag am hynny, wele un peth mewn

hanes rhy fawr i gael ei *repeatio* byth. Na :
 “unwaith.” Ac un rheswm am hyn ydyw y
 buasai i Grist farw eilwaith yn *annaturiol*.
 Unwaith ydyw'r drefn—y gosodiad i ddynion.
 A *dyn* ydoedd Iesu; i.e., nid ffug, nid ym-
 ddanghosiad, ond gwir ddyn,—y Mab dyn,—
 mwy o ddyn na phawb dynion gyda'u gilydd.
 Ynddo Ef yn unig y sylweddolwyd y drych-
 feddwl dwyfol o ddynoliaeth berffaith. Buasai
 i Grist, felly, yr unig wir ddyn, farw eilwaith,
 yn groes i'r drefn ddynol—buasai Duw yn
 gweithredu'n groes i'w osodiad Ei Hun, yr
 hyn sy'n amhosibl. Heblaw hynny, buasai
 eilwaith iddo'n *ddi-anghenrhaid*. Ac ni wna
 Duw ddim heb ei angen. Ni chreodd yr un
 llwchyn heb ei eisiau. Nid oes un yn ormod,
 na'r un yn fyr, drwy'r cread mawr. Nid oes
 gormodedd na diffyg yn hanes Duwdod.
 Perffeithrwydd yw gogoniant Ei holl waith.
 Digon o sicrwydd felly am unwaith angeu'r
 Groes yw, nad oes angen eilwaith. Mae'r
 unwaith yn ddigon i bob gofyn i Dduw a
 phob eisiau i ddyn am byth. Mae perffeith-
 rwydd yr unwaith yn cau allan bosibilrwydd
 pob eilwaith. Mae anfeidroldeb iawn Crist
 yn sicrwydd tragwyddol o'i undod.

“ Un waith am byth oedd ddigon
 I wisgo'r goron ddrain ;
 Un waith am byth oedd ddigon
 I ddiodde'r bicell fain.”

“ Wedi ei offrymu unwaith.” *Unwaith,*
 UNWAITH'

II. *Y cyfatebiaeth rhwng dynion a Christ yn eu barn*: “Ac wedi hynny bod barn . . . a ymddengys yr ail waith, heb bechod,” etc.

Y tu draw, y *wedi hynny*, i farw sy'n ei wisgo âg ofnadwyaeth. Beth wedyn? Adferiad? Nage. Difodiant? Nage. “Ac wedi hynny barn.” *Barn*, BARN! Mae wedi hynny dynion felly'n cyfateb i wedi hynny Crist. Daw hyn i'r golwg mewn dau beth:

1. *Rheidrwydd.*

Mae eu barn yn gystal a'u marwolaeth yn osodiad, ac felly'n sicr ac anocheladwy. Mae felly i Grist Ei Hun. “Oherwydd iddo osod diwrnod, yn yr hwn y barna efe y byd mewn cyfiawnder, trwy y gwr a ordeiniodd efe.” Mae y dydd wedi ei *osod*, a'r barnwr wedi ei *ordeinio*. Ac y mae dau beth mewn ordeiniad, sef cyflwyniad ac ymrwymiad. Yr oedd hyn yn gynwysedig yn yr ordeiniad tragwyddol fu ar Grist i'r swydd o Farnwr y byd. Cyflwynodd y Tad iddo holl awdurdod a hawliau Duwdod i weinyddu barn. Ac O, ymddiriedaeth fawr ydoedd hon! Ymddiriedodd y Tad iddo ddiogelwch Ei orsedd, anrhydedd Ei gyfraith, a gogoniant Ei enw byth. Bachodd Ei goron megis wrth ei wregys, gan ddweyd,— “Dyna hi iti, fy Mab; bydd methiant i ti yn golliant fy nghoron i minnau.” Gwystlodd y Mab yntau Ei Hunan mawr i gario allan yr

ymddiriedaeth. A bellach rhwng y ddau,—y cyflwyniad o du'r Tad, a'r ymrwymiad o du'r Mab,—rhaid iddo ymddangos i weinyddu barn—i roddi i Dduw Ei hawliau, ac i ddyn ei iawnderau. Nid yw Crist felly wedi cwbl orffen eto â'i reidiau. Mae rhaid amser tu ol, ond rhaid tragwyddoldeb ymlaen; mae rhaid dioddef tu ol, ond rhaid barnu ymlaen; mae rhaid croes tu ol, ond rhaid brawdle ymlaen. Rhaid, *Rhaid*, RHAID!

“Ac megis Crist, felly dynion. “Canys *rhaid* i ni oll ymddangos ger bron brawdle Crist.” Os rhaid i'r barnwr ymddangos mewn llys gwladol, rhaid i'r troseddwr yn sicr. Yr un gallu ag sy'n gorfodi'r naill sydd hefyd yn gorfodi'r llall. Ac nid gwahodd y mae cyfraith, ond gorfodi. Ei gair mawr ydyw *rhaid*. Ofer yw i'r troseddwr gasglu esgusodion—rhaid ymddangos. Rhaid i ninnau oll ymddangos: o ddyfnder daear—rhaid ymddangos; o feddau'r eigion—rhaid ymddangos; o agennau Gehenna—rhaid ymddangos. “Wedi hynny *bod* barn.”

2. *Rhyddhad.*

Ymddengys Crist wedi ei ryddhau am byth. “A ymddengys yr ail waith, heb bechod.” Ymddanghosodd y waith gyntaf *gyda* pechod, nid *ynddo*, ond *arno*,—yn Ei erbyn. Yr oedd pechod fel gelen farwol yn glynu wrtho ym mhobman—yn gwaddodi Ei gwpan, yn duo'i nef, yn draenio'i goron, ac yn gwanu'i enaid.

Ond ymddengys yr ail waith *heb bechod*, a hynny oherwydd iddo fyned trwy Ei farn. Do, bu barn arno yntau. Aeth wedi Ei farw i'w farn. A dyna farn ryfedd oedd honno—barn y Barnwr! Dacw'r Tad, y Llywodraethwr mawr ar y fainc, a'r Ddeddf gyda'i gofynion mawrion wrth y bwrdd, a Chyfiawnder wrth ei hochr yn sefyll dros ei hawliau. Wele Hollwybodaeth hefyd fel dwyfol dyst yn chwilio i ddyfnderau Ei natur, Ei feddwl, a'i ysbryd,—yn edrych a oes ôl parddu'r fall ar ei wisgoedd glân, a oes staen ar Ei fywyd gwyn,—a gafodd cyfiawnder Ei ofyn, a chariad ei ddigon. O farn fawr! O dreial llym! Beth ddaw ohono? Baid y ddedfryd a throi yn Ei erbyn? Ond dacw'r prawf drosodd, a'r llys yn distewi. Mae gosteg trwy nef y nefoedd, ac engyl yn dal eu hanadl. Ust! Bellach gofynna'r Barnwr,—“Y Meichiau, beth yw dy ddadl?” Ateba yntau—“Fy unig ddadl yw, Fy Ngwaed, fy Ngwaed.” Y Barnwr mawr ar hyn a gyhoedda'r ddedfryd: “Digon, boddlon, iawn!” Ie, dacw'r Meichiau'n rhydd, ac yn cymeryd Ei eisteddle ar Ei orsedd i fod Ei Hunan yn Farnwr byw a'r meirw. A dyna fydd y farn olaf,—dydd cyhoeddiad rhyddhad y Barnwr. Ac O rialtwech a fydd yno! Pan wneir coelcerth o'r cread, a *fireworks* o fellt anian. Ac O'r olwg fydd arno yntau,—yn anterth Ei ogoniant. Ei Dduwdod yn gwynnu Ei ddyndod, a'i ddyndod yn gwrido'i Dduw-

dod, a'r gwrid a'r gwyndra'n enfysu coron Ei ogoniant dros byth! "Heb bechod."

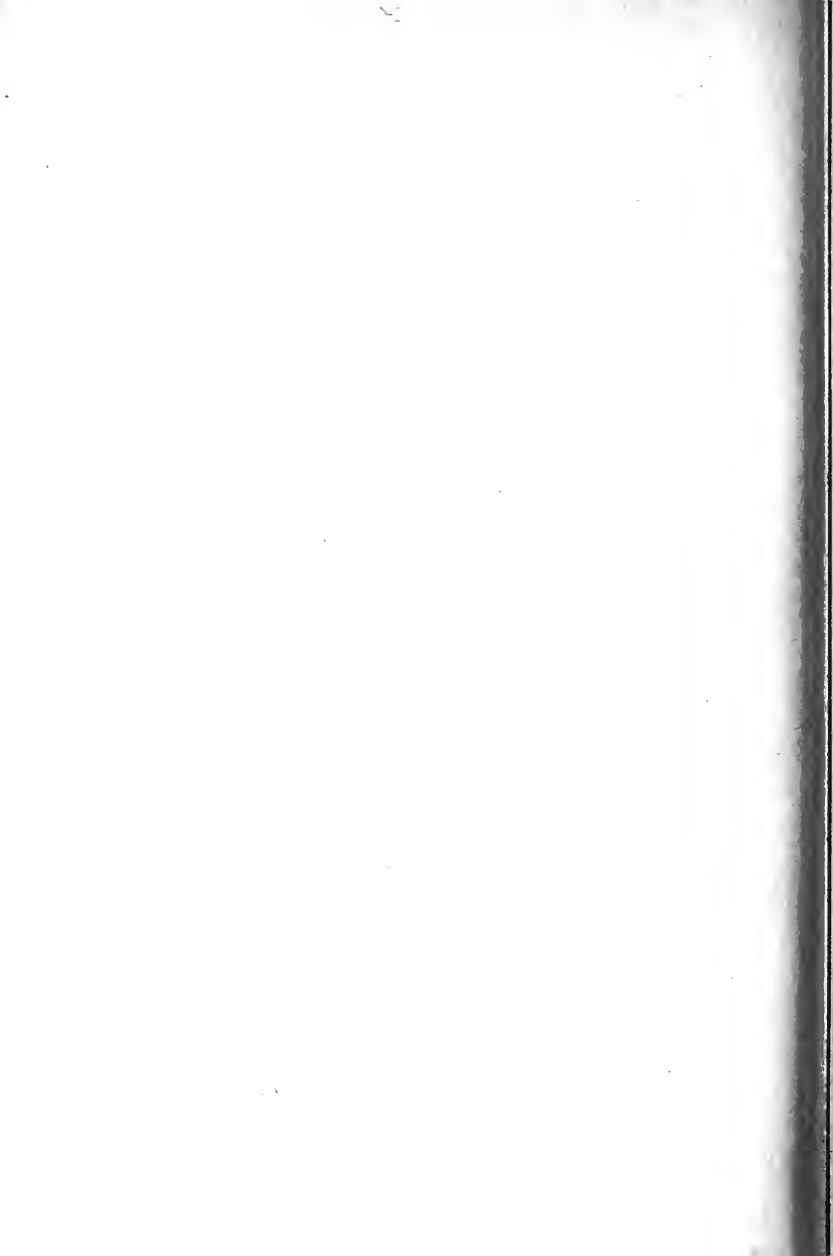
Ac megis Crist, felly rhyw ddynion hefyd. "I'r rhai sydd yn ei ddisgwyl, er iachawdwr-iaeth." Byddant hwythau wedi eu rhyddhau am byth: "Gan gael i ni dragwyddol ryddhad." Byddant yno fel eu Ceidwad "heb bechod." O, syndod—pechadur heb ei bechod! Pechod ar goll, a'r pechadur ar gael! Pa fodd? Oherwydd i Dduw, medd y proffwyd, daflu eu pechodau i ddyfnderoedd y môr. Pa fôr, tybed? Nid môr anghof, tu ol i'w gefn. Nid oes tu cefn i Dduwdod. Ond rhyw fôr ydyw wrth droed yr orsedd, dan lygad y Barnwr, yng nghanol nef y nefoedd. Gwelodd Eben Fardd fôr rhyfedd yn ninystr Jerusalem:

"Llithrig yw'r palmant llathrwyn—
Môr gwaed ar y marmor gwyn."

Ardderchog, Eben! Ond feddyliem fod Williams wedi rhagori, a hynny am fod ganddo annhraethol well testyn:

"Mae pyrth y nef o led y pen,
Mi welaf fôr o waed."

Ie, môr o waed ar balmant gwyn y drydedd nef,—môr a digon o ddyfnderoedd ynddo i Dduw â braich Ei Hollalluogrwydd i *daflu* pechodau'i bobl iddo, ac y cymer dragwyddoldeb iddynt i suddo i'w waelodion.

HAWL DUW AR DDYN.

“COFIWCH y pethau gynt erioed ; canys myfi ydwyf Dduw, ac nid neb arall ; Duw ydwyf, ac heb fy math ; yn mynegi y diwedd o'r dechreuad, ac er cynt yr hyn ni wnaed eto, yn dywedyd, Fy nghyngor a saif, a'm holl ewylllys a wnaf.”
—*Esaiah xlv. 9, 10.*

DYCHWELA'r proffwyd yma at fater paragraff olaf y bennod flaenorol, sef hawl Duw i ymddiriedaeth dynion ynddo. Mewn trefn i egluro'i hawl, cyferbynna'i Hun yma â duwiau'r cenedloedd, ac enwa ddau o brif eilunod Babilon, sef Bal a Nebo, fel cynrychiolwyr eilunod y byd. Disgrifir hwynt yn yr adnod gyntaf fel rhai cwmpiedig, mewn caethiwed, ac heb allu gwaredu eu hunain, nac eraill. Duwiau oeddynt o aur ac arian, y rhai a gerid gan eu haddolwyr o le i le, ac a safent yn fud, heb air o gysur na chynorthwy. Yn gyferbyniol i'r rhai hyn, cyfeiria'r Arglwydd at Ei ofal am Ei bobl o'u mebyd hyd henaint a phen-wynni. Cario'u heilunod wnaï'r pagan-iaid, ond cario'i bobl wnaï Duw Israel. Mae'n ddigon cryf i gario'r oll heb flino na diffygio byth. Yn yr adnod o flaen y testyn, geilw ar Ei bobl i *gofio* hyn, a'i gadw'n barhaus mewn côf. Yn y testyn, anoga hwynt i adgofio'i nerthol weithredoedd tuag atynt yn nhragwyddoldeb ac mewn amser : “Cofiwch y pethau gynt erioed.” Yn dilyn, ceir seiliau

Ei hawl i'w hymddiried ynddo : “ Canys myfi ydwyf Dduw,” etc.

Pwnc y testyn felly ydyw,—SEILIAU DUW DROS HAWLIO DYN.

Clywir llawer yn bresennol am hawliau. Oes yr hawliau ydyw hon. Dadleuir yn barhaus ynghylch hawliau meistriaid a gweithwyr ; ac y mae hyn yn ei le, ond gofalu eu seilio ar uniondeb ac iawnder. Ond y mae perygl i ni, yng nghanol ein stwr gyda hawliau dynion, i anghofio hawliau Duw. Dylem gofio bob amser fod gan Dduw Ei dragwyddol hawliau, ac y rhaid iddo'u cael. Nid hawliau mympwyol ydynt, ond hawliau a'u seiliau'n gorwedd yn natur Duw Ei Hun. Nodir dau beth yma, sef Ei *undod* a'i *ragoriaeth*.

I. Undod Duw : “ Canys myfi ydwyf Dduw, ac nid neb arall.”

Dyma wirionedd mawr a sylfaenol crefydd ar y cyntaf. Un Duw oedd yn cael ei gydnabod a'i addoli. Ond nid hir y bu amldduwiaeth cyn tarddu allan a thyfu yn anialwch y byd. Cawn ei fod wedi ymledu'n fawr yn amser Moses. Yn wir, hwn ydoedd cyfeiliornad mwyaf yr oes honno. Gellir priodoli ei ddechreuad i ddau allu cryfion mewn dyn, sef ei *reswm* a'i *ddyghymyg*. Rheswm sy'n cyfrif am dueddfryd dyn i athronyddu. Mae dyn yn athronydd wrth natur. Nid yw pawb yn cael eu geni'n feirdd, ond y mae pob dyn yn

rhyw gymaint o athronydd. Dywedodd un hên athronydd: "Pa un a ddylem, ai ni ddylem, anghenrhaid yw i ni athronyddu." Anghenrhaid meddwl ydyw. Mae'n naturiol i ni ofyn *paham a pha fodd*, a myned oddiwrth effeithiau at achosion. Canlyniad tueddfryd athronyddol ydyw astudiaeth ddofn o natur. Felly y bu o'r dechreuad. Tra'r oedd y meddwl dynol yn ei fabandod, naturiol oedd talu parch i wrthrychau y tybid oedd a mwyaf o Dduw ynddynt, megis yr haul a'r lloer, etc., ac yna o'u *parchu i'w personoli*, ac yn y diwedd i'w *haddoli*. Dengys hyn i'r fath eithafion yr arweinir dynion gan reswm heb ei oleuo gan ddadguddiad! Gallu mawr arall a berthyn i ddyn yw *dychymyg*. Gallu yw hwn a eilw greadigaethau i fod ym myd meddwl. Gwna i ledrith ymddangos fel gwirionedd. Anhebgor bardd ydyw. Ac yr oedd yr hên fyd, fel Cymru'n awr, yn dryfrith o feirdd. Hwy oeddynt arweinwyr crefyddol y bobl. Ac y mae'n naturiol i fardd bersonoli gwrthrychau anian. Dyma un o'i drwyddedau. Ac felly y gwnai'r hên feirdd, yr hyn oedd yn eithaf priodol mewn barddoniaeth. Ond camgymeriad mawr yr hên fyd ydoedd gwneyd duwinyddion o'u beirdd, nes troi i ddwyfoli natur.

Gwirionedd cyntaf dadguddiad felly ydoedd undod Duw. Hyn oedd cynnwys y dadguddiad arbennig a roddwyd i Israel, ac a erys eto'n un o hanfodion crefydd. Mae i'r gwirionedd y

seiliau cadarnaf. Nodwn un neu ddau o honynt :

1. *Undod natur.*

Mae natur, er pob amrywiaeth sydd ynnddi, yn un. Nid rhyfedd fod gwyddonwyr yn sôn yn fynych am “*The unity of nature,*” ond nid pawb ohonynt sy’n gallu canfod prawf yn hyn o undod ei Hawdwr. Mae un natur yn profi un Duw. Ceir rhai llyfrau wedi eu hysgrifennu gan wahanol awdwyr, ac y mae’r gwahaniaeth yn amlwg yn yr iaith, yr arddull, a’r meddyliau. Ysgrifennwyd rhai o lyfrau y Bibl felly gan wahanol awdwyr, ac mewn gwahanol gyfnodau, a chyfrifa hyn am eu hamrywiaeth. Mae’n amlwg oddiwrth ambell lyfr, er nad oes enw wrtho, ei fod yn gynnyrch un meddwl. Mae’r unrhywiaeth yn brawf o undod. Math o gyfrol fawr yw natur, ac y mae ei chyfnodau a’i golygfeydd yn fath o benodau ar wahanol faterion, ac yn dysgu gwahanol wirioneddau ; ond un iaith ac arddull sydd i’r oll. Cynnyrch un meddwl mawr ydyw,—creadigaeth dwyfol athrylith. Mae undod y cread yn profi undod y Crewr.

2. *Perffeithrwydd Duw Ei Hun.*

Mae pob gwedd ar Dduw yn sierhau Ei undod. Pan feddyliwn am dano fel yr Achos Cyntaf, gwelwn fod dau Achos gwreiddiol yn amhosibl. Mae Duw Ei Hun yn dysgu hyn, ac yn seilio’i undod arno : “ Myfi yw y Cyntaf,

a mi yw y Diweddaf, ac nid oes Duw ond myfi." Ac os ystyriwn Ef fel Bôd anfeidrol, rhaid i ni ddod i'r un casgliad. Mae anfeidroldeb trwy gynnwys pob peth yn cau pawb eraill allan. Nis gall fod ond Un anfeidrol. Mae Duw yn Ei fawredd a'i berffeithrwydd anfeidrol wedi creu unigrwydd tragwyddol iddo'i Hun. Dywedodd rhyw fachgennyn unwaith, fel rheswm dros mai un Duw sydd, fod Duw yn Un mor fawr fel y mae'n llanw pob man, ac felly nad oes lle i dduw arall. Sicrheir hyn gan dystiolaeth y Bibl: "Clyw, O Israel, yr Arglwydd ein Duw ni sydd un Arglwydd." "Yr Arglwydd sydd Dduw, ac nid oes arall." "Un Duw sydd." "Un Duw a Thad oll." "Myfi ydwyf Dduw, ac nid neb arall."

II. Rhagoriaeth Duw: "Duw ydwyf, ac heb fy math."

Fel yr unig wir Dduw, rhagora ar bawb a phob peth. Mae hyn yn canlyn o angenrheidrwydd. Tardda'i ragoriaeth o'i undod. "*The Incomparable*" ydyw,—y di-gymar a di-debyg,—heb Ei fath. Mae felly, yn ol y testyn, mewn tri pheth:

1. *Yn eangder Ei wybodaeth:* "Yn mynegi y diwedd o'r dechreuad."

Mae Ei fynegiad yn brawf o'i wybodaeth. Anfeidrol wybodaeth esbonia'i fynegiadau. Ac y mae hwn yn wirionedd cyffredinol a ddysgir yn holl grefyddau'r byd. Yng nghanol lliosog-

rwydd syniadau am Dduw, priodolir gwybod-aeth iddo gan bawb. Yr oedd gair y Groegiaid am Dduw yn tarddu o air yn golygu gwybod. Galwent Dduw yn aml yn Feddwl neu Ddealltwriaeth. Gwnai'r Aifftiaid lun llygad ar flaen teyrnwialen i osod allan fod Duw oll yn llygad, ac yn gweled pob peth. Y dystiolaeth unfryd ydyw mai "Duw gwybodaeth yw yr Arglwydd."

Mae'n gwybod Ei Hunan mawr. Nis gellir dweyd hyn am ddyn. Y broblem fwyaf i ddyn tu yma i Dduw yw Ef Ei Hun. "'Rwyf fi i mi fy hun tu hwnt i'r llen.'" Yr ydym am y llen i ddirgeloedd dyfnaf ein bôd a'n bywyd. Mae dyfnder yn galw ar ddyfnder o'n mewn, ac arosant heb eu plymio byth. Ond beth yw dyn yn ymyl Duw? Dim, a llai na dim. Eto, er mor fawr ydyw, mae'n gwybod Ei Hunan i berffeithrwydd. Plymia'i feddwl i holl ddyfnderau ei Fôd a'i fywyd. Gwêl âg un ardrem holl bellafoedd Ei hanfod. Mae Ei wybodaeth mor eang a'i Fôd, ac mor ddwfn a'i feddyliau. Gŵyr yr oll, nid drwy ymresymiad neu gasgliadau, ond âg un weithred dragwyddol Ei ddeall. Ac y mae Ei wybodaeth ohono'i Hunan heb gynnydd na lleihad byth.

Rhaid fod Ei wybodaeth felly'n cynnwys pawb a phobpeth arall. Os gŵyr yr anherfynol, rhaid y terfynol; os y mawr, rhaid y bach; os y pell, rhaid yr agos. Gŵyr yn berffaith yr oll a fu, y sydd, ac a fydd byth. Mae'r oll iddo Ef yn dragwyddol bresennol.

Nid yw pellder amser a lle yn bod iddo. Mae amser a thragwyddoldeb yn Heddyw Duw. Nis gall fod terfyn i wybodaeth y tragwyddol "Ydwyf." "Arglwydd, chwiliaist, ac adnabuost fi. Ti a adwaenost fy eisteddiad a'm cyfodiad : dealli fy meddwl o bell. Amgylchynni fy llwybr a'm gorweddfa ; a hysbys wyt yn fy holl ffyrdd. Canys nid oes air ar fy nhafod, ond wele, Arglwydd, ti a'i gwyddost oll." "Gosodaist ein hanwiredd ger dy fron, ein dirgel bechodau yng ngoleuni dy wyneb." "Uffern a dinystr sydd ger bron yr Arglwydd : pa faint mwy calonnau plant dynion ?" "Nid oes greadur anamlwg yn ei olwg ef ; ond pob peth sydd yn noeth ac yn agored yn ei lygaid ef."

2. *Yn sefydlogrwydd Ei gyngor :* "Fy nghyngor a saif."

Un o nodweddion amlycaf y byd ydyw ansefydlogrwydd. Newidia'n barhaus fel wyneb eigion. Gair wedi ei fenthyca o fyd arall yw sefydlogrwydd. Perthyna i Dduw, a sylweddau y byd anweledig. Y gwrthrychau tebycaf i fod yn sefydlog mewn natur ydynt y mynyddoedd a'r bryniau ; ond "y mynyddoedd a giliant, a'r bryniau a symudant,"—maent hwythau i *fynd*. Ond yng nghanol y symudiad mawr cyffredinol, wele un peth sy'n aros, ac i aros byth,—cyngor Duw : "Fy nghyngor a saif."

Nodwn ddau reswm dros y sefydlogrwydd hwn: (a) *Dwyfol feddwl*. Duw yw'r gwir Feddyliwr: Efe yw'r unig Feddyliwr gwreiddiol. Efelychwyr yw dynion ar y goreu: cael eu meddyliau y maent, nid rhoi bod iddynt,— eu dadblygu, nid eu creu. Ond y mae holl feddyliau Duw yn greadigaethau Ei feddwl mawr Ei Hun. Fel hyn y dywedodd y diweddar Barch. John Jones, Talsarn, am dano: “Meddylgar er tragwyddoldeb oedd Duw. Er nad oedd y pryd hwnnw'n gweithredu, cafodd hamdden da i feddwl; a gwnaeth y defnydd goreu o'r distawrwydd maith. Meddyliodd lawer, a gwelodd lawer i'w wneyd, fel y gwelir heddyw.” A gellir ychwanegu iddo ddwyn i weithrediad holl egnïon Ei feddwl mawr. Yn unigrwydd y dechreuad pell, pan nad oedd neb na dim i dorri ar y distawrwydd mud, meddyliodd ar Ei oreu! A thragwyddol feddyliau'r Iôr mewn ffurf o gynllun neu arfaeth ydyw'r cyngor. Rhaid felly y bydd yn aros byth. (b) *Dwyfol lw*. Nid yn unig meddyliodd Duw Ei gyngor, ond gwiriodd Ef â'i lw: “Yn yr hyn Duw, yn ewyllysio yn helaethach ddangos i etifeddion yr addewid ddianwadalwch ei gyngor, a gyfryngodd trwy lw.” Aeth yr Anfeidrol megis rhyngddo Ef Ei Hun a'i bobl, ac yn y safle ryfedd honno, tyngodd iddo'i Hun. dros gadernid Ei gyngor. Gwystlodd Ei Fôd a'i fywyd drosto. Tra Duw, tra'r cyngor! “Fy nghyngor a saif.”

3. *Yn anherfynoldeb Ei allu* : “ A’m holl ewylllys a wnaif.

Trugaredd fawr ydyw nad yw gallu dyn yn cyfateb i’w ewylllys. Gall ewylllysio llawer heb allu cyflawni ond ychydig. Pe buasai gallu dyn yn gymaint a’i ewylllys, buasai’r ddaear yn uffern ers talm ; buasai’n gartref i anghyfiawnder, gorthrwm, a thrais, ac yn fynwent i wirionedd, cyfiawnder, a daioni : buasai pechod yn oruchaf, a sancteiddrwydd dan draed. Diogelwch i ddyn yw ei wendid. Ond un o ragoriaethau mwyaf Duw ydyw Ei nerth. Mae Ei allu, fel Ei Hunan, yn ddi-derfyn. Un o’i hoff enwau ydyw “ Yr Hollalluog ” : Un yn gallu pob peth. Mae Ei allu yn gymaint a’i ewylllys. Nis gall byth ewyllsio mwy nas gall ei gyflawni. Am Ei fod yn *Hollalluog*, cyflawna’i *holl* ewylllys. Nid oes methiant yn Ei hanes. Try Ei allu Ei ewyllysiau oll yn gyflawniadau tragwyddol. Mor rymus a phrydferth y canodd yr emynydd o Faes y plwm :—

“ Mae’n llon’d y nefoedd, llon’d y byd,
 Llon’d uffern hefyd yw ;
 Llon’d tragwyddoldeb maith ei hun,
 Di-derfyn ydyw Duw ;
 Mae’n llon’d y gwagle yn ddi-goll,
 Mae oll yn oll, *a’i allu’n un*,
 Anfeidrol, annherfynol Fôd,
 A’i hanfod ynddo’i Hun.”

Yn awr, y mae’r holl bethau mawrion hyn,
 —Ei undod, a’i ragoriaeth anfeidrol mewn

gwybodaeth, cyngor, a gallu, yn cael eu dwyn
ymlaen fel seiliau Duw dros hawlio dyn.
Mae'n ein hawlio oll yn feddiant tragwyddol
iddo'i Hun.

GWEINIDOGAETH YR EFENGYL A GWEINIDOGAETH Y DDEDDF.

“CANYS hefyd ni ogoneddwyd yr hyn a ogoneddwyd yn y rhan hon, oherwydd y gogoniant tra rhagorol.”—2 *Corinthiaid* iii. 10.

MAE’r Apostol yn y bumed adnod yn dadgan fod ei ddigonedd ef a’i gyd-apostolion yn gwbl o Dduw : “ein digonedd ni sydd o Dduw, yr hwn hefyd a’n gwnaeth ni”—a’n creodd ni, a’n cododd ni, a’n doniodd ni—“a’n gwnaeth ni yn weinidogion cymwys y Testament Newydd,” neu y cyfamod newydd, sef yr Efengyl. Yna mae’n dangos rhagoriaeth y cyfamod newydd ar yr hên, a gweinidogaeth y naill ar weinidogaeth y llall. A dyna sydd ganddo yn adnod y testyn. Yr oedd gogoniant felly’n perthyn i weinidogaeth y ddeddf. Duw oedd ei hawdwr ; rhoddwyd hi ar Sinai, gyda rhwysg a mawredd ; cadarnhawyd hi trwy lawer o wyrthiau ; a chafodd ei chyhoeddi i’r byd gan ddynion goreu a mwyaf athrylithgar yr oesau. Ond aeth y gogoniant mawr hwnnw o’r golwg yn ymyl gogoniant mwy yr Efengyl. Yn debyg i’r haul gyda’r lloer,—llyncir goleu llai y lloer gan ysblander mwy yr haul. Diflannodd gogoniant llai y ddeddf oherwydd gogoniant tra rhagorol yr Efengyl.

Mater: GOGONIAENT RHAGORACH GWEINI-
DOGAETH YR EFENGYL AR WEINIDOGAETH Y
DDEDDF.

Daw hyn i'r golwg mewn pedwar o bethau
a nodir gan yr Apostol yn y cyd-destynau :

1. *Gweinidogaeth y llythyren oedd y ddeddf,
ond gweinidogaeth yr Ysbryd yw'r Efengyl:*

“ Nid i'r llythyren ond i'r ysbryd ; canys y
mae y llythyren yn lladd, ond yr ysbryd
sydd yn bywhau ” (adn. 6). Wrth y llythyren
yr ydym i ddeall y ddeddf, neu weinidogaeth
Moses. Gelwir hi felly, nid am ei bod yn
ysgrifenedig, gan fod yr Efengyl hefyd felly,
ond am ei bod yn orchymyn allanol, ac nid
yn egwyddor fewnol. Rheol oddi allan yd-
oedd, ac nid bywyd oddi fewn,—allanol a
ffurfiol, nid mewnol ac ysbrydol. Yr oedd
yn gynwysedig mewn ffurfiau a rheolau.
Yn lle dysgu'r egwyddor o wirionedd, gosodai i
lawr reol ar eirwiredd—“ na thwng anudon.”
Yn lle dysgu'r egwyddor o gariad, cawn reol
ar dynerwch a thosturi,—“ na ladd, na ladrata
etc.” Llythyren felly, oer a difywyd, ydoedd.
Ac am hynny yr oedd “ yn lladd.” Yr oedd
yn gofyn yr oll heb roddi dim,—yn hawlio
ufudd-dod heb roddi tuedd na nerth i ufuddhau.
Danghosai ddyled dyn i Dduw heb unrhyw fodd
i'w thalu. Rhoddai'r ddeddf fod i bechod, a
phechod i farwolaeth, ac felly'r oedd marwol-
aeth yn ganlyniad deddf. Gelwir hi yma

yn "weinidogaeth angau,"—gweinidogaeth yn lladd ac nid yn bywhau.

Ond gweinidogaeth yr Ysbryd yw'r Efengyl. Nid ysbryd, ond yr Ysbryd, sef yr Ysbryd Glân. Gweinidogaeth sy'n cael ei rhoddi, ei grymuso, a'i heffeithioli gan yr Ysbryd tragwyddol Ei Hun. Mae y Person mawr hwn ynddi a thrwyddi yn Ysbryd y bywyd. Efe ydyw flynhonnell, awdwr, a gweithredydd pob bywyd. Y mae felly mewn natur. Symudodd fel colomen ar ei nyth ar y tryblith gwreiddiol, gan gyfrannu iddo flurf, prydferthwch, a bywyd. Gweithreda'r un modd hefyd yn adfywiad ac addurniad y ddaear wedi marwolaeth y gaeaf. Ond yn yr Efengyl ceir annhraethol fwy o'i ynni a'i rym bywhaol. Mae'r gwaith yma'n fwy cydnaws â'i natur, unol â'i ewyllys, a theilwng o'i nerth. Mae yn yr Efengyl ddigon o *scope* i'w ddwyfol ymadferthoedd a'i bwerau. Bywhad yr Ysbryd ydyw'r holl ddylanwad sydd ynddi,—arddeliad y bregeth, effeithiolrwydd y weddi, a grym achubol y gwirionedd. Beth oedd y diwygiad mawr diweddar ond yr Ysbryd yn bywhau? Beth yw y rhagoriaeth felly a berthyn i'r Efengyl? Rhagoriaeth Person ar orchymyn, Ysbryd ar lythyren, a bywyd ar farwolaeth. Y gogoniant rhagorach felly yw gogoniant Person anfeidrol, gogoniant Ysbryd tragwyddol, a gogoniant Bywyd annherfynol. "Oherwydd y gogoniant tra rhagorol."

2. *Gweinidogaeth damnedigaeth oedd y ddeddf, ond gweinidogaeth cyfiawnder yw'r Efengyl (adn. 9).*

Mae damnedigaeth yma'n golygu condemn-
iad, euogfarniad, dedfrydiad i gosb. Dyna'r
troseddwr mewn llys barn yn cael ei brofi yng
ngwyneb cyfraith. Os yn euog, y mae'r
gyfraith o angenrheidrwydd yn ei gondemnio,
ac yn ei ddedfrydu i gosb. Nid oes ganddi
drugaredd, maddeuant, na rhyddhad. Nis gall
deddf ond condemnio'r euog. Felly deddf
Duw: yr oedd wedi cyhoeddi dedfryd con-
demniad ar fyd euog. Cyfeirir at hyn gan
Grist: "Yr hwn nid yw yn credu, a ddamniwyd
—a gondemniwyd—eisoës." Mae eisoës dan
gondemniad deddf. O ran dim a all y ddeddf
ei wneyd, y mae ei ddamnedigaeth yn sicr.
Nid oes ganddi ddim i atal i'w chondemniad
droi'n ddamnedigaeth. Swyddogaeth deddf
ydyw barnu, condemnio, damnio. Ceir yr
un gwirionedd hefyd gan Paul: "Ni a wy-
ddom hefyd am ba bethau bynnag y mae y
ddeddf yn ei ddywedyd, mai wrth y rhai sydd
dan y ddeddf y mae hi yn ei ddywedyd, fel y
cauer pob genau, ac y byddo'r holl fyd dan
farn Duw." Yn gyntaf oll, mae'r ddeddf yn
cau pob genau—yn gwneyd dynion heb ddim
i'w ddweyd—yn ddistaw, fud, heb esgus na
dadl. Mae'n mudanu dynion mewn euogrwydd.
Gesyd hwy hefyd o dan farn Duw,—dan Ei
gondemniad, Ei euog-farniad, a'i ddedfrydiad
i gosb,—“gweinidogaeth damnedigaeth.”

Onid "gweinidogaeth cyfiawnder" yw'r Efengyl. Dywed Paul ei bod "yn allu Duw er iachawdwriaeth," ond prysura i ddweyd,— "canys ynddi hi y dadguddir cyfiawnder Duw." Y mae'n allu Duw am ei bod yn gyfiawnder Duw—ei chyfiawnder yw ei gallu. Ceir amryw ddesgrifiadau yn y Bibl o'r cyfiawnder hwn,—nid o'r ddeddf; nid eiddo dyn ei hunan; yn cau allan orfoledd; yn sicrhau maddeuant; cyfiawnder trwy ffydd, trwy ras, trwy y prynedigaeth sydd yng Nghrist Iesu. Mae gan Williams, hefyd, ddesgrifiad byw ohono :—

"O! gyfiawnder pur, tragwyddol,
O! gyfiawnder maith, di-drai."

Mae yma bedwar o ansoddeiriau am dano—*pur, tragwyddol, maith, di-drai*—yn gosod allan burdeb, tragwyddoldeb, meithder, a chyflawnder. O, gyfiawnder mawr a rhyfedd! O ba le, a pha fodd y daeth? Ceisiwn ddweyd mewn ychydig eiriau. Darfu i'r Dwyfol Fab ymgnawdoli, ymddarostwng, a marw; ac yn yr act fawr o hunan-aberthiad, aeth Person anfeidrol yn Iawn anfeidrol, a chan nad oedd arno'i angen Ei Hunan, mae'r haeddiant di-derfyn hwn oll i'r euog a'r damniol. Ynddo Ef y daw y pechadur yn gyfiawnder Duw. Aeth y Di-bechod yn bechod, a daw'r pechadur yn gyfiawnder. Nid rhyfedd felly fod gogoniant yr Efengyl yn cysgodi gogoniant y ddeddf. Gwaith y ddeddf oedd rhoi cortyn am wddf yr euog, ond gorchest-waith gras yw

ei dynnu ymaith. Nid anhawdd oedd ei roi, ond y mae ei dynnu'n gampwaith—Duwdod. “Oherwydd y gogoniant tra rhagorol.”

3. *Gweinidogaeth ddiplannol oedd y ddeddf, ond gweinidogaeth arosol yw'r Efengyl (adn. 11).*

Cyfeirir yma at y ddeddf fel “yr hyn a ddileid.” Gwneir hyn, nid oherwydd unrhyw ddiffyg ynddi ei hunan, gan ei bod “yn sanctaidd, yn gyfiawn, ac yn dda,”—yn sanctaidd yn ei natur, yn gyfiawn yn ei gofynnion, ac yn dda yn ei diben. Mae mor berffaith a Duw Ei Hun. Ond amod a rheol bywyd i ddyn perffaith ydoedd, ac nid i bechadur euog; yn ei pherthynas â'r euog yr oedd ynddi anallu a gwendid—“yr hyn ni allai y ddeddf oherwydd ei bod yn wan trwy y cnawd.” Cyfodai ei hanallu felly o wendid y cnawd. Cofiw'n i ni edrych rywbyrd ar longddrylliad mewn storm, ac un o'r dwylaw yn ymladd â'r tonnau wrth y graig. Taffwyd rhaff iddo, ond yr oedd y dyn druan yn rhy wan i ddal ei afael ynddi. Collodd ei fywyd, nid oherwydd diffyg yn y rhaff, ond trwy ei wendid ei hun,—aeth ei wendid ef yn anallu yn y rhaff i'w gadw. Yr un modd, yr oedd gwendid y pechadur yn anallu i'r ddeddf i'w achub. Rhaid oedd felly wrth weinidogaeth uwch a gwell, gan fod gweinidogaeth y ddeddf, oherwydd hyn, yn ddiplannol. Heblaw hynny, ein “hathraw” ni at Grist ydoedd, ac nid yw gwasanaeth athraw yn arosol. Ni fwriedir i'r plentyn aros yn yr

ysgol ond yn unig am dymor. Mae hyfforddiant athraw bob amser yn derfynol. Dywed Paul hefyd fod Crist yn ddiwedd y ddeddf, nid fel rheol buchedd, ond fel rheol cyfiawnder, ac amod bywyd i bechadur. Yr oedd ei gweinidogaeth o angenrheidrwydd yn ddiflannol. "Yr hyn a ddileid."

Ond y mae gweinidogaeth yr Efengyl yn arosol,—“yr hyn sydd yn aros.” Aros, ac aros byth, fel Duw Ei Hunan. Cyfranoga o’i gadernid a’i barhad. Mae hefyd yn seiliedig ar egwyddorion digyfnawid a thragwyddol,—gwirionedd, iawnder, a chariad. Mae heblaw hynny’n llanw holl ofyn Duw, ac angen dyn. Mae, o ganlyniad, i aros byth, yn ei hegwyddorion, ei grasusau, a’i heffeithiau, a hynny mewn grym, dylanwad, a gogoniant. “Gair yr Arglwydd sydd yn aros yn dragwydd.”

“Y ddaear â’n dân a’i thrysorau,
Ond geiriau fy Nuw fydd yr un.”

Ac yr ydym yn gobeithio yr erys hefyd yn ei phregethiad. Bydd cael cymanfa ar un o lechweddau gwynfyd yn fendigedig. Hwyrach y cawn glywed Moses a Paul yn pregethu yn yr un oedfa,—y ddeddf a’r Efengyl wedi eu huno byth. Mewn oedfa arall, Luther a Melancthon—hên arwyr y Diwygiad Protestanaidd. Ac ni foddlonwn yn sicr heb glywed rhai o gewri y pulpud Cymreig—John Elias, John Jones, Henry Rees, Owen Thomas, etc. Diau y ceir cymanfa yno y bydd angylion yn

gwyleiddio mewn syndod ! “ Yr hyn sydd yn aros.” Nid rhyfedd fod gogoniant y ddeddf yn diflannu, “ oherwydd y gogoniant tra rhagorol.”

4. *Gweinidogaeth dan orchudd oedd y ddeddf, ond gweinidogaeth ddi-len yw'r Efengyl (adn. 13—18).*

Perthynai i'r ddeddf orchudd triphlyg : (a) Gorchudd ar wyneb Moses (adn. 13). Elai Moses at Dduw i'r mynydd heb orchudd, ac yn y drafodaeth ryfedd yno, ai ei wyneb i ddisgleirio. Siaradai â'r bobl heb y llen, ac yna dodai y gorchudd ar ei wyneb rhag iddynt weled diflanniad y disgleirdeb, sef “ diwedd yr hyn a ddileid.” Yr oedd y disgleirdeb yn arwyddlun o ogoniant ei weinidogaeth, a'r gorchudd o'i haneglurder. Yr oedd i ddiflannu fel y disgleirdeb ar ei wyneb. (b) Gorchudd ar ddadguddiad yr Hên Destament (adn. 14). Er iddynt ei ddarllen yn barhaus, yr oedd yn aros iddynt dan len. (c) Gorchudd ar eu calon (adn. 15). Yr oeddynt mewn tywyllwch allanol a mewdol. Yr oedd aneglurder y dadguddiad yn tywyllu eu calon, a thywyllwch eu calon yn llennu'r dadguddiad. Gweinidogaeth ydoedd felly dan orchudd—gorchudd Moses, gorchudd y dadguddiad, a gorchudd eu calon.

Ond gweinidogaeth ddi-len yw'r Efengyl. Y mae'r Arglwydd Crist yn Ysbryd, a'r Ysbryd yn Arglwydd ; a lle mae'r Arglwydd sydd yn

Ysbryd, a'r Ysbryd sydd yn Arglwydd, yno y mae rhyddid (adn. 17). Y mae holl hualau y meddwl yn cael eu dryllio—pob gorchudd mewdol ac allanol yn cael ei symud. “Eithr, nyni oll, âg wyneb agored,” yn edrych ar ogoniant yr Arglwydd, megis mewn drych, a newidir i'r unrhyw ddelw, o ogoniant i ogoniant, megis gan Ysbryd yr Arglwydd” (adnod 18). Mae yma welediad i bawb—nyni *oll*. Dan y ddeddf, Moses yn unig; ond yn yr Efengyl, pawb yn ddi-wahaniaeth. A chânt edrych hefyd “âg wyneb agored,” h.y., yn ddi-len. A'r hyn yr edrychir arno yw “gogoniant yr Arglwydd,” sef dwyfol ysblander Ei Berson, Ei fywyd, Ei gymeriad, a'i waith. Cafodd llu mawr yng Nghymru y rhagorfraint hon yn ddiweddar. Yr oedd y bechgyn a'r genethod yn anghofio'u hunain, a phob gogoniant iddynt wedi diflannu'n llwyr yn ymyl gogoniant yr Arglwydd. Ac y mae'r gwelediad yn troi'n newidiad—“a newidir i'r unrhyw ddelw, o ogoniant i ogoniant, megis gan Ysbryd yr Arglwydd.” Graddol ydyw, mae'n wir, sef “o ogoniant i ogoniant,”—o ogoniant is i ogoniant uwch, o ogoniant llai i ogoniant mwy, o ogoniant dyn i ogoniant angel, o ogoniant angel i ogoniant cerub, o ogoniant cerub i ogoniant seraff, ac o ogoniant seraff i ogoniant Duwdod,—“i'r unrhyw ddelw.” Nid i'r unrhyw *lun*, ond i'r unrhyw *ddelw*—*tebyg* yw llun, ond y mae'r ddelw'n *cyfateb*. Delwau Crist fydd y saint, ac nid lluniau—byddant yn

cyfateb, yn berffaith yr un fath. Bydd holl deleidion Ei Berson, a'i fywyd, yn cael eu harddelwi ynddynt byth. "A," medd rhywun, "yr wyf yn ofni fod y safon yn rhy uchel i mi i'w gyrraedd." Na; y mae pob sicrwydd am danat—yr wyt dan ymgeledd Dwyfol Weithiwr, sef Ysbryd yr Arglwydd,—gogoniant yr Arglwydd oddiallan, ac Ysbryd yr Arglwydd oddimewn. Ac nid oes methiant yn hanes yr Ysbryd. Dywedir y byddai Angelo yn myned i'r chwarel ei hun i ddewis ei faen, ac y byddai'n cael un weithiau yng nghanol pentwr o ysbwrial. Canfyddai ei lygaid craff ef bosibl-rwydd angel yn y maen garwaf, ac y mae'r hanes yn dweyd, wedi iddo gael dewis ei faen, na fethodd erioed a gwneyd cerflun ohono. Nis gallwn sicrhau hyn am Angelo, ond mentrwn ddweyd na fethodd, ac na fetha'r Ysbryd byth, wneyd sant o bechadur. Aeth i mewn i leoedd rhyfedd y misoedd diweddfaf hyn,—i dafarnau, chwareudai, a nythleoedd pob annuwioledeb,—a gafaelodd mewn meini geirwon o bechaduriaid, ac yn ei law y maent yn prysur ddod yn ddwyfol-hardd. Byddant cyn hir wedi eu caboli i'r unrhyw ddelw.

" Oll yn eu gynnuau gwynion,
Ac ar eu newydd wedd,
Yn debyg idd eu Harglwydd
Yn dod i'r lan o'r bedd."

Y Dwyfol Ysbryd a'n dygo i'r ddwyfol ddelw !

PERTHYNAS YR ENAID A DUW.

“SYCHEDIG yw fy enaid am Dduw, am y Duw byw.”—*Salm xlii.* 2.

“YR Arglwydd yw fy rhan i, medd fy enaid; am hynny y gobeithaf ynddo.”—*Galarnad iii.* 24.

DESGRIFIAD yw y testyn o gyflwr neu sefyllfa'r enaid. A'r hyn a ddeallwn wrth yr enaid ydyw y rhan ysbrydol ac anfarwol mewn dyn. Y mae dyn felly'n cael ei wneyd i fyny o ddwy ran, neu o ddau sylwedd gwahanol, sef mater ac ysbryd, corff ac enaid.

Creda rhai fod tair rhan mewn dyn. Mae hwn yn hên syniad. Dysgai'r hên athronwyr gynt fod dyn yn gyfansoddedig o gorff, enaid, a rheswm. Amddiffynnwyd yr un syniad gan eraill mewn cyfnodau diweddarach, ac y mae wedi cael adgyfodiad i fywyd eto yn ein dyddiau ni. Hwyrach fod dau beth yn cyfrif am hyn, sef yn gyntaf, tuedd yr oes i athronyddu holl wirioneddau crefydd; ac yn ail, fod tri gair yn cael eu defnyddio yn y Bibl mewn perthynas i ddyn, sef corff, enaid, ac ysbryd. Ceir y geiriau hyn yn aml ar wahân, ac weithiau'n gysylltiol â'u gilydd, megis yn yr ymadroddion canlynol:—“Cadwer eich ysbryd oll, a'ch enaid, a'ch corff.” “Hyd wahaniad yr enaid a'r ysbryd.” Yr esboniad cyffredin ar y geiriau ydyw, fod *corff* yn golygu 'y' rhan faterol o'n mewn; *enaid*, egwyddor ein bywyd

anifeilaidd; *ysbryd*, egwyddor ein bywyd ysbrydol ac anfarwol. Mae y mater hwn yn un tra phwysig, gan fod yn eglur fod rhai trwy ddal y tair rhan hyn, yn amcanu esbonio i ffwrdd rai o wirioneddau hanfodol crefydd.

Ond ymddengys i ni fod y syniad hwn yn myned yn groes, nid yn unig i'n hymwybyddiaeth personol, ond hefyd i holl rediad dysgeidiaeth y Bibl. Defnyddir y geiriau *enaid* ac *ysbryd* yn gyffredin fel yn gyfystyr. Mae'r enaid i or-fyw y corff, ac i'w gadw neu i'w golli byth. Nid oes dim pwysicach na rhagorach felly'n perthyn i ddyn na'r enaid sydd ynddo. Yn wir, y dyn ei hun ydyw—y myfi—hanfod ei bersonoliaeth. Rhaid felly ei fod yr un â'r ysbryd o ran natur a sylwedd. Enwau ydyw ysbryd ac enaid ar yr un bywyd mewnol mewn arweddau gwahanol. Fel bywyd noeth a di-gorff—ysbryd ydyw; ond fel bywyd yn preswyllo mewn corff—enaid ydyw. Ac at y rhan bwysig ac anfarwol yma mewn dyn y cyfeirir yn y testyn.

Pwnc y geiriau ydyw,—*Perthynas yr enaid â Duw*. Gosodir y berthynas hon allan yma mewn dwy wedd, sef,—

I. YR ENAID YN EI DDYHEAD AM DDUW :
“ Sychedig yw fy enaid am Dduw, am y Duw byw.”

II. YR ENAID YN EI FEDDIANT O DDUW :
“ Yr Arglwydd yw fy rhan i, medd fy enaid, am hynny y gobeithiaf ynddo.”

I. YR ENAID YN EI DDYHEAD AM DDUW,
“Sychedig,” etc.

Ffugr yw y gair “sychedig” wedi ei awgrymu i feddwl y Salmydd trwy y gymhariaeth a ddefnyddia yn yr adnod flaenorol,—“Fel y brefa yr hydd am yr afonydd dyfroedd, felly yr hiraetha fy enaid am danat ti, O Dduw.” Dichon fod y Salmydd yn edrych ar yr olygfa hon ar y pryd—yr hydd ar un o’r clogwyni gerllaw newydd ffoi rhag ei erlidwyr, ac wrth weled y ffrydiau dyfroedd yn ymddolennu yn y cwm islaw, yn brefu’n uchel am gael torri ei syched ynddynt. Fel hyn, meddai’r bardd, y mae fy enaid innau yn hiraethu, yn sychedu, yn dyheu am Dduw. Dyna felly yw syched corff, sef ei awydd cryf am ddiod; a syched enaid yw ei ddyhead dwfn ac angerddol am Dduw. Y mae cyfatebrwydd amlwg rhyngddynt. Y mae y naill a’r llall yn annigonol ar bobpeth ond un sylwedd. Ofer yw ceisio torri syched â dim ond diod. Dwfr yw yr unig sylwedd a’i diwalla. Rhydd dyn ar farw gan syched holl gyfoeth y byd am un llymaid o ddwfr. Felly hefyd dyhead enaid am Dduw—nid oes ond Duw a’i digona. Cellwair â’i gri dwfn yw cynnyg iddo wageddau y byd hwn, megis cyfoeth, anrhydedd, pleserau, etc., oblegid tra y pentyrrir y cysgodion hyn iddo, bydd yr enaid, druan, yn marw o eisiau ei un sylwedd mawr, sef Duw. Gwyliwn gadw’r enaid i ddyheu yn rhy hir, rhag i ni gael ei ddyhead ryw ddiwrnod wedi troi’n

dranc di-adfer. Cofiw'n mai dyheu y mae am Dduw, a rhaid iddo'i gael Ef neu farw byth.‡

Mae'r enaid yn dyheu fel hyn am Dduw oblegid dau neu dri o resymau :—

1. *Yn Nuw'n unig y diwellir ei ddyhead am yr ysbrydol.*

Rhaid i'r enaid wrth yr ysbrydol. Un rheswm am hyn yw mai ysbryd ydyw. A rhaid i ysbryd wrth ysbryd. Nis gall fyw ond ar yr hyn sydd o'r un natur ag ef ei hun. Yn yr ysbrydol y mae yn ei elfen naturiol, fel yr aderyn yn yr awyr, neu y pysgodyn yn y dwfr. O'r ysbrydol y daeth, ac i'r ysbrydol y mae am fyned. Yn debyg i'r afon,—o'r môr y daeth, ac i'r môr y mae am fyned. Mae un bardd yn dweyd ei fod wedi cael allan gyfrinach yr afon, ac mai ystyr ei murmuron rhwng y graian a'r helyg ydyw,—“Môr, môr, i mi.” Felly'r enaid yn ei ddyhead dwfn. Ei gri parhaus ydyw—ysbryd, ysbryd, i mi. Ond y mae hyn o wahaniaeth rhyngddynt,—y mae'r afon wedi cyrraedd y môr yn ymgolli ynddo—yn peidio a bod yn afon mwyach. Ond ceidw'r enaid ei hunaniaeth byth. Nid am ymgolli yn y dwyfol y mae, fel y dysgai Plato, ac eraill o'r hên athronwyr ; ond dyhea am y cymundeb dirgeledig hwnnw â'r ysbrydol a'r anweledig sydd erioed a byth yn hanfod ei fywyd a'i ddedwyddwch.

Rheswm arall am ddyhead yr enaid am yr ysbrydol ydyw, mai yn yr ysbrydol y mae

gwir sylwedd. A rhaid i enaid gael sylwedd. Mae'n ormod o sylwedd ei hun i fyw ar lai na hynny. A'r ysbrydol yw y gwir sylweddol. Yn yr ysbrydol y mae *reality*. Mae annhraethol fwy o sylwedd mewn ysbryd na chorff. Digon o brawf o hynny ydyw y gall ysbryd fyw heb gorff, ond nis gall corff fyw heb ysbryd. Rhaid felly fod ysbryd yn fwy sylweddol. Pethau anweledig yw y *realities*. Beth yw y byd gweledig hwn,—y byd y treulir ac yr ymdreulir er ei fwyn,—y byd sydd ym meddyliau dynion y dydd, ac yn eu breuddwydion y nos,—ie, beth ydyw? A, dim ond cysgod y byd anweledig yn ymddangos am ennyd yn eangder tragwyddoldeb! Ac fel cysgod cwmwl yn y ffurfafen, displanna'n sydyn a llwyr. Yn yr ysbrydol yn unig y mae sylwedd—dyma'r hyn sy'n aros byth.

Yn awr, yn Nuw yn unig y caiff yr enaid yr ysbrydolrwydd hwn mewn perffeithrwydd llawn. Oblegid "Ysbryd yw Duw." Y mae gan ddyn ysbryd, ac y mae angel yn ysbryd, ond Ysbryd *yw* Duw. Dyma'i hanfod. Nis gall fod ond ysbryd pur, hollawl, ac anghydmarol. Mae ar ei ben ei hun fel Ysbryd, ac anfeidroldeb yn gylch am dano. Y mae felly'n anfeidrol fwy o sylwedd na phob ysbryd arall ynghyd. Gellir dweyd am dano yn yr ystyr hwn,—“Yr holl genhedloedd ydynt megis diddym ger ei fron Ef; yn llai na dim, ac na gwagedd y cyfrifwyd hwynt ganddo.” Mae Duw'n ddigon o sylwedd i fod erioed o

angerheidrwydd natur, ac i fyw byth arno'i hun. Mae Ei Hunan mawr yn ddigon o sylwedd i fythol lanw'i holl ddyheadau. Sylwedd y sylweddau ydyw. Nid rhyfedd felly fod yr enaid yn dyheu am dano. "Sychedig yw fy enaid am Dduw."

2. *Yn Nuw'n unig y diwellir dyhead enaid am yr annherfynol.*

Mae dyn, mae'n amlwg, yn greadur y terfynol. Mae o fewn terfynau amser a lle. Mae terfyn hefyd i'w alluoedd a'i gyrhaeddiadau. Er hynny, y mae fel wedi ei greu i'r di-derfyn. Hyn sydd yn esbonio fod cymaint o swyn iddo mewn pobpeth mawr—mynydd mawr, eigion mawr, eangder mawr. Oherwydd hyn, y mae dyn a'i ben yn barhaus dros derfynau amser a lle, ac yn ysbio'n chwilfrydig i'r di-derfyn a'r tragwyddol. Mae y byd terfynol hwn yn rhy fach a chyfyng iddo. Dyhea am fyd mwy,—byd mor fawr a Duw, lle y gall rydd-ehedeg fel angel heb ofn taro wrth yr un terfyn byth.

Y rheswm am ei ddyhead hwn ydyw ei fod yn ymwybodol o gynnydd di-ddiwedd. Mae tyfu yn natur dyn. Fel pob bywyd, y mae wedi ei greu i fynd yn fwy. Mae'r enaid yn tyfu yma, ond bydd ei dyfiant yn llawer cyflymach yn ei hinsawdd ei hun. Planhigyn o fyd arall ydyw, ac yno'r ymegyr i'w lawn dwf. Bydd ei gynheddfau a'i alluoedd yn dadblygu byth. Mae posibilrwydd di-ddiwedd o'i flaen. Bydd ei gynnydd yn ddi-orffen.

Canlyniad yr ymwybyddiaeth hwn ydyw ei fod yn dyheu am Fôd digon mawr i fythymgyrraedd ato,—un mor fawr nas gellir bod ei fwy,—un mor fawr a'r Annherfynol. Mae angel yn fawr, ond nid yn ddigon mawr. Gallwn ddychmygu am ei fwy, a dymuno'i well. A thybed nad yw'n bosibl i ddyn fynd yn fwy nag angel—ei basio mewn rhai cyfeiriadau? Tybed nas gall ymwasgu'n nês at Dduw, fel ag i deimlo gwres Ei fynwes, a churiadau'i galon fawr? Tybed nas gall blymio'n ddyfnach i eigion Ei ddwyfol gariad, a hedfan yn uwch yn eangderau'i ddwyfol feddyliau? Nid oes digon o *scope* ym mywyd angel i alw allan holl egnïon enaid. Yr annherfynol Fôd yn unig sy'n ddigon mawr iddo. Ac y *mae* Efe'n ddigon mawr a dyrchafedig i'r enaid i fythymgyrraedd ato. Gall gyfarch yr enaid o uchelderau'i hanfod byth, a dweyd—"Dring i fyny yma." A thybed nad tragwyddoldeb o ddringo fydd nefoedd yr enaid? Fel y byddwn weithiau'n dringo mynydd uchel, ac fel y byddwn yn cyrraedd trum ar ol trum, bydd y golygfeydd o'n cwmpas yn newid, a ninnau'n ymgolli mewn swyn a chyfaredd. Fel hyn y bydd yr enaid yn ymddyrectu byth hyd drumau uchel y Duwdod, a golygfeydd arddunol Ei hanfod yn newyddymagor o'i flaen, nes y bydd yn ymgolli mewn swyn ac addoliad. Naturiol felly yw fod yr enaid yn dyheu am Dduw. "Sychedig yw fy enaid am Dduw."

3. *Yn Nuw'n unig y diwellir dyhead enaid am y bywydol*: "Am y Duw byw."

Uchafnod dyhead enaid, wedi'r cyfan, yw bywyd. Dyhea am yr ysbrydol a'r annherfynol wedi eu cyfuno mewn bywyd. Am fywyd ysbrydol ac annherfynol y sycheda. Iaith barhaus enaid yw:

"Dyro afael ar y bywyd,
Bywyd yw fy nghri o hyd."

Dyhea am Dduw, ond am Dduw fel y Duw *byw*. Coron perffeithrwydd y Duwdod i'r enaid yw ei fywyd. "Am y Duw byw."

Mae hyn yn cynnwys dau beth:—

(a) *Ei fod yn Berson byw*. Nid rhywbeth ydyw y Duw byw, ond Person. Ceisia rhai ei wneyd yn bobpeth ond yr hyn ydyw. Pe gofynnem i athronwyr yr oes—pa beth yw Duw? Atebai un mai *trefn*; arall mai *drychfeddwl*; ac arall mai *grym* neu *egni*. Y fath Dduw oer a di-fywyd sydd gan athroniaeth i'w gynnyg i'r byd! Ond nis gall enaid anfarwol ymddiried mewn trefn, na byw i syniad, na charu grym. Ond o drugaredd y mae gan yr enaid Dduw gwell i neshau ato, i'w garu, a'i addoli—"y Duw byw." Un ydyw sy'n meddu llaw i arwain, llygaid i weled, clustiau i glywed, mynwes i gofleidio, a chalon i garu. Un y gall pechadur ei gyfarch trwy ddweyd—fy Nhad; ac Un a all ateb yr ol trwy ddweyd—fy mhlentyn. Un a all sibrwd Ei

ddwyfol gyfrinion wrth yr enaid, nes ei ddwyn i drigo yn Ei ddirgelwch, ac felly i aros byth yn Ei gysgod. “Y Duw byw.” Crediniaeth mewn Duw byw felysa waddod profedigaeth, ac a rydd ysbryd a nerth i fyned ymlaen yng ngwyneb pob rhwystrau a cholledion. Paham y cyhoeddwn gymanfaoedd heb y cedyrn gynt ? A, am ein bod yn credu yn y Duw byw. Os cwympa'r cedyrn, mae'r Cadarn yn fyw. Dyma hefyd rydd nerth i ni i wynebu dieithrwrch ac ofnadwyaeth tragwyddoldeb, gan ddweyd yng ngeiriau'n Harglwydd,—“O Dad, i'th ddwyllaw di y gorchymynaf fy ysbryd.” “Y Duw byw.”

(b) *Ei fod yn ffynhonnell wreiddiol a dihysbydd pob bywyd.* Efe yw “ffynnon y bywyd,” a “ffynnon y dyfroedd byw.” Nid yw dynion ond pydewau ar y goreu, a'r rhai hynny'n sychu'n fuan dan wres temtasiynau ac adfyddau bywyd. Ond ffynnon yw'r Arglwydd, a honno'n wreiddiol, ddihysbydd byth. Efe yw tarddle wreiddiol pob bywyd, o'r llysieuyn i'r cerub. Ffrydiau ohono Ef yw pob bywyd sydd. Efe hefyd yw eu diwallydd parhaus. Sychent oll o fod heb ffynnon y Duwdod y tu cefn. Esboniad ar fywyd yw Duw byw. Efe yw ei darddle a'i ddiwallydd. Fel y canodd rhywun :—

“Beth yw bywyd yn y Duwdod ?
Beth ond rhyw anfeidrol fôr,
Heb derfynau, glan, na gwaelod,—
Yn dragwyddol yn yr Iôr ?

Tarddle holl afonydd bywyd,
 A'i ddiwallydd bythol yw ;
 Beth yw bywyd ? Rhaid yw dywedyd,—
 Bywyd pobpeth ydyw Duw.”

“ Sychedig yw fy enaid am Dduw, am y Duw byw.”

II. YR ENAID YN EI FEDDIANT O DDUW :—
 “ Yr Arglwydd yw fy rhan i, medd fy enaid,
 am hynny y gobeithiaf ynddo.”

Mor werthfawr yw'r meddwl fod yn bosibl i ni gael y Duw yr ydym yn nyfnder ein henaid yn dyheu am dano, nes y gall pob un ddweyd, —“ Yr Arglwydd yw fy rhan i.” Cynwysa hyn,—

1. *Mai Duw Ei Hun yw y rhan :* “ Yr Arglwydd yw fy rhan i.”

Nid y nefoedd, ac nid y ddaear, nac yn wir yr oll sydd gan Dduw. Gyda gwylder a pharch y dywedwn, nad oes *gan* Dduw, yn yr oll a fedd, ddigon i lanw angen un enaid. Ond os nad oes *ganddo* ddigon i fy math, mae *ynddo* ddigon byth. Ac ar yr hyn sydd ynddo'r ymddigona Duw Ei Hun. Mae Ef yn ddigon byth iddo'i Hun. A rhaid fod digon Duw yn ddigon enaid. Duw Ei Hun, a Duw oll, yw ei ran. Nid rhan o Dduw, ond Duw yn rhan. Nid oes rhannau ar anfeidroldeb. Lle bynnag y mae Duw, y mae yno i gyd. Mae'r enaid tlawd yn dod i feddu Duw, a Duw i gyd. “ Yr Arglwydd yw fy rhan i.”

2. *Fod Duw yn dod yn rhan i'r enaid :*
 “Yr Arglwydd yw fy rhan i.”

Nid Duw'n Greawdwr, na Duw'n Gynhaliwr, ond Duw'n rhan, hynny yw, yn etifeddiaeth. “Yr Arglwydd yw rhan fy etifeddiaeth.” Ac y mae etifeddiaeth yn golygu yr hyn a feddiennir drwy hawl gyfiawn. Rhaid i etifedd feddu hawl cyfraith y tu cefn. Rhaid i gyfiawnder fod o'i du. Ond pa fodd y gall enaid euog honni hawl yn Nuw? Pa fodd y gall cyfiawnder fod o du'r troseddwr? Nis gallwn ateb yn well nag yng ngeiriau y bardd o Bantycelyn :—

“Anfeidroldeb maith ei hunan
 Sydd yn awr yn eiddo i mi,
 Yn rhad y ca'dd ei rodidi imi,
 Ar fynyddoedd Calfari.”

Gall y credadyn ddweyd ei fod wedi derbyn ei hawl-weithred yn swyddfa Calfaria, ei bod wedi ei harwyddo â gwaed y Meichiau, ac wedi ei phrosi yn uchel-lys cyfiawnder, a gall herio uffern byth i fynd a'i etifeddiaeth oddi-arno. “Yr Arglwydd yw fy rhan i.”

3. *Fod cael Duw'n rhan yn llawn ddigoni'r enaid am amser a byth :* “Am hynny y go-beithiaf ynddo.”

Am hynny yr ymdawelaf, yr ymlonyddaf ynddo, fel un ar ei ddigon, a'r digon hwynnw'n ddigon byth. Ac i greadur sydd i fod byth, ni wnai llai y tro. Beth bynnag sydd yng nghôl

y gair hwn—*byth*—dyma ddigon ar ei gyfer. Gallodd y Salmydd orfoleddu yn yr olwg ar dragwyddoldeb, a dweyd—“O Arglwydd, fy rhan ydwyf yn dragywydd.” Os yw Duw yn rhan i ni, gallwn ninnau, fel rhai ar ein digon, obeithio ynddo byth. “Am hynny y gobeithiaf ynddo.”

DIFFODD YR YSBRYD.

“NA ddiffoddwch yr Ysbryd.”—1 *Thes.* v. 19.

CAWN yma ymadroddion byrion yn y ffurf o archiadau neu orchmynion, ac felly'n hawdd i'w cofio, a'u trosglwyddo i eraill. Maent yn aros drwy'r oesau fel gemau ym myd gwirionedd. Gan nad oes cysylltair rhyngddynt, gellir cymeryd pob un yn unigol. Cyfeiria'r cyntaf at *lawenydd*: “Byddwch lawen yn wastadol.” Rhoddir y cyweirnod i hyn yn yr Hên Destament: “Y rhai cyfiawn, byddwch lawen a hyfryd yn yr Arglwydd.” Pwysleisir yr un gwirionedd gan Grist: “Byddwch lawen a hyfryd; canys mawr yw eich gwobr yn y nef-oedd.” Dywed Pedr fod y credinwyr yn mawr-lawenhau â llawenydd annhraethadwy a gogoneddus.” Mae'n ogoneddus yn ei wrthrych, ei sail, a'i foddion, yn gystal ag yn ei rym, ei ddylanwad, a'i barhad. Cyfeiria'r ail at *weddi*: “Gweddïwch yn ddi-baid.” Cynwysa'r anogaeth fwy nag ysbryd gweddi cyson, sef deisyfiadau parhaus. Gall deisyfiadau calon fod yn ddi-baid. Mae Duw'n gwrandaw, a chennym ninnau anghenion di-baid. Dylai'n anghenion gael eu troi'n ddeisyfiadau parhaus ger bron Duw. *Diolch* yw cynnwys y trydydd archiad: “Ymhob dim diolchwch.” Gwnewch hyn ymhob sefyllfa, amgylchiad, a theimlad,—mewn adfyd yn gystal a hawddfyd. Mae tri

rheswm mawr dros hyn, sef *fod* Duw, ei fod yr hyn *ydyw*, a'i fod yr hyn *ydyw i ni*.

Ond tra y gellir eu deall ar wahân, eto mae y syniad o *barhad* sydd ynglŷn â'r tri yn dangos eu cysylltiad â'u gilydd,—“gwastadol,” “di-baid,” “ymhob dim.” Hefyd, fod y tri yn gyflawniad *ewylllys* Duw: “Byddwch lawen,” “gweddïwch,” “diolchwch,”—“canys hyn yw ewylllys Duw.” Gwelir eu cysylltiad ymhellach yn eu perthynas â Christ a'r Ysbryd, y naill yn gyfrwng, a'r llall yn ffynhonnell. Mae'r llawenhau, y gweddïo, a'r diolch, i'w gwneyd *trwy* Grist, ac *yn* yr Ysbryd. Mae o'r pwys mwyaf felly i ni beidio diystyru'r Ysbryd a'i ddylanwadau dwyfol: “Na ddiffoddwch yr Ysbryd.”

Y pwnc ydyw,—DIFFODD YR YSBRYD.

Nid yr Ysbryd yn Ei Berson a feddylir yma, ond yn hytrach yn Ei ddylanwadau. Edrychwn felly ar y mater mewn tair gwedd: sef natur y dylanwadau, y modd i'w diffodd, a chanlyniadau'r diffoddiad.

I. *Natur y dylanwadau.*

Defnyddir tri ffugr yn y Bibl i osod allan y dylanwadau hyn, sef awyr, dwfr, a tân: “Efe a'ch bedyddia chwi â'r Ysbryd Glân, ac â tân.” “Tafodau gwahanedig megis o dân.”

“A'i weithrediadau megis tân,
O deued Ef i lawr.”

Y ffugr o dân sy'n gorwedd yma yn y gair *diffodd*. Ni sonir am ddiffodd awyr na dwfr, ond tân. Ac y mae yn natur tân i wneyd tri pheth, sef goleuo, puro, a gwresogi.

1. *Goleuo*.

Mae goleuni'n un o elfennau hanfodol tân. Nis gall tân beidio goleuo mwy nag y gall beidio llosgi. Mae'r haul, fel ffynhonnell fawr goleuni, yn naturiol yn cyfleu y syniad o dân. Ystyrid ef gynt fel pelen anferth o dân; ond syniad mwy diweddar am dano ydyw ei fod yn cael ei gylchu gan ryw fath o hylif awyrol, fel fflam-dorch fawr. Modd bynnag, y mae'r syniad o dân yn anwahanol gysylltiedig â'r haul fel ffynhonnell goleuni naturiol. Daw o'i ystafell yn y bore a gwên y wawrddydd ar ei wyneb, a chrea wên a sirioldeb drwy natur oll. A chynyrcha goleuni dri pheth, sef dadguddiad, prydferthwch, a bywyd. (a) *Mae goleuni'n dadguddio*. Cuddio, llennu, a wna tywyllwch. Mantellir anian gan gaddug nos. Ond swyddogaeth goleuni yw, nid cuddio ond *dadguddio*, nid llennu ond *dadlennu*. Yng ngwawl y dydd, cawn y mwynhad o weled anian yn ymwisgo mewn arddunedd a phrydferthwch, ac yn gwenu mewn hoen. Yr un modd, yr Ysbryd Glân drwy Ei ddylanwadau a ddadguddia i ni sylweddau mawrion byd gwirionedd, yn gystal a thlysyn a rhamantedd byd angel, Crist, a Duw. Yn Ei oleuni y gwelwn oleuni ysbrydol a thragwyddol. (b) *Mae goleuni'n prydferthu*.

Nid oes prydforthwch naturiol mewn ogofeydd tywyllion—cartrefi gwyll arosol. Hacrwch sydd yno'n teyrnasu. Angeu prydforthion ydyw caddug. Creadigaeth goleuni yw prydforthwch. Yr un modd yn y byd moesol: creu gwrthuni a hacrwch a wna pechod. Gwisga'r enaid â hylldra llygredigaeth. Ond cynyrcha goleuni dylanwadau'r Ysbryd flodau rhin a moes o'i fewn, nes ei wneyd yn dlws yn nhlynsni Duw, a gwna anialwch byd yn ardd yr Arglwydd. (c) *Mae goleuni'n bywhau.* Un o hanfodion bywyd ydyw. Sicrhâ nwyf, tyfiant, ac ynni, tra y cynyrcha gwyll wywdra, nychdod, a marwolaeth. Creodd Duw oleuni o flaen pobpeth arall, am fod posibilrwydd pob bywyd naturiol yn gorwedd ynddo. Rhaid oedd dweyd "Bydded goleuni" o flaen pob Bydded arall yng ngwaith y cread. Felly yn y creadigaeth newydd yng Nghrist Iesu: goleuni ysbrydol a rydd fywyd ysbrydol. Mor sier ag fod bywyd yn oleuni, y mae goleuni'n fywyd. Mae goleuni dylanwadau Ysbryd Duw yn yr enaid yn fywyd tragwyddol.

2. *Puro.*

Gwelir hyn yn fwyaf neillduol ynglŷn â meteloedd, yn enwedig aur. Wrth ei ddal mewn ffwrnais, llosgir y sothach heb ddifa'r aur. Daw'r aur allan yn loywach a phurach. Purwr heb ei fath yw tân. Yr un modd y gellir dweyd am dân dylanwadau'r Ysbryd—llosga'r sothach a phura'r aur. Felly y cafodd

ei addaw—yn “ Ysbryd barn ac Ysbryd llosgfa.” “ Y mae Efe fel tân y toddydd, ac fel sebon y golchyddion. Efe a eistedd fel purwr a glanhawr arian : ac Efe a bura feibion Lefi, ac a’u coetha hwynt fel aur ac fel arian.” Mae’r Arglwydd am gael Ei eglwys yn lân a phur, fel y byddo “ melus ” ganddo’i hoffrwm, ac am hynny enfyn Ei Ysbryd yn dân o’i mhewn. Gwna ffwrn ohoni, a’r Ysbryd yn oddaith yn ei chanol, i ddifa’r sothach a phuro’i haur. Gwna hi’n rhy ofnadwy boeth i annuw- ioldeb drigo ynddi. Rhydd bechod ar dân. Daw’r eglwys a’r holl saint ynddi’n aur puredig : “ Wedi iddo fy mhrofi, mi a ddeuaf allan fel aur.” “ Profaist ni, O Dduw ; coethaist ni fel coethi arian.”

“ Mae bod yn fyw yn fawr ryfeddod
Mewn ffwrneisiau sydd mor boeth,
Ond mwy rhyfeddod, wedi ’mhrofi,
Y dôf o’r cystudd fel aur coeth.”

3. *Gwresogi.*

Prif elfen tân yw gwres. Dyna yw tân—yr hyn sy’n llosgi, yn poethi. Gwres ydyw. Felly y mae tân dylanwadau’r Ysbryd yn wres i’r byd. (a) *Gwres gwladgarwch.* Wrth hyn y golygir cariad ac ymlyniad wrth wlad, yn cynyrchu ymroddiad ac ymaberthiad drosti. Priodolir hyn yn fynych i ddamwain, neu fym- pwy, neu wres naturiol, pryd mewn gwirion- edd mai cyffyrddiad ydyw o eiddo Ysbryd Duw âg ysbryd dyn. Mae rhywbeth yn

ddwyfol mewn gwladgarwch. Cariad ydyw'n troi'n ymroddiad dros wlad i'w gwella a'i dyrchafu. Fflam ydyw a gynyrchir gan wres cariad Duw Ei Hun. (b) *Gwres dyngarwch*. Mae hwn yn uwch na'r llall, fel y mae dyn yn fwy a phwysicach na gwlad. Golyga gariad at ddyn fel dyn, ac nid dyn am ei fod yn y swydd yma neu'r safle arall. Nid yw gwir ddyn-garwch yn adnabod dynion wrth eu swyddi a'u safleoedd. Na: dyn fel dyn yw gwrthrych sylw ac ymgeledd y dyngarwr. Ac y mae y cariad hwn at ddynion y nesaf at gariad at Dduw. Y nesaf at gariad Crist at Ei Dad oedd Ei gariad at ddynion. Y Duw-ddyn ydoedd Dyngarwr mwyaf yr oesau, a thrwy ddyfod i gyffyrddiad â'i galon fawr Ef yng ngwres dylanwadau'r Ysbryd yr enynnir tân dyngarwch mewn dynion. A chôf-adeiliau oesol dyngarwch Cristionogol yw'r elusendai, y tlotai, yr ysbytai, a'r gwallgofdai, a frithant ein gwlad. (c) *Gwres crefydd*. "Efe a'ch bedyddia chwi â'r Ysbryd Glân ac â thân,"—bedydd tân yr Ysbryd i greu ynnom frwdaniaeth crefyddol. Buasai'r eglwys yn ofnadwy o oer heb y bedydd tân hwn. Hwn a enynna holl wres ei gweithgarwch a'i haddoliad. Dynion yw ei chenhadon a'u heneidiau ar dân dros iachawdwriaeth y byd a gogoniant eu Duw. Ni flina'r saint felly ganu:—

"Moes y fflam oddiar yr allor,
Ennyn ynnom sanctaidd dân."

II. *Y modd t'w ddiffodd.*

Mae tair ffordd i ddiffodd tân :

1. *Atal tanwydd.*

Nis gall tân fyw arno'i hun fel y gall dwfr. Rhaid iddo wrth ei ddefnyddiau,—rhaid ei borthi'n barhaus. Derfydd yn fuan heb ei ymborth a'i danwydd. A chyfetyb ei rym i natur a maint y tanwydd. Diffodda'n ebrwydd heb gynhaliaeth.

Yr un modd, rhaid i dân dylanwadau'r Ysbryd wrth ei ymborth, ei danwydd. Diffydd yn fuan oni phorthir ef â digon o wirionedd dwyfol. Ac y mae hwn yn drysoredig yn y Gair : mae ynddo'n gyflawn, agos, a rhad, ac yng nghyrraedd pawb. Ond prudd yw meddwl i dân aml ddiwygiad gael ei ddiffodd o ddiffyg gwirionedd i'w gadw'n fyw.

2. *Ei fygu.*

Rhaid i dân wrth awyr yn gystal ag ymborth ; rhaid iddo anadlu yn gystal a bwyta. Caiff ei fygu drwy ddiffyg awyr. Gwelir hyn mewn ystafell gauedig,—marweiddia'r tân pan beidia'r awyr. Cynllun da i ddiffodd tân mewn gwisg yw ei fantellu—cau'r awyr allan, a'i fygu. Sugna nwyf a nerth o'r nwyon awyrol, ac y mae diffyg awyriad iddo'n fygiad.

Felly am y dwyfol dân,—rhaid iddo wrth awyr ysbrydol. Grymusir ef gan ryw nwyon anweledig. Ac awyr ysbrydol yr enaid yw myfyrdod a gweddi. Nid digon gwirionedd

heb y rhai hyn. Ffuriant gyda'u gilydd hanfodion bywyd crefyddol,—“dyfal ddarllen, dyfal fyfyr, a dyfal weddi.” Ceir prawf o hyn ym mhrofiadau duwiolion yr oesau: “Yn myfyrio yn ei gyfraith ef ddydd a nos.” “Tra yr oeddwn yn myfyrio, enynnodd tân.” “Myfyriaf am danat yng ngoruchwyliaethau y nos.” “Yn dy orchymynion y myfyriaf.” A phan y try'r myfyrdod yn weddi, daw pwerau Duwdod yn nerthoedd i'r enaid: rhoddir dwyfol nwyon i dân y dylanwadau. Heb hyn, mae diffoddiad yn sicr.

3. *Ei foddi.*

Dyma'r ffordd gyflymaf i ddiffodd tân, a hon yw'r fwyaf cyffredin. Ceir darpariaeth ar gyfer hyn yn y trefi,—pibellau ac agorfeydd ymhob heol, a chyflawnder o ddwfr i'w foddi.

Mae'n bosibl hefyd foddi tân y dwyfol ddylanwadau â dyfroedd nwydau a chwantau llygredig: ei foddi mewn gloddest, meddwdod, ac anlladrwydd. Dywedid yr elai rhai yn y diwygiad diweddaf i'r dafarn i foddi argraff y bregeth, ac i'r chwareudy i ddiffodd tân ymrysonau'r Ysbryd!

III. *Canlyniadau'r diffoddiad.*

1. *Nos Meddwl.*

Ac un o effeithiau nos yw *cuddiad*. Gesyd nos naturiol y cread dan len: cuddia'i brydferthwch a'i arddunedd. Tra'r nos yn teyrn-

asu, ni welir teleidedd a gogoniant natur. Cuddia'r Wyddfa mor lwyr a'r tywodyn, a'r eigion mor gyflawn a'r ffynnon. Amgau'r oll dan ei mantell ddu. Felly y gwna nos meddwl ym myd mawr gwirionedd : cuddia'i fawredd, ei gyfoeth, a'i ogoniant. Ni wêl y neb sydd ynddi odidogrwydd sylweddau ysbrydol, a theleidion natur a bywyd Iôr. Llennir y meddwl gan gaddug arosol. Nos ydyw heb obaith gwawr i'w hymlid byth. Ac heblaw cuddio, mae'r nos yn *deffro*. Cynyrcha ddeffroad yn rhannau isaf y byd anifeilaidd. Dena'r creaduriaid aflanaf allan o'u cuddfeydd. Rhuant a llefant am eu hysglyfaeth. Deffry nos meddwl, yr un modd, rannau isaf natur anifeilaidd dyn. Ymfywioga seirff ei nwydau ac ysgorpionau ei flysiau, ac ymdreiglant yn rhigolydd pob aflendid yn eu gwanc anniwall !

2. *Fflam euogrwydd.*

Pan ddiffydd tân y dwyfol ddylanwadau, enynnir fflam euogrwydd yn yr enaid ; a bydd pob pechod a gyflawnir yn ymborth i'r fflam ofnadwy hon. Casgla'r annuwiol fflaglau i fflamio'i enaid ei hun : " Eithr yn ol dy galedrwydd, a'th galon ddiedifeiriol, wyt yn trysori i ti dy hun ddigofaint erbyn dydd y digofaint, a dadguddiad cyfiawn farn Duw." A bydd hon yn fflam ddi-ddiffodd. Pan ddaw i gyffyrddiad â thân digofaint yr Anfeidrol, ni bydd digon o ddyfroedd yn eigion gras i'w diffodd mwy : " Lle nid yw eu pryf hwynt yn marw, na'r tân yn diffodd."

Ond clod i Dduw! Gall tân y dylanwadau heddyw ddifa defnydd fflam euogrwydd, a'i diffodd am byth. Dywedir fod tân yn cymeryd lle weithiau ar rai o wastadeddau mawrion America; a phan wêl y trigolion ef yn nesu, llosgant lecyn bychan ar ganol y gwastadedd, a safant arno, tra'r elo'r diluw tân heibio. Felly y bydd y saint yn nydd y farn olaf,—pob defnydd tân wedi ei ddifa o'u mewn am byth!

HAUL CYFIAWNDER.

“OND Haul cyfiawnder a gyfyd i chwi,” etc.—
Malachi iv. 2.

PERTHYNA'R testyn i iaith arwyddluniol y Bibl, yr hyn sy'n golygu cyferbynnu neu gymharu gwrthrychau â'u gilydd. Gelwir y gwrthrych a ddefnyddir i ddangos gwrthrych arall yn arwyddlun. Mae'r haul gan y proffwyd yma'n arwyddlun o Grist. Mae'r adnod drwyddi'n llawn o farddoniaeth. Ac yn y Bibl y ceir y farddoniaeth aruchelaf. Dywed Coleridge na cheir enghraifft o'r gwir arddunol yn holl lenyddiaeth Groeg a Rhufain. Nid rhyfedd hyn pan gofion beth yw barddoniaeth, sef gwirionedd mewn gwisg o brydferthwch. Ni feddai'r Groegiaid na'r Rhufeiniaid y gwirionedd mawr, sylfaenol, am yr Anfeidrol a'r Anweledig. Yn y Bibl y ceir mwyaf o wirionedd, a'r gwirionedd yn ei wisg brydferthaf. Ceidw'i farddoniaeth ei thlysni a'i swyn ymhob iaith. Anadla mewn rhyddid a symledd. Mor syml, ac eto mor lawn o farddoniaeth ddwyfol yw'r brawddegau hyn: “Goleuni yw Duw,” “Ysbryd yw Duw,” “Duw cariad yw.” Ac felly am yr ymadrodd hwn,—“Haul cyfiawnder.” Ni ddywedir fod Crist fel, yn debyg, i haul, ond mai Haul ydyw.

Mae dau wirionedd ar wyneb y testyn :

I. FOD CRIST I'R BYD YN HAUL.

II. FOD CRIST I'R BYD YN HAUL CYF-
IAWNDER.

I. FOD CRIST I'R BYD YN HAUL: "*Haul*
cyfiawnder."

Arweinia hyn ni i ofyn,—beth yw nodwedd-
ion haul? Beth sy'n perthyn i haul a wna'n
briodol dweyd fod Crist, Ceidwad y byd, yn
Haul i ddynion? Nodwn rai pethau. Un
peth a wna haul ydyw,—

1. *Dileu nos.*

Trefniant o eiddo Duw Ei Hun ydyw dydd
a nos; a threfniant bendigedig ydyw, llawn
o ddoethineb a daioni, a theilwng o'r dwyfol
Drefnydd. Ceir nos ar ol dydd, a dydd ar
ol nos, amser gweithio, ac amser gorffwys,
heb ball na diffyg. Eto, mae'n werth i ni
sylwi mai nid Duw a greodd dywyllwch.
Dywedodd, "Bydded goleuni," ond ni ddy-
wedodd, Bydded tywyllwch. *Gwahanodd*
rhwng goleuni a thywyllwch, a rhoes enwau
arnynt—dyna'r oll. Na: Crewr gwawl yw
Duw, ac nid gwyll. Dyma'i hanes ym myd
mater, byd meddwl, a byd ysbryd. Ac nid
rhyfedd hyn, oblegid goleuni ydyw yn Ei
hanfod dragwyddol, yn y goleuni y mae'n
cartrefu, ac Efe yw ffynhonnell fawr pob
goleuni i ddynion am amser a byth. Prysurodd

felly i greu haul i ddileu nos y cread. A rhagor-fraint haul yn unig ydyw hyn. Nis gall yr un o'r planedau ereill, na'r oll gyda'u gilydd, ddifodi nos anian. O'u rhan hwy, arosai'n gylch o gaddug oesol am ein daear. Yn wir, y maent hwy'n manteisio drwy'r nos. Amlygant eu disgleirdeb a'u prydfferthwch yn well drwyddi. Ond nid oes cydfod rhwng haul a thywyllwch. Dywedir weithiau fod peth mor amhosibl a nos ar fynwes haul. Mae codiad haul yn cynnwys dilead nos.

Yr un modd y gellir dweyd am Haul mawr y testyn. Hwn a ddilea nos foesol y byd. Ac nid yw nos anian ond cysgod gwan o hon. A theimlwn yn falch o ddysgeidiaeth a diwylliant yr oes. Chwalant ychydig ar y gwyll. Diolchwn yn aml am lewyrch saint yr oesau i oleuo i ni droadau a chroesffyrdd bywyd. Ond erys nos foesol y byd drwy'r cwbl. Nid oes ond llewyrch y dwyfol Haul a'i dilea. Gwelir hyn wrth ystyried yr haenau ofnadwy a'i cyfansoddant, megis anwybodaeth, cyfeiliornad, anghrediniaeth, a marwolaeth. Dyma blygion nos trueni nas gall unrhyw ddyfais ddynol eu symud. Ond cysur yw meddwl fod Haul y testyn yn prysur wneyd Ei waith. Fel y cwyd i'r lan, ac yr ymddyrrch at Ei awr anterth, gan wasgar Ei ddwyfol belydron i bellafoedd byd, y mae nos anwybodaeth, nos cyfeiliornad, nos anghrediniaeth, a nos marwolaeth, yn cyflym ddiflannu o'i flaen. Prysured yr awr pryd na byddont mwyach! *Haul* ydyw.

2. *Creu dydd.*

Nid dinystrydd ydyw haul, ond creawdydd. Wrth greu dydd y dilea'r nos. Ac y mae haenau mewn dydd fel mewn nos, sef goleuni, gwres, a bywyd. Yr haul sy'n creu dydd o oleuni, dydd o wres, a dydd o fywyd i'r cread. Yr un modd, y dwyfol Haul a grea ddydd ysbrydol i ddynion. Efe a rydd i ni ddydd o *oleuni* dadguddiad. Etyb i ni, nid cwestiynau dibwys y corff, ond cwestiynau mawrion enaid anfarwol,—am Dduw, dyn, pechod, iachawdwr-iaeth, amser, tragwyddoldeb,—cwestiynau y mae'n tragwyddoldeb yn dibynnu ar gael atebion iddynt. Crist yn unig a wasgara ddigon o lewyrch i oleuo tragwyddoldeb. Rhaid cael anfeidrol Haul i daenu tragwyddol wawl. Dyry i ni hefyd ddydd o *wres* ysbrydol. Pob gwres a fu erioed yn eglwys Dduw,—y gwres a dry'n ynni, sêl, ac ymroddiad yn ei haelodau,—y gwres a geidw'r eglwys rhag myned yn dalp o iâ oesol yng nghanol oerni pechod y byd,—y gwres a roes ysbrydoedd ein pobl ieuainc yn ddiweddar ar dân mewn mawl a gorfoledd i Grist a Duw,—tarddodd yn gwbl o'r Haul hwn. Pob brwdaniaeth a fydd yn yr eglwys byth, rhaid iddo lifo ohono Ef. Yr un modd am ddydd o *fywyd* ysbrydol,—bywyd anllygredig, di-ddarfod, ac o'r un natur a bywyd Duw Ei Hun. Ac ni fentrem ni dragwyddoldeb ar ddim llai na hyn. Mae gennym barch di-derfyn i angel,—creadur mawr a bythol-ieuanc, heb staen ar ei wisg, heb grychni

ar ei rudd, yn chwareu'i edyn mewn nwyfiant di-flino o gwmpas gorsedd Iôr. Ond ni fentrem dragwyddoldeb gyda bywyd angel. Beth wyddom ni am fywyd a phosibilrwydd angel? Ond parod fyddem i'w wynebu unrhyw ddydd gydag un pelydryn o fywyd y Duwdod Ei Hun. Beth ddaw a'r dwyfol belydryn hwnnw o hanfod Iôr Ei Hunan i'n hysbryd egwan ni? A, llewyrch y dwyfol Haul yn unig. Byddwn hebdo byth oni thywynna Hwn ar ein henaid. Efe felly a rydd i ni ddydd o oleuni, dydd o wres, a dydd o fywyd ysbrydol. *Haul ydyw.*

3. *Mae'r haul i bawb, ac oll i bob un.*

Nid yw holl fendithion natur ym meddiant pawb. Mae'n hynod o hael, ond ni ranna'i thrysorau i bawb. Nid yw'r creigiau, yr afonydd, y mynyddoedd, a'r eigion yng nghyrraedd pawb. Ceir miloedd heb erioed weled craig, na mynydd, nac afon, nac eigion. Mae natur yn ei phrydferthwch a'i harddunedd, ei hoen a'i bywyd, i *lawer*, ond nid i *bawb*. Ond am yr haul têr, mae ef yn holl gyfoeth ei oleuni a'i ysblander i bawb. Nid oes cyfyngiad ar ei fendithion. Tywynna ar y tlawd fel y cyfoethog, yr ieuanc fel yr hên, y du fel y gwyn, a'r drwg fel y da. Rhanna'i belydron i'r anialwch fel yr ardd, a gwena mor siriol ar y bwthyn ag ar y palas. "Nid ymgudd dim oddiwrth ei wres ef." Ac y mae'r haul, nid yn unig i bawb, ond oll i bob un. Nid oes darnio ar

haul. Nis gellir rhoi ei oleuni i un, a'i wres i arall, ond y mae yn yr oll ag ydyw, ac a fedd,— yn oleuni, gwres, ynni, a bywyd,—i bob un. Gall pob un ei gyfarch yn awr ei anterth mawr, a dweyd,—eiddof fi ydwyd.

Yr un modd am Haul cyfiawnder. Mae yntau i *bawb*. Goleua "*bob dyn* a'r y sydd yn dyfod i'r byd." Mae'n oleuni rheswm a chydwybod i'r pagan. Tardda pob pelydryn o wirionedd yn y byd paganaidd ohono. Tywynnodd yn brydferth gynt yn nysgeidiaeth Plato, Socrates, a Seneca; a disgleiria eto yng ngwyll paganiaeth. Cyfododd yn uwch i'r lan mewn Iuddewiaeth, ac y mae yn ei anterth yn yr Efengyl. Llawenha China, Japan, India, ac Affrica yn Ei oleuni. Efe ydyw Haul pob oes a gwlad: Haul nef, Haul daear, Haul amser, Haul tragwyddoldeb,—Haul *pawb*! Ac heblaw Ei fod i *bawb*, y mae *oll* i bob un. Nis gellir darnio Duwdod, a rhoi Ei allu i un, Ei ddoethineb i'r llall, a'i drugaredd i arall. Nid oes parselu ar anfeidroldeb. Na: os Duw o gwbl, Duw oll neu ddim. Felly am Grist, Haul mawr y testyn: y mae oll i bob un. Fel y dywed yr emynydd:

“Iesu, Iesu, 'r wyt Ti'n ddiagon,
 'R wyt Ti'n llawer mwy na'r byd;
 Mwy trysorau sy yn Dy enw
 Na thrysorau'r India i gyd;
Oll yn gyfan
 Ddaeth i'm meddiant gyda'm Duw.”

4. *Mae'r haul yn aros yr un.*

Ceir fod y cread mawr, a'n daear ninnau fel rhan ohono, yn mynd drwy gwrs di-aros o gyfnewidiadau. Trwy ryw ymweithiad rhyfedd, ymnewidia'r oll yn barhaus. Mae cyfnewidiadau'r ddaear mor gyson a'i symudiadau. Nid oes ynddi ddim yn aros yr un. Ymnewidia fel wyneb eigion. Gwelir mynyddoedd lle'r oedd cymoedd, a chymoedd lle'r oedd mynyddoedd; bryniau lle'r oedd pantiau, a phantiau lle'r oedd bryniau; sychdir lle'r oedd moroedd, a moroedd lle'r oedd sychdir. Gwirir hyn yn hanes Cantref y Gwaelod, lle mae gerddi a dolydd heirdd wedi eu gwneyd yn ddeifr-gartrefi pysg. "Hwynt-hwy a ddarfyddant . . . a hwynt-hwy oll fel dilledyn a heneiddiant; ac megis gwisg y plygi di hwynt, a hwy a newidir." Ond yng nghanol yr holl gyfnewidiadau, erys yr haul, canolbwynt mawr y cread, drwy'r oesau yr un. Nid oes ynddo gynnydd, na lleihad. Tra'n cadw'r planedau oll yn eu cylch-droadau pell, erys ei hunan heb symud na newid.

Felly'r dwyfol Haul: erys byth yr un. Newidia dynion ac engyl, daear a nefoedd, amser a thragwyddoldeb, tra'r erys eu canolbwynt mawr yn dragwyddol ddi-gyfnewid. Nid aeth, ac nid ä neb byth, drwy'r fath gyfnewidiadau mewn amgylchoedd,—o uchder i ddyfnder, o gyfoeth i dlodi, o ogoniant i warth; ac yn ol o ddyfnder i uchder, o dlodi i gyfoeth, o warth i ogoniant. Gofynnwn

weithiau mewn braw,—yng nghanol y fath gyfnewidiadau anfeidrol yr aeth drwyddynt, a ydyw y Person Ei Hunan wedi peidio newid ? Yng nghwrs rhyfedd Ei gyfnewidiadau, a gadwodd Efe Ei anghyfnewidioldeb ? Do, clod i'w enw byth ! “ Iesu Grist, ddoe a heddyw yr un, ac yn dragywydd.” Clywsom y byddai rhai o berthynasau agosaf y diweddar Tom Ellis mewn cryn bryder yn ei gylch pan oedd yn uchder ei lwyddiant gwleidyddol. Gwyddent yr arcsai'n fynych gyda phrif wladweinwyr ei oes, ac ofnent iddo chwyddo ac ymfalchio, nes anghofio'i wlad, ei iaith, a'i genedl, ac yn neillduol ei grefydd. Ond deuai adref cyn hir, a gofynnid iddo ddiweddu'r seiat nos Sabboth yng nghapel bychan Cefnddwysarn ; a phan ddechreuai weddio, sibrydai ei berthynasau wrthynt eu hunain,—“ A, Tom ydyw eto.” Pan gyrhaeddwn ninnau ogoniant, ac y cawn y fraint oruchel o glywed y Gwardedwr yn eiriol dros euogion y byd, y peth cyntaf a ddywedwn fydd,—A, Iesu ydyw eto. Iesu'r preseb, Iesu'r anialwch, Iesu'r ardd, Iesu'r Groes, Iesu'r bedd.

“ Yr Arglwydd sydd yr un
 Er maint derfysga'r byd ;
 Er anwadalwch dyn,
 Yr un yw Ef o hyd.”

II. FOD CRIST I'R BYD YN HAUL CYFIAWNDER: "Haul *cyfiawnder*."

Mae felly mewn amrywiol ystyron :

1. *Dysgodd gyfiawnder i'r byd.*

Cydnebydd hyd yn oed Ei elynion ei fod ar Ei ben Ei Hun fel Dysgawdwr moesol. Teifl holl ddysgawdwyr yr oesau, mewn paganiaeth ac Iuddewiaeth, i'r cysgodion tragwyddol. Diflannant fel sêr yn ymyl haul. Pa le y ceir dysgeidiaeth foesol fel sydd yn y Bregeth ar y Mynydd? Ceir ynddi gyfuniad hardd o syml-edd ac arucheledd. Mae mor syml a dyn, ac mor aruchel a Duw. Gall y plentyn fel y cerub gael addysg drwyddi. Pwysleisir ynddi y mewdol yn gyferbunyiol i'r allanol, y cadarnhaol yn gyferbunyiol i'r nacaol, a'r cyffredinol yn gyferbunyiol i'r cenedlaethol. Ymddengys rhinwedd ynddi dan ei goron, a chyfiawnder ymarferol yng ngwisgoedd ei ogoniant. "Haul *cyfiawnder*."

2. *Gweithredodd gyfiawnder yn y byd.*

Nid camp fawr ydyw *dysgu* cyfiawnder i'r byd,—ei *fyw* yw'r orchest. Gellir ofni fod llawer yn ei ddysgu heb geisio'i fyw, a phawb er ceisio'n methu. Daliwn ni'r pregethwyr safon uchel o flaen dynion mewn moesoldeb a chrefydd ymarferol, gan eu dysgu i fyw fel hyn, a bucheddu fel arall; ond Duw a wŷr ein bod yn pechu'n pregethau'n fynych cyn gadael y

pulpud, fel na fydd gennym ar derfyn Sabboth ddim i'w wneyd ond syrthio ar ei drugaredd faddeuol. Ond wele Un a fu fyw Ei ddysgeidiaeth, ac a ddysgodd Ei fywyd; bu fyw Ei bregeth, a phregethodd Ei fywyd. Yr oedd cydgord perffaith rhwng Ei fuchedd a'i ddysgeidiaeth, Ei fywyd a'i bregeth. Taflodd allan her-gwestiwn i nefoedd, daear, ac uffern,—“ Pwy ohonoch a'm hargyhoedda i o bechod ? ” A oes rhyw ddiawl yn Gehenna, neu ddyn ar y ddaear, neu angel yn y nef ? Os oes, deued ymlaen,—“ Pwy ? ” Adseinia'r cwestiwn drwy greigiau tragwyddoldeb heb ei ateb byth ! Wele un bywyd “ di-fai i Dduw ” : Duw wedi ei chwilio, ei fesur, a'i blymio, ac yn cyhoeddi am dano,—“ Hwn yw fy anwyl Fab, yn yr hwn y'm boddlonwyd.” “ Haul *cyfiawnder*.”

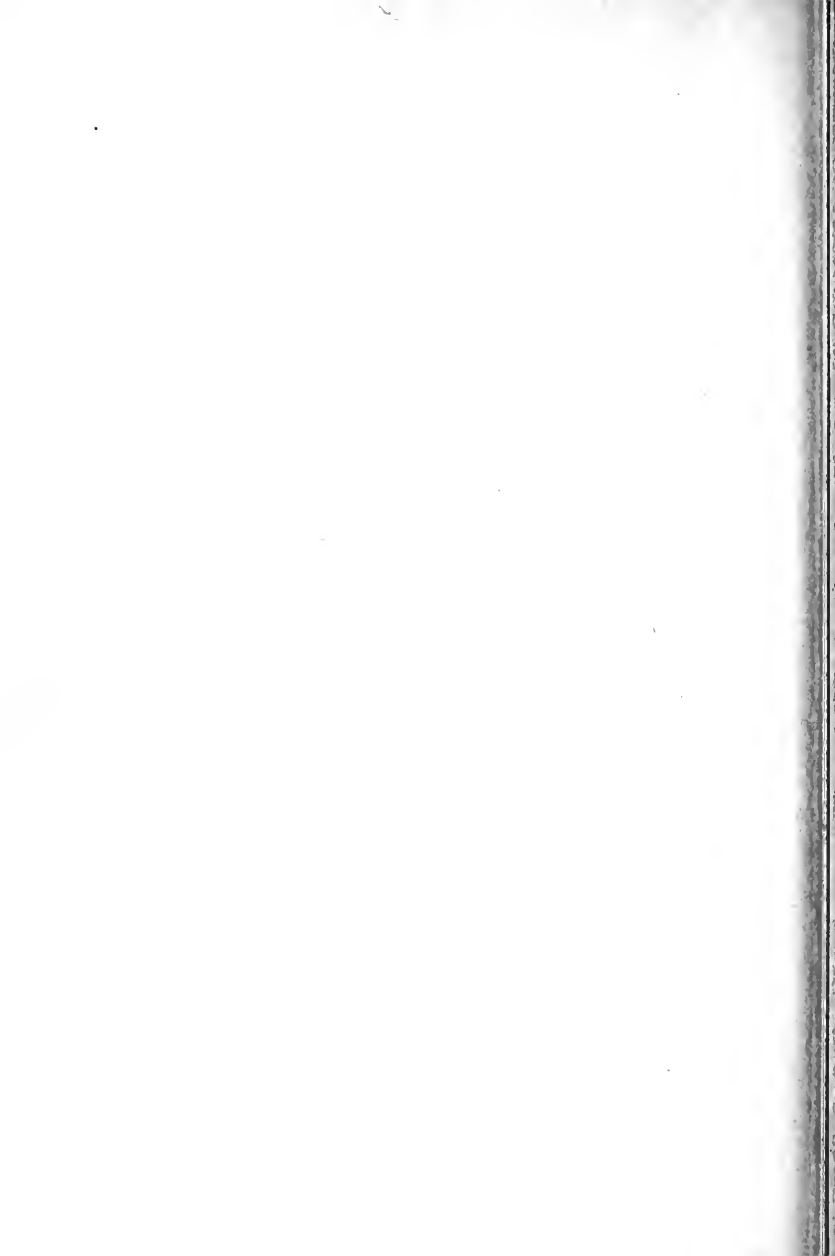
3. *Gweithiodd allan gyfiawnder ar gyfer y byd.*

Mae dosbarth o ddysgawdwr wedi codi'n ddiweddar a addefant yn rhwydd uchafiaeth Ei ddysgeidiaeth a pherffeithrwydd Ei fywyd, ond a wadant Ei Feichniaeth a'i Iawn. Yr oedd, meddant, yn Ddysgawdwr digymar, ac yn Esiampl ddi-fai. Merthyr ydoedd, ond Ei fod y goreu o ferthyron yr oesau. Profodd Ei ffyddlondeb i wirionedd â gwaed Ei galon. Ond nid yw'n ddigon i bechadur euog gael Dysgawdwr ac Esiampl heb yn gyntaf gael Gwardwr. Cri dyfnaf enaid euog ydyw am ollyngdod a rhyddhad. Tybier am ddyn mewn

cell dan gondemniad marwolaeth, ac heb ond ychydig oriau i fyw, ei angen cyntaf ydyw, nid dysgeidiaeth ac esiampl, ond gollyngdod o'r orsedd. Ynfydrwydd fyddai cynnyg iddo ddysgeidiaeth ac esiampl heb yn gyntaf ei ryddhau. Rhaid i enaid damniol yr un modd gael yn gyntaf ei waredu, ac yna'i ddysgu. A gwaith pennaf Crist fel Gwardwr ydyw symud ymaith y condemniad oddiar y pechadur, a gollwng yr enaid yn rhydd. Gwna hyn, nid drwy ddysgeidiaeth ac esiampl, ond drwy gyfiawnder. "Yr Arglwydd ein cyfiawnder." A cheir gan Williams ddesgrifiad byw iawn o'r cyfiawnder hwn :

"Cyfiawnder marwol glwyf,
 A haeddiant dwyfol loes,
 Y pris, y gwerth, yr aberth drud,
 A dalwyd ar y groes,
 A gliria 'meiau'n llwyr,
 A'm golcha'n hyfryd lân ;
 Ac nid oes arall dan y nef
 A'm nertha i fynd ymlaen."

Cynwysa'r cyfiawnder felly gliriad yr euog-rwydd, glanhad y llygredd, a nerth di-ddarfod, —nerth mewn bywyd, nerth yn angeu, nerth yn y farn, a nerth dros byth.

Y DIWEDD.

“Yna y bydd y diwedd.”—1 *Cor. xv. 24.*

MAE'R testyn yn rhan o bennod fawr yr adgyfodiad, ac y mae'n amlwg fod rhai yn Corinth yn ei wadu. Mae Paul yma felly yn ei brofi a'i egluro. A sylfaen ei ymresymiad ydyw fod y Crist a fu farw wedi cyfodi. Hyn ydoedd cynnwys ei bregethiad yn Corinth, a dyma'r Efengyl a dderbyniasant hwythau. Hon a'u deffrodd gyntaf i fywyd newydd o ysbrydolrwydd, ac a'u gwnaeth yn Gristionogion. Yr oeddynt yn dystion o'i grym ysbrydol. Brysia'r apostol felly i brofi sierwydd adgyfodiad Crist, a gwna hyn mewn dwy ffordd : (1) Ar sail tystiolaeth ddiamwys. Cyfeiria at chwech o'i ymddangosiadau ar ol adgyfodi, sef i Cephas, i'r deuddeg, i'r pum cant brodyr, i Iago, i'r holl apostolion, ac iddo'i hunan. Ac y mae'n sier iddo holi a chroes-holi'r tystion hyn gyda'r manylrwydd mwyaf. Nid dyn oedd Paul a gredai bob ffiloreg. Meddai un o feddyliau cliriau a mwyaf rhesymegol y byd, ac yr oedd ei feddwl cryf yn hawlio sail resymol i'w gred. Yr oedd hefyd yn dyst o'i weled ei hunan : “Ac yn ddiweddaf oll y gwelwyd ef gennyf finnau hefyd.” Nid gweledigaeth fewnol ydoedd hon, ond allanol a gwrthrychol, yn hollol yr un modd ag i'r tystion eraill. Yr oedd ffaith Ei adgyfodiad yn seilied

ig ar dystiolaeth sicr. Dengys hyn (2) trwy dybio canlyniadau pe na chyfodasai. “Os na chyfododd,” meddai, “mae’n pregeth ni, a’ch ffydd chwithau’n ofer—yn ddi-rym a disylwedd. Yr ydym ni’r apostolion heblaw hynny’n gau-dystion i Dduw—yn gelwyddwyr yn enw Duw. A mwy na hynny, cyfrgollwyd y meirw yng Nghrist, ac felly truanaf o bawb ydyw’r saint.” Ond teifl ymaith y tybiau a’r dychmygion, a rhydd ddadganiad i’r gwirionedd cadarnhaol, a hynny gyda grym gorchfygol: “Eithr yn awr Crist a gyfodwyd oddiwrth y meirw, ac a wnaed yn flaen-ffrwyth y rhai a hunasant.” Cyfododd yn wystl, yn ernes, yn sicrwydd o adgyfodiad Ei bobl. Mae bedd gwag Crist yn sicrhau beddau gweigion i bawb o’i saint.

Dengys yr apostol hefyd fod adgyfodiad y saint ym meddwl a chynllun Duw, ac felly y rhaid iddo gymeryd lle er darostyngiad pob gelyn i’r Mab, a darostyngiad y Mab i’r Tad, fel yn y diwedd y byddo Duw oll yn oll. “Yna y bydd y diwedd.” Nid diwedd yr adgyfodiad a feddylir, na diwedd teyrnas Crist, ond y diwedd mawr yn ei ystyr eangaf,—diwedd pob peth, a diwedd pob diwedd.

Pwnc y testyn felly ydyw,—

Y DIWEDD.

Edrychwn arno mewn tair gwedd yn ol y frawddeg—sef yn ei *sicrwydd*, ei *amseriad*, a’i *gynnwys*.

I. *Yn ei sicrwydd* : “ Yna y bydd y diwedd.”

Neu, yn gryfach, “ Yna, y diwedd.” Dadganiad ydyw o ffaith ddiamheuol sicr. Mae'r byd hwn yn llawn o'r *tebyg* a'r *posibl*,—tebyg hyn a phosibl y llall. Seiliwn ein gobeithion, a ffurfiwn ein bywydau fynychaf ar y posibl. Llawn yw ein hymddiddanion o'r *os* a'r *hwyrach*. Ond pan groeswn y terfyn i fyd crefydd, yr ydym yng nghanol pethau sicr. Pethau ydynt a *raid* fod : maent fel bodolaeth Duw Ei Hun. Mae'r pethau i ddyfod mor sicr a'r pethau sydd. Ac felly am y Diwedd : nid yna posibl y daw, ond yna y bydd y diwedd : yna, y diwedd.

Mae tri pheth yn ei sicrhau :

1. *Natur*.—

Rhoddir rhy fychan o sylw i natur, a'i thystiolaeth werthfawr i wirionedd crefydd ddadguddiedig. Cyfyngir hi fel rheol i feirdd a gwyddonwyr, a rhaid addef mai tuedd y dosbarthiadau hyn ydyw ei gor-foeli a'i gor-ddyrchafu. Rhydd rhai iddi rywbeth tebyg i addoliad wrth ei galw'n “ natur ddwyfol”. Ond mor wir a hynny ydyw mai tuedd y lliaws yw ei diystyru a'i dibrisio. Rhoddant fri mawr ar gyfrol dadguddiad a chyfrol dynoliaeth, a hynny ar draul esgeuluso cyfrol natur, tra mae tystiolaeth hon, er nad mor glir, eto mor wir a'r lleill. Yr un ydyw awdwr y tair, a'r un genadwri a gynwysant. Dysgant yr un

gwirioneddau, er nad mor eglur a'u gilydd. Cynwysa'r tair y gwirioneddau mawrion am Dduw, y dechreuad, a'r diwedd. Tystia natur i'r diwedd mor groyw a'r dechreuad. Mae cysgodion y diwedd arni'n barod. Ymwisga ym mentyll henaint. Mae nychdod i'w glywed yn swm ei hawelon, rhuad ei stormydd, a murmur ei thonnau. Mae natur wrth nesu at ddydd ei thranc yn hyawdl bregethu'r Diwedd.

2. *Hanes.*—

Yr un Awdwr sydd i hanes. Dysga rhai mai Duw greodd natur, ond mai dynion sy'n creu hanes: Duw ffurfiodd oriawr y cread, ond dynion sy'n ei *windio* ymlaen. Ni fu camgymeriad mwy erioed. Na: mae llaw'r Iôr mor amlwg mewn hanes ag ydyw mewn natur. Mae Duw gyda, o dan, a thu ol i bob peth. Ni ddaeth hyd yn oed pechod i'r byd heb Ei oddefiad, a goruwchreola'r drwg fel y da i'w ogoniant Ei Hun. Ie, Duw grea hanes. Clywir Ei leferydd yn groyw ynddo. Yn awr, un o nodweddion amlycaf hanes ydyw ei gymysgedd o dda a drwg; a gwelir yn fynych oruchafiaeth y drwg ar y da, celwydd ar wirionedd, a phechod ar sancteiddrwydd. Ceir prawfion gwastadol o dwyll yn llwyddo, a iawnder dan draed. Ond nis gall hyn fod byth. Mor wir ag fod Duw yn bod, a gwirionedd a chyfiawnder yn hanfod ynddo, *rhaid* i wirionedd fuddugoliaethu ar gelwydd, cyfiawnder ar dwyll, a sancteiddrwydd ar bechod.

Rhaid felly y bydd terfyn i'r cwrs presennol o gymysgedd: rhaid dwyn yr oruchwyliaeth hon i ben. Mae hanes yntau'n pwyntio at y Diwedd.

3. *Ysgrythyr.*—

Mae lleferydd Duw yma'n fwy clir a dealladwy: llefara gyda mwy o rym ac awdurdod. Mae'r hyn oedd yn awgrymau mewn natur a hanes yn y Gair yn ddadguddiadau eglur a llawn. Teimlwn nad yw Duw nepell oddiwrthym mewn natur, ei fod o'n cwmpas mewn hanes, ond yn ein hymyl yn Ei Air. A mynych y geilw'n sylw ynddo at y Diwedd: "Canys myfi a wn fod fy Mhrynwr yn fyw, ac y saif yn y diwedd ar y ddaear." "Yna y deallais eu diwedd hwynt." "Yn mynegi y diwedd o'r dechreuad," "Beth a wnewch yn niwedd hyn?" "Diwedd pob peth a nesaodd." "Y cynhauaf yw diwedd y byd." "Yna y bydd y diwedd."

II. Yn ei amseriad: "Yna y bydd y diwedd."

Pa bryd? Nid cyn i'r tri amgylchiad mawr a nodir yma gymeryd lle; rhaid i'r rhai hyn flaenori'r diwedd:

1. *Rhoddiad y deyrnas gan Grist i'r Tad.*—

"Yna . . . wedi y rhoddo efe y deyrnas i Dduw a'r Tad." Nid Ei deyrnas fel dwyfol Fab a olygir yma; ac nid ychwaith Ei deyrnas-

iad grasol dros Ei bobl. Dywedir am dano yn yr ystyron hynny: “Efe a deyrnasa yn dragywydd, ac ar ei frenhiniaeth ni bydd diwedd.” Ond yr hyn a olygir ydyw Ei deyrnas fawr gyfryngol, yr hon a dderbyniodd wedi Ei adgyfodiad, pan y rhoddwyd iddo bob awdurdod yn y nef ac ar y ddaear. Mae'r deyrnas hon mor fawr ac eang a'i deyrnas fel Mab Duw. Cyrhaedda i bob byd, dros bob creadur, da a drwg, gweledig ac anweledig. Rhoddwyd y deyrnas hon iddo fel Duw-ddyn i ddibennion y prynedigaeth. Pan gyflawner yr amcanion hynny, bydd hon ar ben: rhoddir hi'n ol i'r Tad. Bydd rhodd y Tad i'r Mab yn dyfod yn rhodd y Mab i'r Tad.

2. *Darostyngiad pob gelyn i'r Mab*: “Wedi iddo ddileu pob pendefigaeth, a phob awdurdod a nerth. Canys rhaid iddo deyrnasu, hyd oni osodo ei holl elynion dan ei draed.”

Rhaid i'r darostyngiad hwn gymeryd lle cyn y rhydd i fyny Ei deyrnas gyfryngol. Rhaid darostwng pob gallu, awdurdod, a nerth, sy'n wrthwynebol iddo, o bob gradd a sefyllfa,—yn egwyddorion, sefydliadau, dynion, ac ysbrydion. Rhaid eu dileu lle bynnag y llechant,—mewn meddyliau, llyfrau, a chyfundraethau,—yng nghonglau daear, yng nghuddfeydd amser, ac yng nghilfachau Gehenna. Bydd eu darostyngiad mor lwyr fel y cânt eu mathru,—eu gosod “dan ei draed.” O dan bwysau Duwdod, methrir hwynt o fod!

A'r diweddaf o'r gelynion a ddinystir fydd angeu : diweddaf, nid y lleiaf. Na : yn hytrach y mwyaf. O, elyn mawr dynoliaeth ! Mae arswyd yn ei drem, dychryn yn ei wedd, a braw yn ei gysgod. Pan ymdeithia yn ei rwysg, cryna byd cyfan. Mae wrth ei waith beunydd yn torri cylymau, rhwygo cysylltiadau, creu dagrau, a gwaedu calonnau. Gwagia'n cartrefi i lanw'n mynwentydd : angeu, *angeu*, ANGEU ! Ond y mae'r arch-ddinystriydd hwn i gael ei ddinystrio. Rhydd y Brenin Iesu Ei draed ar ei wddf, a mathra ef i ddi-ddymdra. Disgwyliwn ninnau gael y mwynhad o fod yn ei angladd, nid i wyllo, ond i ganu :

“ O ! angeu, pa le mae dy gelyn ?
 O ! uffern, ti gollaist y dydd !
 Y Baban a anwyd ym Methlem
 Orchfygodd bob gelyn y sydd.”

3. *Darostyngiad y Mab i'r Tad* : “ A phan ddarostynger pob peth iddo, yna y Mab ei hun hefyd a ddarostyngir i'r hwn a ddarostyngodd bob peth iddo ef, fel y byddo Duw oll yn oll.”

Mae'r Mab heddyw mewn safle o ddyrchafiad goruwch pawb oll. Efe yw'r Brenin tragwyddol. Mae'r deyrnwialen yn Ei law, y goron ar ei ben, a'r llywodraeth ar Ei ysgwydd. Mae holl nerthoedd ac adnoddau Duwdod yn Ei feddiant ; ond y maent ganddo i bwrpas prynedigaeth. Rhydd hwynt gyda'r deyrnas yn ol i'w Dad, gan Ei gyfarch : “ Fy Nhad, dyma'r deyrnas, a dyma'r deiliaid a roddaist i mi i'w

prynnu a'u cadw, heb un henwr ar ol, na baban ar goll. Bellach, dyma'r orsedd i ti heb ei llychwino, y deyrnwialen heb ei hysigo, a'r goron heb ei *staenio*." A chyda hyn cama'n ol, a chymer ei safle wreiddiol o fod fel Mab yn dragwyddol ddarostyngedig i'w Dad, "fel y byddo Duw,"—yn Dad, Mab, ac Ysbryd,—“oll yn oll,”—yn bob peth ymhob sant dros byth.

“Yna,”—wedi y cymero'r digwyddiadau mawrion a rhyfedd hyn le,—“Yna y bydd y diwedd.”

III. Yn ei gynnwys: “Yna y bydd y diwedd.”

Pa fath ddiwedd a fydd ?

1. *Diwedd di-ddiwedd.*—

Bydd diwedd pob peth heb ddiwedd ei hun. Parhad a fydd, heb ddilyniadau, rhannau, dechreuadau, na diweddau o'i fewn. O, ddiwedd mawr ! Nid rhyfedd i'r diweddar Barch. Thomas Jones, Dinbych, ddweyd am dano :

“Tragwyddoldeb ! mawr yw'th enw—
 Mwy yw'th sylwedd mawr yn wir !—
 Bydd dy wae, neu ynte'th wynfyd,
 Imi'n gyfran cyn bo hir ;
 Am gan miloedd o filiynau
 Mae dy fynwes yn ymgau ;
 Beunydd, beunydd, bob munudyn.
 I'th eangder 'rwy'n nesau.”

2. *Diwedd di-gymysgedd.*—

Fel y dywedwyd, byd llawn o gymysgedd yw hwn. Gwelir hyn mewn natur, mewn cymdeithas, yn yr eglwys, ac yn y galon,—yn y gwych a'r gwael, yr hardd a'r hagr, y melus a'r chwerw, y drwg a'r da. Cawn yma eni a marw, chwerthin a wylo, cyson a di-ball. Ond bydd hwn yn ddiwedd i bob cymysgedd. Crea wahaniad tragwyddol. Ceir ynddo y gwych heb y gwael, a'r gwael heb y gwych; y melus heb y chwerw, a'r chwerw heb y melus; y da heb y drwg, a'r drwg heb y da; sancteiddrwydd heb lygredd, a llygredd heb sancteiddrwydd. Caiff pawb a phob peth ei le ei hun, a bydd gagendor annhramwyadwy rhyngddynt. Byddant mor bell oddiwrth eu gilydd ag y gall breichiau Duwdod wedi eu hestyn ar eu hyd eu gyrru, a bydd trwch anfeidroldeb rhyngddynt byth!

3. *Diwedd di-newidiad.*—

Beth bynnag y caiff y Diwedd ni, fe'n sefydla ynddo byth. Os da, da byth; os drwg, drwg byth; os cadwedig, cadwedig byth; os damniol, damniol byth. Ni bydd newidiad yno. Na: "Yr hwn sydd anghyfiawn, bydded anghyfiawn eto; a'r hwn sydd frwnt, bydded frwnt eto; a'r hwn sydd gyfiawn, bydded gyfiawn eto; a'r hwn sydd sanctaidd, bydded sanctaidd eto." Bydd y Diwedd mawr yn rhwymo braich trugaredd, yn cloi adnoddau gras, ac yn bolltio dôr achubiaeth am byth! O, Ddiwedd ofnadwy!

“Dduw mawr ! pa beth a welaf draw ?
 Diwedd a braw yr hollfyd !
 Mi wela'r Barnwr yn nesau
 Ar glaer gymylau tanllyd !
 Yr udgorn mawr yn seinio sydd,
 A'r beddau'n rhoddi eu meirw'n rhydd,
 I wae, neu ddydd o wynfyd !”

Ond na ddigalonned neb er yr holl ofnadwy-
 aeth,—

“Dydd gras yw'n awr—dydd yw i ni
 I ffoi rhag llid i ddyfod ;
 Mae eto le, trwy'r Iesu hael,
 I ni â Duw gael cymod ;
 Awn ato Fe, cawn eto fyw,
 Boed iddo glod,—dydd cymod yw,
 O ! brysiwn i'w gyfarfod.”

Cyn cyfarfod y Diwedd, mynnwn gyfarfod â
 Duw mewn cymod.

MYNWES IESU.

“ Ac yr oedd un o'i ddisgyblion yn pwysu ar fynwes yr Iesu, yr hwn yr oedd yr Iesu yn ei garu.”
—*Ioan xiii.* 23.

SONIR am dair mynwes yn y Testament Newydd, sef mynwes y Tad, mynwes Abraham, a mynwes Iesu. Ceir yn yr olaf gyfeiriad at y dull dwyreiniol o wledda, a'r dull hwnnw ydoedd, nid eistedd, ond lled-orwedd o gwmpas y bwrdd. Byddai pen yr ail felly i gyfeiriad mynwes y cyntaf, a phen y trydydd i gyfeiriad mynwes yr ail, etc. Ac os byddai serch dwfn rhwng personau â'u gilydd, rhoddai'r naill ei ben i orffwys ar fynwes y llall. Dyma'r amgylchiadau y cawn yr Iesu a'i ddisgyblion ynddynt yn y testyn. Yr Iesu a deilyngai ac a hawliai y lle uchaf o anrhydedd, ac Efe felly oedd ar ben y bwrdd. Yr agosaf ato mewn urddas ydoedd Ioan, ac yr oedd yn ddigon agos, yn ol y testyn, i roi'i ben i bwysu er Ei fynwes fendigedig.

Pwnc y testyn ydyw,—PWYSO AR FYNWES IESU. Edrychwn arno mewn dwy wedd, sef y cyfaddasder i, a'r fraint o, bwysu ar fynwes Iesu.

I. Y cyfaddasder i bwysu ar fynwes Iesu.

Dylid cofio mai nid damwain ydoedd fod Ioan yr agosaf at y Ceidwad. Nid oedd dam-

wain ym mywyd yr Iesu mwy nag y mae damwain ym mywyd y Duwdod. Trefnodd Duw yr oll a gyflawna, a chyflawna'r oll a drefnodd. Trefniadau tragwyddoldeb yw cyflawniadau amser. I Dduw, mae trefnu a chyflawni'n un. Nid oes felly le i ddamwain yn hanes Duwdod. Yr un modd, nid oedd damwain yng ngyrfa'r Iesu—pobpeth yn cymeryd lle mewn dwyfol drefn. Nid rhyfyg a beiddgarwch o du Ioan ychwaith ydoedd hyn. Ceir rhai dynion beilch, hunanol, ac uchelgeisiol, sy'n fedrus ryfeddol i wthio'u hunain i swyddi a safleoedd heb fawr o gyfaddasder ar eu cyfer. Nid dyn felly ydoedd Ioan, yn gwthio'i hunan i'r safle hon ar draws pob rheol a threfn. Na : ganddo ef yr oedd y cyfaddasder angenrheidiol i fwynhau y fath anrhydedd a braint oruchel. Nodwn dri o bethau oeddynt yn ffurfio'r cyfaddasder :

1. *Cydnawsedd.*—

Nid tebygrwydd a ddywedwn, er fod cryn lawer o hynny rhwng y ddau. Ni wyddom a oeddynt yn debyg o ran corff, gan na feddwn sicrwydd pa fath gorff oedd gan yr Athraw—beth oedd Ei osgedd, Ei faint, a'i brydweddion. Ceir darlun ohono mewn rhai llyfrau, ac ar ambell bared ; ond ni ddylid rhoi fawr o bwys ar y darluniau hyn, gan nad ydynt ond ffrwyth dychymyg dynion am dano. Ni ddywedwn fod rhyngddynt debygrwydd *corfforol*, ond tebygrwydd *naturiol*. Ac os na wyddom sut

gorff oedd gan y Ceidwad, gwyddom sut natur oedd ganddo. Tebygai'r ddau i'w gilydd mewn tueddfryd, tymer, a theithi meddwl. Yr oedd y ddau o dueddfryd isel a gostyngedig, o dymer addfwyn a phwyllog, ac o deithi meddwl dwfn ac ymchwilar. Ac y mae'r rhai a feddant y tebygrwydd naturiol hwn, bob amser yn hoff o gwmni eu gilydd, yn ymwasgu at eu gilydd, ac yn ymdoddi mewn cyfeillgarwch. Gwelir hyn ym mysg beirdd, cerddorion, a phregethwyr; a dyma un peth a esbonia'r cyfeillgarwch dwfn rhwng yr Iesu a'i ddisgybl.

Onid yr oedd rhyngddynt rywbeth cryfach a dyfnach na thebygrwydd, sef *cydnawsedd*. Mae tebygrwydd yn greadigaeth naturiol, ond cydnawsedd yn greadigaeth ysbrydol; mae tebygrwydd yn addurn daear, ond cydnawsedd yn addurn nefoedd; mae tebygrwydd yn swyno dynion, ond cydnawsedd yn swyno Duw. Dyma oedd rhwng yr Iesu a Ioan,—cydnawsedd meddwl, calon, ac ysbryd. Yr oedd yr Athraw wedi troi Ei ddisgybl i'r un naws ysbrydol ag Ef Ei Hun. Ymddelwair Meistr yn Ei was. Yn debyg fel y gwna'r haul gyda'r blodyn—sefydlu ei wyneb arno'i hun, ac wrth wneyd hynny, argraffu ei liwiau a'i deleidion ar ei ruddiau. Try ef i'w ddelw'i hun. Felly y gwnaeth yr Iesu â Ioan—sefydlu ei feddwl, ei fryd, a'i galon, ar Ei Berson Ei Hun; a thrwy hynny, ei droi'n araf,—o seiat i seiat, o oedfa i oedfa,—i'r un naws ysbrydol ag

Ef Ei Hun ; ac yr oedd y cydnawsedd hwn yn gyfaddasder iddo i eistedd yr agosaf ato, a rhoi'i ben ar ei fynwes.

2. *Dirnadaeth.*—

Nid gwybodaeth eto a ddywedwn, er fod gwybodaeth grefyddol yn dra phwysig a gwerthfawr. Dylai pawb ymdrechu dyfnhau ac eangu eu gwybodaeth ym mhynciau sylfaenol crefydd. Ond y mae'n bosibl meddu gwybodaeth heb feddu dirnadaeth. Mae ambell blentyn ysgol yn meddu cryn swm o wybodaeth, heb ond ychydig o ddirnadaeth o'r hyn a wŷr ; ac nid yw plentyn felly'n llwyddo gyda'i addysg, er cael ohono'r ysgolion goreu. Nis gellir ysgolhaig o blentyn yn gwybod llawer heb ddirnad ond ychydig. Golyga gwybodaeth welediad oddiallan, ond dirnadaeth welediad oddifewn ; ac oddifewn i wirionedd ysbrydol y mae ei gyfoeth a'i ogoniant. Ni ddywedwn fod Ioan yn eangach ei wybodaeth na'r gweddill o'r apostolion, ond yr oedd yn gliriach a dyfnach ei ddirnadaeth, ei welediad ysbrydol, na'r oll. Paul ac Ioan ydoedd dau apostol mawr y Testament Newydd, a gofynnir weithiau, pa un o'r ddau fawr hyn oedd y mwyaf ? Ni cheisiwn ateb y cwestiwn, pe medrem, ond yn unig ddweyd fod y ddau yn wir fawr, ond eu bod felly mewn gwahanol gyfeiriadau : Paul oedd y cliriaf, Ioan oedd y dyfnaf ; Paul oedd y mwyaf rhesymegol, Ioan oedd y mwyaf cyfriniol ; Paul oedd y gweithiwr mwyaf, Ioan

oedd y meddyliwr mwyaf. Y cryfaf a'r dyfnaf ei ddirnadaeth ysbrydol felly oedd yr apostol hwn. Gwelir hyn wrth gymharu ei Efengyl â'r Efengylau eraill. Cychwyna'r Efengylwyr eraill gyda genedigaeth naturiol Crist, ac yna olrheiniant Ei achau'n ol drwy'r oesau hên; ond buan y dychwelant, gan aros gyda'i ddyndod. Y *dyn* Crist Iesu sydd ganddynt. Ond cama Ioan heibio Bethlehem a'r preseb, y tadau a'r cyndadau, a chymer ei safle ar unwaith ar drothwy tragwyddoldeb bore, a thremia i'r dechreuad di-ddechreu pell, gar ddweyd yn yr ymadroddion mwyaf ardduno! yn holl lenyddiaeth yr oesau: "Yn y dechreuad yr oedd y Gair, a'r Gair oedd gyda Duw, a Duw oedd y Gair." Nid gweled ei Geidwad yn faban bach ar lin ei fam yn y preseb a ddarfu hwn, ond ei weled yn Dduw tragwyddoldeb, yn hanfodi erioed ym mynwes Ei Dad,—y dwyfol a'r tragwyddol Air, cyfrwng creadigaeth pob peth, a flynhonnell bywyd y byd. A gwyddai'r Iesu fod Ioan yn ei adnabod yn well, ac felly dywedai Ei bethau goreu bob amser wrtho. Dywedir am y pregethwr coeth a galluog, y diweddar Barch. D. Charles Davies, M.A., mai y peth cyntaf a wnai ef wedi esgyn i'r pulpud fyddai pigo allan ddau neu dri o'i wrandawyr,—y rhai tebycaf i fwynhau ei weinidogaeth,—ac yna traddodai'i genadwri i'r dau neu dri hynny, gan bwyntio atynt fel yr elai ymlaen. Craffai'n fanwl arnynt, a byddai gweled eu llygaid yn gloywi,

a'u gwynebau'n serennu o dan y gwirioneddau, yn ysbrydiaeth iddo yntau i ddweyd ychwaneg o ryfeddodau. Yr oedd gwelediad y gwranda-wyr yn ysbrydiaeth i'r pregethwr. Yn debyg y byddai Crist, pan yn dadguddio rhyw wirionedd mawr iawn, a'i olwg bob amser ar Ioan; a byddai gweled ei lygaid yn serennu, a'i wyneb yn disgleirio o dan y gwirioneddau, yn ysbrydiaeth newydd i Dduw mewn cnawd i ddadguddio chwaneg o'r dirgeledigaethau dwyfol. A phwy all ddweyd pa mor ddyledus ydym i ddirnadaeth Ioan am rai o wirioneddau aruchelaf Dadguddiad? ac yr oedd y ddirnadaeth yma'n gyfaddasder iddo i eistedd yr agosaf ato, a rhoi'i ben ar ei fynwes.

3. *Serchogrwydd.*

Mae dwy elfen mewn serchogrwydd; sef *hawddgarwch* a *chariad*. Golyga hawddgarwch y peth hwnnw mewn person a'i gwna'n hawdd i'w garu. Ceir rhai dynion anhawddgar mewn byd ac eglwys,—dynion beilch, hunanol, uchelgeisiol, ac enllibaidd,—dynion fedrant wenu yn ein gwyneb, ac ar yr un pryd ein trywanu yn ein cefn. Mae eisiau rhyw wmbreth o ras i garu cymeriadau o'r fath! O'r ochr arall, y mae yn yr eglwys a'r byd filoedd o gymeriadau hawddgar. Maent yn llawn colliadau; ond er eu holl wendidau, nis gallwn beidio'u caru. Maent mor ostyngedig, anhunangar, unplyg, a hyblyg, fel yr enynnir ein serch atynt bron yn ddjarwybod. Priodolir yr hawddgarwch hwn

yn y Bibl i Grist Ei Hun : “ Y mae Efe oll yn hawddgar.” *Un* a welodd ein byd ag oedd *oll* yn hawddgar,—tu fewn a thu faes, yn Ei Dduw-dod a'i ddyndod, yn Ei feddwl a'i ysbryd,—yn ymgnawdoliad o ddwyfol hawddgarwch. “ Hawddgar, hawddgar, heb ei gymar ” ydyw, ac a fydd byth. Ac yr oedd wedi argraffu'r un delweddau ag oeddynt yn addurno'i gymeriad Ei Hun ar fywyd Ei ddisgybl. Yr oedd yntau'n isel, addfwyn, unplyg, a hawdd ei drin,—yn plygu fel brwynen dan yr awel. Ac yr oedd y nodweddion hyn yn ennyn serch ei Athraw tuag ato : “ Yr hwn yr oedd yr Iesu yn ei garu.” Hoffai'r oll, ond *carai* Ioan.

Elfen arall mewn serchogrwydd yw *cariad*. Y mae hawddgarwch yn oddefol, ond *cariad* yn weithredol ; y naill yn derbyn, a'r llall yn rhoddi. Yr oedd *cariad* Ioan yn ei alluogi i roi serch yn ol i'w Geidwad, a rhoes brawf o hynny drwy'i ymlyniad wrtho, hyd y diwedd. Yr oedd Ioan yn yr ardd, yn y llys, ac wrth droed y Groes ; a phe cawsai gyfle, buasai'n ei ddilyn i'w fedd, yn ymlapio'n Ei amdo gwyn, ac yn anadlu Ei anadl olaf a'i ben ar ei fynwes farw ! Ac mor brydferth y rhydd fynegiad i'w gariad yn niwedd Llyfr y Dadguddiad : “ Yn wir,” meddai'r Iesu, “ yr wyf yn dyfod ar frys.” “ Amen,” meddai Ioan o waelod ei enaid : “ Yn wir, tyred, Arglwydd Iesu.” Yr oedd ei gariad ato'n oddaith byw o'i fewn,—ei ysbryd yn fflam, a'i galon ar dân. Ac yr

oedd y serchogrwydd hwn, cynwysedig o hawddgarwch a chariad, yn gyfaddasder iddo i bwyo ar Ei fynwes.

Yn awr, rhaid meddu'r un cyfaddasder eto, mewn trefn i ymwasgu'n agos at yr Iesu, nes rhoi'n pen ar Ei fynwes. Yr oedd Judas yn yr ystafell pan orffwysai pen Ioan ar fynwes Iesu; ond buasai mor hawdd i Beelzebub, gyda holl barddu Gehenna ar ei berson, i gael pwyo ar y fynwes ag a fuasai i Judas. Ni feddai'r cyfaddasder,—y cydnawsedd, y ddirnadaeth, a'r serchogrwydd,—ac y mae gagenda'r tragwyddol rhwng Judas a mynwes Iesu. Duw o'i ras a roddo i ni'r cyfaddasder!

II. *Y fraint o bwyo ar fynwes Iesu.*

Gwelir y fraint wrth ystyried nodweddion y fynwes. Nodwn ddau beth:

1. *Mynwes dwyfol gyfrinach.*

Cynnyrch, creadigaeth,—yn wir, plentyn mynwes yw cyfrinach. Ac ni fu plentyn erioed yn fwy hoff o'i gartref. Rhodder llonydd i gyfrinach, ac nid aiff byth dros ei throthwy. Nid yw'n hoffi cael ei chyhoeddi hyd bennau'r tai, na bod yn newyddiaduron gwlad, na chael ei phregethu o'r pulpud. Na: plentyn mynwes yw cyfrinach, ac yn y fynwes yr hoffa ymguddio a chartrefu. Ac y mae yn nyfnderau mynwes rai cyfrinion rhy fawrion a chysegredig i'w gwisgo mewn geiriau a braw-

ddegau. Nis gallwn ond eu hocheneidio wrth Dduw Ei Hun. A hyfryd yw meddwl fod i ni Dad yn y nefoedd sy'n deall ochenaid y galon fel geiriau'r wefus. Prydferth y dywed yr emynydd :—

“Clyw, f'enaid tlawd, mae gennyt Dad
 Sy'n gwel'd dy fwriad gwan,
 A Brawd yn eiriol yn y nef
 Cyn codi'th lef i'r lan ;
 Crêd nad diystyr gan dy Dad
 Yw gwrando gwaedd dymuniad gwiw,
 Pe byddai d'enau yn rhy fud
 I'w ddwedyd ger bron Duw.”

Ond wele yma fynwes *dwyfol* gyfrinach. Mae pob meddwl, bwriad, a dyhead, a gartrefodd erioed ym mynwes Duwdod o'i mhewn. A chafodd Ioan yr uchelfraint o roi'i ben i orffwys yn dawel arni. Clywodd yno furmuron distaw y cyfrinion dwyfol, y rhai a sibrydent gymod, maddeuant, tangnefedd, a bywyd wrth ei enaid ; ac mewn canlyniad, tawelwyd ei gydwybod, gwresogwyd ei galon, a llanwyd ei ddymuniadau. Clywodd gymaint yn nyfn-derau'r gyfrinach nes gwneyd ei enaid mawr ar ei ddigon byth.

2. *Mynwes dwyfol gryfder.*

Mae swm cadernid a chryfder yn y gair a ddefnyddir yma—*pwysu*. Awgryma fod y fynwes yn ddigon cref i ddal ein pwysau oll, a hynny dros byth. Llethir dynoliaeth yn fuan, a sudda danom. A chri dyfnaf enaid an-

farwol ydyw am rywun i bwysu arno ; ac nid oes ond un o ddau beth yn bosibl,—naill ai cael rhywun i bwysu arno, neu suddo byth. Galwyd ni unwaith at wely dyn annuwiol iawn, a sibrydai wrthym,—“ O, daliwch fi, daliwch fi,—yr wyf yn suddo, yn suddo, yn suddo ! ” A suddo a wnaeth, a ninnau'n edrych arno, ond heb allu gwneyd dim iddo. Suddo y mae heddyw, suddo y bydd i dragwyddoldeb,—heb neb i bwysu arno ! Ac ni welwn ddigon o gryfder yn neb ond Iesu. Methodd Eben Fardd hefyd a gweled man i bwysu yn neb arall :

“ Pwysu'r bore ar fy nheulu,
 Rheiny'n cilio y prydawn ;
 Pwysu eilwaith ar gyfeillion,
 Rheiny'n cefnu'n fuan iawn ;
 Pwysu ar hawddfyd—hwinnw'n siglo,
 Profi'n fuan newid byd ;
 Pwysu ar Iesu,—dyma gryfder
 Sydd yn dal y pwysau i gyd.”

Helped Duw ni i ymwasgu i'r fynwes “ sydd yn dal y pwysau i gyd,”—pwysau'n pechod, ein heuogrwydd, ein llygredd,—pwysau'n corff, a phwysau'n henaid,—ein pwysau mewn amser, a'n pwysau dros byth !

IESU'N UNIG.

“ Ac yn ddisymwth, pan edrychasant o amgylch, ni welsant neb mwy, ond yr Iesu yn unig gyd â hwynt.”—*Marc ix. 8.*

DAW'r testyn i fewn yn hanes Gweddnewidiad Crist, yr hwn oedd yn un o ddigwyddiadau mwyaf arddunol Ei fywyd. Yr oedd yr amgylchiad ei hun, yr ymwelwyr, a'r ymgom, yn llawn o ryfeddodau, nes peri i'r disgyblion ymgolli mewn syndod ac addoliad. Cawsant ennyd o nef ar y ddaear. Tybiodd Pedr yn ei frwdaniaeth mawr mai gwell oedd iddynt babellu yno : “ Gwnawn dair pabell ; i ti un, ac i Moses un, ac i Elias un.” Ond yr oedd Duw'n well Celfyddydwr na Phedr,—gwnaeth iddynt gwmwl gwyn i'w cysgodi. Ac o'r cwmwl, daeth dwyfol lef : “ Hwn yw fy anwyl Fab, yn yr Hwn y'm boddlonwyd.” Ni chrea Duw gwmwl heb Ei lef. Mae i gymylau'r Iôr eu cenadwri. Mae y gair Hwn yma'n bwysleisiol : y *tri* hyn, meddai Pedr ; yr UN Hwn, meddai Duw. Fel y cuddiai'r cwmwl y tri i'r disgyblion, felly y cuddiai'r Mab y ddau broffwyd i Dduw. Nid Moses ac Elias mwyach, ond Hwn. Ac fel cadarnhad i'r llef, displannodd yr ymwelwyr a'r cwmwl gyda hwynt, “ ac ni welsant neb mwy, ond yr Iesu yn unig gyd â hwynt.”

Y pwnc ydyw,—UNIGOLRWYDD CRIST I DDYN : “ Yr Iesu yn unig.”

Edrychwn ar y mater mewn tair gwedd :

I. *Yr Iesu'n unig a etyb i ddyn gwestiynnau mawrion. yr enaid.*

1.—*Am Dduw.*

Mae'r syniad am Dduw'n gynhennid mewn dyn—yn anghenrhaid ei feddwl. Mae Duw-ymwybyddiaeth mor sicr iddo a hunan-ymwybyddiaeth. Nis gall ymysgwyd oddiwrtho, —y mae'n un â'i fôd. Naturiol yw i'r enaid felly gwestiynno pawb a phobpeth yn ei gylch, er cael allan *pa fath* Dduw ydyw. Dechreua gyda *natur*. A chenfydd y meddwl mewn natur ddeddf fawr achos ac effaith. Ymestynna hon fel cadwyn gref, dolen mewn dolen, i'r tragwyddoldeb di-ddechreu. Ond nis gall meddwl meidrol gamu'n ol yn ddi-derfyn. Rhaid iddo aros yn rhywle gyda rhyw ddolen ddechreuol. Ac wedi iddo'i chael, geilw hi'n Achos Cyntaf—Achos di-achos iddo'i hun. Ond gofynna'r enaid ar unwaith,—Beth ydyw'r Achos Cyntaf hwn ? Ai bywyd, neu rym, neu ddylanwad ? Ond wele, nid oes llais na neb yn ateb,—aiff Natur yn fud. Cenfydd y meddwl wedyn drefn mewn natur, a symuda'n naturiol oddi wrth y drefn at y Trefnydd. Casgla'i fod yn annrhaethol fawr, ond nid o angenrheidrwydd yn anfeidrol. Llennir felly ddwy wedd bwysig ar Dduw gan natur, sef Ei bersonoliaeth a'i

anfeidroldeb. Ni ddywed yn groyw fod yr Achos Cyntaf yn Berson, ac fod ei Threfnydd yn anfeidrol. Duw cuddiedig sydd ganddi. Try'r meddwl drachefn at *hanes*. Gwêl symudiad Duw yng nghwrs amser, ei gamrau yn chwyldroadau'r oesau, a'i wênau ym manion bywyd. Ond "cymylau a thywyllwch sydd o'i amgylch Ef," a'i ffyrdd sydd "anolrheiniadwy." Ymddirgela yn Ei waith. Duw cuddiedig sydd gan natur, a Duw dirgel a geir gan hanes. Gorfodir y meddwl felly i droi at y *gydwybod*, a cheisio cael allan pa fath Dduw sydd gan honno i'w gynnyg iddo. Ac yr ydym yn sier o fodolaeth, lleferydd, ac awdurdod y gydwybod. Llais Duw o'n mewn ydyw, —yn barnu, cymeradwyo, condemnio, a dedfrydu. Eistedda Duw ar orsedd cydwybod yn Ddeddf-roddwr a Barnwr : gofyn a hawlio y mae. Duw deddfol ac ofnadwy lym yw Duw cydwybod. Nid atebir i foddlonrwydd felly gwestiynnau'r enaid am Dduw gan natur, hanes, na chydwybod. Yn ei gyfyngder, try at Iesu, a chaiff ganddo Ef atebion clir, llawn, a therfynol. Dadguddia Dduw iddo ym mhlygion dyfnaf ei hanfod : (1) Fod Duw yn Ei Fôd yn Berson. Y Myfi tragwyddol ydyw. Nid peth, grym, nac enaid y cread, ond Bôd personol, y Duw byw,—i'w barchu, i'w garu, a'i addoli. (2) Fod Duw yn Ei natur yn Ysbryd. "Ysbryd yw Duw,"—di-gorff, di-fater, a di-ffurf,—sylwedd pob sylwedd, grym pob grym, a bywyd pob bywyd.

(3) Fod Duw yn Ei gymeriad yn Dad. Mae'r Person yn Ysbryd, a'r Person sydd yn Ysbryd yn Dad. Medda fynwes, calon, cariad, a chydymdeimlad Tad. A thystia'r enaid mai dyma'r Duw iddo ef,—nid Duw cuddiedig natur, na Duw dirgel hanes, na Duw deddfol cydwybod, ond Duw Iesu, yr Hwn sydd iddo'n Berson, Ysbryd, a Thad.

2. *Am ddyn.*

Ymhola'r enaid a oes mawredd cynhennid yn perthyn i ddyn? O'i gymharu â gwrthrychau mawrion y cread,—môr, mynydd, haul, etc.,—ymddengys dyn yn creadur bach, eiddil, a diddim: "Pan edrychwyf ar y nef-oedd, gwaith dy fysedd; y lloer a'r sêr, y rhai a ordeiniaist; pa beth yw dyn, i ti i'w gofio? a mab dyn, i ti i ymweled âg ef?" Mewn rhyw wedd, ymgolla dyn ym mawredd ac arddunedd y cread. Mor lesg a dinerth ydyw, —yn crymu dan bob pwysau, yn gwywo dan bob awel, ac yn plygu'n gyflym tua'i fedd! Nycha yn ei dwf, a dechreua farw cyn gorffen byw. A berthyna mawredd i'r fath creadur brau a diflannol? Ateba'r Iesu fod mawredd a gwerth mewn dyn, a hynny i Dduw. Gwêl Duw Ei ddelw dan len ei freuolder. A'r prawf cryfaf o hyn ydyw ffaith fawr yr Ymgnowdoliad. Daeth Duw, nid yn angel, ond yn *ddyn*: "Ni chymerodd efe *naturiaeth* angelion; eithr had Abraham a gymerodd efe." Tystia'r Ymgnowdoliad fod mwy o werth cyn-

hennid i Dduw mewn dyn nag mewn angel, fel y mae'n ddolen gydiol rhwng byd mater a byd ysbryd. Buasai'r golled i Dduw'n fwy trwy golli dyn na cholli angel. Bu'n wiw gan Dduw wisgo natur dyn, ac yn ei natur i farw'n ei le. Yr Iesu'n unig a brawf i ddyn ei fawredd a'i werth.

Cwestiynna'r enaid eilwaith am *bosibilrwydd* dyn: nid yn unig beth ydyw, ond beth a all fod. A'r Iesu'n unig a etyb fod yn bosibl, yn un peth, uno dyn â Duw. Fel yr unwyd Duw â dyn yn Ei Berson, gellir hefyd uno dyn â Duw ynddo. Ac ychwaneg, fod yn bosibl i ddyn, drwy'r undeb bywydol hwn, ddod yn debyg i Dduw, a chael ei lanw ohono. Beth yw preswyliaid Ysbryd Crist ynddo ond Duw mewn dyn? Duw'n llond ei ddeall, ei reswm, ei gydwbybod, a'i galon—y peth tebycaf i ddwyfoliad creadur: “Fel y'ch cyflawner â holl gyflawnder Duw.” “Fel y byddo Duw oll yn oll.”

3. *Am bechod.*

Nid oes ffaith sicrach i'r enaid na bodolaeth pechod. Ymdeimla â'i ddrygedd a'i ofnadwyaeth, fel y mae wedi creu rhwyg rhwng dyn a Duw,—rhwyg a'i hanfod yn wrthryfel—ac wedi chwerwi ei fywyd, parlysu ei nerth, a duo'i nef. Naturiol yw iddo ymholi felly—beth ydyw? Ac ni chaiff foddlonrwydd yn atebiad yr hên athronwyr mai ffaeledd neu wendid ydyw, yn tarddu o feidroldeb dyn fel creadur. Nid yw chwaith yn gallu derbyn dysgeidiaeth

ddiweddarach, sef fod pechod yn angenrheidiol i ddadblygiad moesol dyn. A llawn mor gyfeiliornus yw'r dduwinyddiaeth ddiweddaraf, sef mai amddifadrwydd o oleuni ydyw, ac fod dyn yn pechu yn ei ymchwil am Dduw! Ond teimla'r enaid fod y dysgawdwyr hyn yn cymeryd golwg ry ysgafn ac arwynebol ar bechod, ac fod eu dysgeidiaeth yn swp o gyfeiliornadau. Gwêl effeithiau difrodol pechod o'i gwmpas, a theimla'i rym a'i ddylanwad dinystriol o'i fewn. Cenydd brawfion o hyn yn ocheneidiau'r cread, gruddfannau dynoliaeth, ac adfydau'r byd. Rhaid felly fod rhyw ddrwg ofnadwy ynddo. Beth ydyw? Yr Iesu'n unig a etyb y cwestiwn yn llawn a therfynol. Calfaria yw'r atebiad. Gwelwn yno fod pechod yn ddrwg mor fawr fel yr oedd yn rhaid cael Duw anfeidrol i fod yn Iawn drosto: "Efe"—y Person dwyfol-ddynol—"Efe yw yr iawn." Teifl Iawn y Groes ryw gysgod o anfeidroldeb ar bechod. Yr oedd ynddo'r fath bwysau o ddrwg fel y gwasgodd allan chwys, a gwaed, a bywyd dyn a'r Duwdod ynddo!

Cwestiynna'r enaid ymhellach,—a oes ymward oddiwrtho? Sylweddoliad o'i ddrwg heb sicrwydd am ymward, a fyddai'n uffern iddo. A ddaeth Crist i'r byd i greu uffern ai nef,—i ddamnio ai i gadw? Llefai'r enaid o ddyfnder ei drueni,—

"A oes gobaith am achubiaeth?
 Oes maddeuant am bob bai?
 A oes hedd a meddyginiaeth,
 A oes Ceidwad i'r fath rai?"

Ateba'r Iesu yn anfeidroldeb Ei haeddiannau, —Oes, achubiaeth, ymwarded, a rhyddhad tragwyddol,—rhyddhad oddiwrth ei euogrwydd, ei rym, a'i lygredd. Enaid heb ei euogrwydd, a ddywedodd,—“ Nid oes gan hynny yn awr ddim damnedigaeth i'r rhai sydd yng Nghrist Iesu ” ; a'r un enaid heb ei rym a dystiodd,—“ Deddf (grym) Ysbryd y bywyd yng Nghrist Iesu a'm rhyddhaodd i oddiwrth ddeddf (grym) pechod a marwolaeth ” ; ac enaid arall yn yr olchfa a sicrhaodd,—“ Gwaed Iesu Grist ei Fab ef, sydd yn ein glanhau ni oddiwrth bob pechod.” Gwna hyn iddo beidio â'i gwestiynau, a throi i ganu,—

“ A pob gwahanglwyf ymaith,
Glân fuddugoliaeth mwy,
'Rwy'n canu wrth gofio'r boreu
Na welir arnaf glwy'.”

II. *Yr Iesu'n unig a alluoga ddy'n i fyw y bywyd uchaf.*

Mae hyn yn orchest, yn gampwaith. Nid chwareu yw crefydd, ac nid cellwair ydyw byw. Diffyg sylweddoliad o anhawsderau bywyd crefyddol sy'n cyfrif am lawer o wrthgiliadau. Daeth llu i'n heglwysi yn y Diwygiad diweddf heb erioed sylweddoli fod byw crefydd yn anhawdd ; a phan gyfarfyddasant â'r anhawsderau, buan y diffygiasant, ac y troisant yn ol. Un anhawder ydyw uchder y nôd. A Duw Ei Hun ydyw'r nôd, a hynny yn Ei berffeithrwydd moesol. Mae bod fel

ambell sant a adwaenom yn anhawdd ; ond beth am fod fel Duw ? “ Byddwch sanctaidd, canys sanctaidd ydwyf fi.” “ Byddwch chwi gan hynny yn berffaith, fel y mae eich Tad yr hwn sydd yn y nefoedd yn berffaith.” Mor uchel ydyw'r nôd—meddwl, ewyllysio, caru, a byw fel Duw ! Anhawsder arall ydyw amllder a grym ein gelynion ysbrydol : “ Nid yw ein hymdrech ni yn erbyn gwaed a chnawd, ond yn erbyn tywysogaethau, yn erbyn awdurdodau, yn erbyn bydol-lywiawdwyr tywyllwch y byd hwn, yn erbyn drygau ysbrydol yn y nefolion leoedd.” Perthyna i'n gelynion ysbrydol liosogrwydd, nerth, a drygioni, ac nis gellir eu chwerthin ymaith. Ac y mae un anhawsder arall, sef anallu moesol dyn fel pechadur. Mae pechod wedi ei ddirymu : mae'n “ farw mewn camweddau a phechodau ” : mae mor foesol ddinerth a'r marw yn ei fedd. Ond os yw'r anhawsderau hyn yn gwneyd byw y bywyd uchaf yn anhawdd, nid ydynt yn ei wneyd yn amhosibl. Gorwedda'r posibilrwydd yn yr Iesu'n unig. Efe ydyw

1. *Cynllun bywyd.*

Mae cynllun yn hanfodol i bob gwaith mawr. Gwirir hyn mewn barddoniaeth, cerddoriaeth, adeiladaeth, etc. Treuliodd Duw dragwyddoldeb di-ddechreu i drefnu a chynllunio'i waith, a manteisiodd drwy hynny. Cyfetyb perffeithrwydd Ei waith i berffeithrwydd Ei gynllun. Mae'n “ gweithio pob peth wrth gyngor ei

ewylllys ei hun.” Ac os oedd hyn yn bwysig i Dduw, rhaid ei fod felly i ddyn, yn enwedig i fyw y bywyd uchaf. Nid yw rheol nac esiampl yn ddigonol,—rhaid wrth gynllun. Ceir llu o esiamplau rhagorol, ond un cynllun perffaith sydd i fywyd. Yr Iesu'n unig ydyw'n cynllun. Un rheswm am hyn ydyw *glendid Ei gymeriad*. Wele un bywyd heb bechod, gwyrni, na hunan-gais,—bywyd di-fai, di-staen, a dwyfol-wyn. Aeth drwy rigolau trueni'r byd a gwyndra'r nef ar Ei wisgoedd. Rheswm arall ydyw *cyd-bwysedd rhinweddau*. Cyfunai yn Ei fywyd bob rhinwedd posibl, ac yr oeddynt ynddo oll mewn cyd-bwysedd dwyfol-hardd. Yr oedd mor weithgar ag ydoedd o feddylgar, mor ostyngedig ag ydoedd o wrol, mor dyner ag ydoedd o lym, ac mor rasol ag ydoedd o gyfiawn. Yr oedd y Llew a'r Oen wedi cyd-gyfarfod ynddo, ac yr oedd holl rinweddau'i fywyd glân mewn mantoliad perffaith. Y trydydd rheswm ydyw *cyffredinolrwydd Ei fywyd*. Gyda golwg ar gewri'r byd, dynion i'w gwlad, eu cenedl, a'u hoes oeddynt. Ond wele nid dyn gwlad, ond dyn gwledydd; nid dyn cenedl, ond dyn cenhedloedd; nid dyn oes, ond dyn oesau; ie, dyn pawb,—dyn daear, dyn nefoedd, dyn amser, dyn tragwyddoldeb! “Yr Iesu'n unig.”

2. *Nerth bywyd.*

Cafwyd llawer o foes-wersi godidog gan ddysgawdwy'r paganaid; ond rheolau moelion oeddynt heb nerth i'w byw. Danghosent y

llwybr tuag i fyny heb roddi unrhyw help i'w ddringo. Ond di-fudd yw'r rheol a'r cynllun perffeithiaf heb nerth i'w dilyn. Mae rhai'n cymharu Socrates a Christ yn eu dysgeidiaeth foesol; ond dangos yr esgynfa'n unig a wnai'r hên athronydd. Cyfeirydd ydoedd, ac nid cyfnerthydd. Ond ceir gan Grist, nid yn unig gynllun bywyd, ond hefyd nerth bywyd—nerth i ddioddef, ymladd, a gorchfygu. Try'r nerth hwn eiddilod byd yn goncwerwyr nef. Sylweddoliad o'r angen am dano a barodd i'r emynydd ddymuno :—

“Dal fi, fy Nuw, dal fi i'r lan,
 'N enwedig dal fi lle'r wy'n wan,
 Dal fi yn gryf nes mynd i maes
 O'r byd sy'n llawn o bechod câs.”

Yr Iesu'n unig ydyw ein nerth : “Crist gallu Duw.” “Yr Arglwydd yw nerth fy mywyd.” “Ymnerthwch yn yr Arglwydd.” “Yr wyf yn gallu pob peth trwy Grist yr hwn sydd yn fy nerthu i.”

III. *Yr Iesu'n unig a ddilea i ddyn arswydion y dyfodol.*

Beth ydynt ?

1. *Unigrwydd marwolaeth.*

Mae rhyw brudd-der ymhob unigedd—*sefyllfa* unig; ond y mae mwy prudd-der mewn unigrwydd—*teimlad* unig. Buom yn ddiweddar ar ben mynydd uchel, heb dŷ na neb yn agos atom, ac er ei bod yn ganol dydd

goleu, cynyrchwyd ynnom ryw iâs o arswyd yng nghanol yr unigedd dwfn. Clywsom am un o'r Casiaid yn cerdded gyda chyfaill hyd un o heolydd prysuraf Llundain, ac mor unig y teimlai fel y torrodd allan i wylo. Ond yn fuan gwenodd yr haul arno, a chwaddodd yntau, gan ddweyd,—“A, dacw haul Casia.” Chwalodd yr haul ryw gymaint ar ei deimlad o unigrwydd yng nghanol miloedd Llundain. Ond o bobpeth unig, marwolaeth yw'r mwyaf felly. Cyferfydd ynddo unigedd ac unigrwydd—sefyllfa a theimlad unig. Cawn gwmni i fyw, ond bydd yn rhaid i ni farw'n hunain,—heb dad, heb fam, heb frawd, heb chwaer. Cerddwn yr adwy fawr rhwng deufyd ein hunain. A oes neb a ddaw gyda ni? Oes Un, a dim ond Un—yr Iesu'n unig:

“Pan fo dyfroedd oer marwolaeth
 O fy amgylch yn crynhoi,
 Pwy a ddeil fy mhen i fyny?
 Pwy a wna i'm hofnau ffoi?
 Neb ond Iesu,
 Gwenaf yno yn Ei law.”

2. *Gogoniant y nef.*

Nid oes ynnom erbyn hyn ofn ingoedd uffern, ond arswydwn yn fynych rhag gogoniant y nef. Sonir yn y Bibl am “dragwyddol bwys gogoniant.” Baid pwysau gogoniant Duwdod a'n gwasgu i ddiddymdra? A allwn ni weiniaid ddal y pwysau i gyd, a'i ddal dros byth? Gallwn mewn un man—“yn wyneb Iesu Grist.”

Bydd gogoniant Duwdod yn disgleirio byth yn y dyn Crist Iesu. Ni raid i'r gwannaf arswydo yng nghwmni a chysgod "Arglwydd y gogoniant." Iesu'r ddaear yw Iesu'r nef, Iesu'r groes yw Iesu'r orsedd, a Iesu'r gwarth yw Iesu'r gogoniant. Dywedodd hên weinidog unwaith wrth ei briod,—“Gelli di fod wrth fy ochr yn y nef am fyrdd o flynyddoedd heb i mi gael cyfle i droi fy llygaid arnat, gan y bydd fy ngolygon wedi eu sefydlu byth ar y Gwr fydd ar yr orsedd.” Cawn

“Dragwyddol syllu ar y Person
Gym'rodd arno natur dyn.”

3. *Meithder tragwyddoldeb.*

Pan feddyliwn am barhad di-orffen tragwyddoldeb, gofynnwn yn aml mewn braw,—pa le mae'r cyflenwad ar ei gyfer? A oes digon o adnoddau i'w lanw? A oes digon o feddyliau, rhyfeddodau, a sylweddau, i'w gadw byth yn newydd? A oes Haul digon mawr i'w oleuo ar ei hyd? A oes Un digon teilwng i'w fawl a'i addoliad di-ddiwedd? Cawn Un yn ateb ein cwestiynnau'n llawn, nes chwalu'n holl arswydion,—YR IESU'N UNIG.

NATUR EGLWYS.

(*Araeth a draddodwyd yn y gwasanaeth Ordeinio yng Nghymdeithasfa Dinbych, 1899*).

“Canys lle mae dau neu dri wedi ymgynnull yn fy enw i, yno yr ydwyf yn eu canol hwynt.”—*Mathew xviii. 20.*

MAE y paragraff hwn yn cynnwys rhan o ddysgeidiaeth Crist o berthynas i'w eglwys. Defnyddiwyd y gair eglwys ganddo ar un amgylchiad arall, sef yn ei atebiad i Pedr: “Ac yr ydwyf finnau yn dywedyd i ti, mai ti yw Pedr; ac ar y graig hon yr adeiladaf fy eglwys; a phyrth uffern nis gorchfygant hi.” Ei amcan yn y ddau le ydyw, dangos perthynas yr eglwys â'i Berson Ef Ei Hun. Wrth y “graig” felly yr ydym i ddeall, nid Pedr, na'i ffydd, na'i gyffes, ond Crist Ei Hun yn Ei Berson fel Duw-ddyn. Efe yw y Graig (“petra”), ac nid oedd Pedr ond carreg (“petros”) wedi ei naddu ohoni. Efe yw'r unig a'r safadwy sylfaen. Ac oherwydd perthynas yr eglwys â Christ ei sylfaen, y mae iddi sefydlogrwydd a chadernid tragwyddol,—“a phyrth uffern nis gorchfygant hi.”

Yr un gwirionedd mawr sydd ganddo yn y testyn. Ond gesyd Ei Hun allan yma, nid fel sylfaen Ei eglwys, ond fel ei chanolbwynt. Ac fel y caiff yr eglwys ei chadernid ohono Ef fel ei sylfaen, felly hefyd y derbynia ei gallu,

ei nherth, a'i hawdurdod ohono fel ei chanol-bwynt. A chyfeirir at hyn yn yr adnodau blaenorol. Y pwnc ydyw, dyledswydd y Cristion at frawd a fyddo wedi achosi tram-gwydd. Yn gyntaf oll, y mae i geisio'i argyhoeddi o'i fai yn bersonol. Yna, os pery'n gyndyn a gwrthnysig, y mae i fyned ato eil-waith, ond gydag un neu ddau o frodyr eraill, i wneyd yr ymweliad yn fwy grymus ac effeithiol. Ond os ni wrendy arnynt hwy, yna y mae i ddwyn ei achos o flaen yr eglwys. Ac os ni wrendy ar yr eglwys chwaith, y mae i'w ystyr-ied ganddo fel yr ethnig a'r publican. Y mae i'w barchu eto fel dyn, ond nid yw i edrych arno mwyach fel brawd a Christion, gan ei fod y tuallan i gylch yr eglwys, ac y mae ei barn hi yn derfynol. Y mae grym ac awdurdod felly ym mhenderfyniadau'r eglwys; oblegid "Pa bethau bynnag a rwymoch ar y ddaear, a fyddant wedi eu rhwymo yn y nef; a pha bethau bynnag a ryddhaoch ar y ddaear, a fyddant wedi eu rhyddhau yn y nef." Dyma allu mawr ac anhygoel yn cael ei briodoli i'r eglwys, gallu nad oes ei debyg ar y ddaear. Ond dylid cofio ei fod yn perthyn i'r holl eglwys, ac nid i gyfran ohoni. A phan y mae'r eglwys yn ei lle, ac yn gweithredu fel "gwir" eglwys mewn mater o ddisgyblaeth, y mae ei phenderfyniadau mewn cydgord â meddwl ac ewyllys Duw. Mae ei phenderfyniadau hi ar y ddaear yn cael eu cadarnhau gan Dduw yn y nef.

Yr un gwirionedd mewn ffurf arall sydd yn yr adnod ddilynol: "Trachefn, meddaf i chwi, Os cydsynia dau ohonoch ar y ddaear am ddim oll, beth bynnag a'r a ofynant, efe a wneir iddynt gan fy Nhad yr hwn sydd yn y nefoedd." Nid yn unig cadarnheir penderfyniadau'r eglwys, ond hefyd gwrandewir ei gweddiau. Gwneir hyn ym mhobpeth a fyddo'n unol âg egwyddorion ac amcanion uchaf Ei deyrnas. Y mae gweddiau y wir eglwys mewn undod âg ewyllys Duw, ac felly'n sicr o gael eu hateb.

Yn awr y mae'r rheswm am hyn oll i'w gael yn y testyn: "Canys lle mae dau neu dri wedi ymgynnull yn fy enw i, yno yr ydwyf yn eu canol hwynt." Y rheswm fod ei phenderfyniadau yn cael eu cadarnhau, yn gystal a'i gweddiau eu hateb, ydyw, fod Crist yn aros ynnddi fel ei chanolbwynt.

Mae y geiriau'n awgrymu i ni ddau wirionedd:

I. YR HYN YW EGLWYS I GRIST.

II. YR HYN YW CRIST I'W EGLWYS.

I. YR HYN YW EGLWYS I GRIST: "Canys lle mae dau neu dri wedi ymgynnull yn fy enw i."

Er nad yw y gair "eglwys" yn yr Hên Destament, y mae'r syniad i'w gael yno. Ac am fod y syniad yno, y mae'r gair hefyd i'w gael yn aml yng nghyfieithiad y Deg a Thri-

ugain. Ond ystyr y geiriau Hebreig a ddefnyddir yn yr Hên Destament yw "cymanfa" neu "gynulleidfa." Yr oedd cenedl Israel i'w hystyried yn un gymanfa, neu gynulleidfa fawr, yn meddu'r un dyledswyddau, hawliau, a rhagorfreintiau. Gwelir fod cnewyllyn y syniad o eglwys felly yn yr Hên Destament. Unid y bobl â'u gilydd ar sail eu perthynas â Duw fel eu Brenin, ac amcan crefyddol felly oedd i'w holl sefydliadau. Cynulliad o bobl i amcanion crefyddol oedd cymanfa neu gynulleidfa Israel. Nid rhyfedd, gan hynny, i'r Deg a Thriugain wneyd defnydd mor fynych o'r gair "eglwys" i gyfleu y syniad sydd yno.

Mae'r gair a gyfieithir eglwys yn golygu "galw allan," "neillduo." Arferid y gair gan y Groegiaid i olygu cynulleidfa o ddinasyddion wedi eu galw ynghyd i drafod materion cyhoeddus. Math o gyngor trefol ydoedd. Arferir y gair yn y Testament Newydd mewn amrywiol ystyron: (a) Cynulliad o Gristionogion wedi dyfod ynghyd i addoli. (b) Cwmpeini o Gristionogion yn yr un lle, yn gweithredu wrth yr un rheolau. (c) Yr holl gorff o Gristionogion drwy y byd. Felly yn yr ymadroddion canlynol: "Pen corff yr eglwys"; "Megis y carodd Crist yr eglwys"; "Ei gorff ef, yr hwn yw yr eglwys."

Mae'n amlwg felly fod yr eglwys i'w hystyried mewn dwy wedd, sef yn "weledig" ac yn "anweledig." Wrth yr eglwys weledig yr ydym i ddeall,—yr un y mae iddi ei swyddogion,

ei hordinhadau, a'i sacramentau. Fe all, ac y mae hon yn llawer. Sonir am yr Eglwys Apostolaidd, yr Eglwys Lutheraidd, yr Eglwys Ddiwygiedig, a llu eraill. Ond wrth yr eglwys anweledig y golygir y cylch cyfrin, ysbrydol, o'i mhewn. "Rhai dirgel Duw" ydynt ei haelodau,—y rhai "a alwyd i fod yn saint, ac a sancteiddiwyd yng Nghrist Iesu." Dyma sancteiddiolaf Teml yr eglwys, lle mae Duw yn eistedd ar Ei drugareddfa, ac yn gwenu mewn maddeuant uwchben Aberth y Groes. Ac os yw y weledig yn llawer, y mae yr anweledig yn un. Un ydyw trwy'r hollfyd mawr, er pob amrywiaeth enwau, credoau, a ffurf-lywodraeth. Un yw y rhwymyn mawr a'i huna, sef ffydd yng Nghrist fel ei Phen.

Yr ydym bellach ar dir i ofyn,—Beth yw hanfod eglwys? Beth sy'n cyfansoddi eglwys i Grist? Ceisiwn ateb, ymlaenaf, yn nacaol:—

(1) Nid defodau allanol.—Hwyrach yr ystyrir y sylw hwn gan rywrai yn or-feiddgar yng ngwyneb gogwydd presennol yr oes. Ond beiddgar neu beidio, yr ydym yn ei ail ddweyd gyda phwyslais arbennig, a hynny oherwydd y gogwydd a'i ganlyniadau difrifol, sef nad ffurfiau allanol sy'n gwneyd eglwys i Grist. Mae y gogwydd peryglus hwn fel poethwynt dinystriol yn bygwth difa crefydd o'n gwlad. Ymwisga gelynyon crefydd ysbrydol yn awr yng nghrwyn defaid defodaeth, ond oddi-mewn bleiddiaid rheibus ydynt hwy. Ac ni

fu cyfnod yn hanes yr eglwys ag oedd yn galw am fwy o ymdrech unedig a phenderfynol ei holl garedigion o bob enwad crefyddol i sefyll drosti a'i hamddiffyn na'r un presennol. Hyderwn y bydd holl Ymneillduwyr Cymru'n effro i'r perygl, ac yn un yn yr ymgyrch.

Nid ydym yn dweyd na pherthyn i'r eglwys ei ffurfiau, ond y maent yn ychydig iawn, ac eto'n angenrheidiol i ni yn ein sefyllfa bresennol. Fel y mae corff o fater yn angenrheidiol i'r enaid yn y byd hwn i fyw ynddo, felly y mae corff yr ordinhadau i'r eglwys. Ond fel nad y corff yw y dyn, felly nid y ffurfiau allanol yw'r eglwys. Dyma gyfeiliornad mawr Iuddewiaeth gynt. Rhoddwyd i'r eglwys yng nghyfnod ei babandod gryn lawer o ddefodau ac arwyddluniau. Ond bwriedid hyn, fel gyda phlentyn mewn ysgol, ar gyfer tymor cyntaf ei haddysgiant. Cwrs paratoawl yn unig ydoedd. Ond trowyd yr hyn a fwriadwyd i'w mantais yn ddinystr iddi. Gwahanwyd y corff oddiwrth yr ysbryd, ac aeth Iuddewiaeth mewn canlyniad yn grynswth o ddefodau oerion a di-fywyd—yn gorff heb ysbryd ynddo. Dyma hanes yr eglwys Gristionogol hefyd yn y canol-oesoedd. Cododd awydd mewn rhai ynddi mor fore a'r drydedd ganrif am ryw fath o undeb gweledig. Ni fuasai niwed o gwbl yn hyn, pe cadwesid y gweledig mewn undeb â'r anweledig—y dynol mewn undeb â'r dwyfol. Ond cawsant eu gwahanu—y ffurf oddiwrth y bywyd. Cymerodd ffurf weledig le y cymun-

deb anweledig. Y canlyniad alaethus fu,—ceisio rhwymau eraill i'r undeb yn lle ffydd yr Efengyl, y rhai a gafwyd mewn esgobion, arch-esgobion, canonau, a defodau. Cafodd y wir eglwys ei halltudio i galonnau ychydig o wir saint. Gosodwyd eglwys weledig yn ei lle, a chyhoeddwyd ei ffurfiau o wneuthuriad dynol fel pethau o ddwyfol osodiad. Yr oedd iachawdwriaeth i'w chael bellach, nid trwy y Gair, ond trwy y ffurfiau meirwon hyn. Gwnaed undeb âg eglwys weledig, yn lle ffydd, yn gyfrwng ein hundeb â Christ. Dyma ddech reuad Pabyddiaeth, a dyma'i hanfod ymhob oes a gwlad. Dyma ydyw, pa un bynnag ai yn Eglwys Rhufain, ai yn Eglwys Loegr. Dyma'i her heddyw, a dyma ateb nacaol Protestaniaeth iddi, a hynny'n enw Duw, cyfiawnder, a gwirionedd,—mai nid defodau allanol yw'r eglwys.

(2) Nid nifer mawr : “Dau neu dri.”—Nid dweyd yr ydym fod eglwys Crist i fod yn ychydig ei nifer. Na : y mae'n lliosog iawn yn barod, ac yn lliosogi'n gyflym. Ac yr ydym yn llawenychu wrth feddwl nad yw y dydd ymhell pan fydd Seion yn fan genedigaeth ysbrydol yr holl genhedloedd. Yr oedd Ioan yn ymlawenhau yn yr olwg ar ei hamlder : “Wedi hyn, mi a edrychais, ac wele dyrfa fawr, yr hon ni allai neb ei rhifo, o bob cenedl, a llwythau, a phobloedd, ac ieithoedd, yn sefyll gerbron yr orseddfainc.” Ond er mor ddy-

munol a phwysig yw y syniad o rifedi, eto nid nifer mawr sy'n gwneyd eglwys. Na: "dau neu dri." Gall dau fod mor wirioneddol yn eglwys a'r ddwy fil. Nid yw'r eglwys fawr yn llai o eglwys am ei bod yn fawr, ac nid yw'r eglwys fach yn fwy o eglwys am ei bod yn fach. Ond y mae'r eglwys fechan sy'n ymgynnull yn y capel bach, di-addurn, mewn cwm unig a distaw, rhwng mynyddoedd Cymru, mor bwysig a gwerthfawr gan Dduw ag eglwys fawr, gyfoethog, y dref neu y ddinas. Mae Duw'n rhy fawr i fynd wrth rifedi. Nid swm, ond sylwedd, a'i boddia Ef.

(3) Nid lle neillduol: "Lle bynnag."—Mae tuedd gref wedi ac yn bod at leoli'r eglwys—ei chyfyngu i ryw fan neillduol. Nid yr Hindwaid a'r Mahometaniaid yn unig sy'n euog o hyn. Daw'r un peth i'r golwg yn ymddiddan Crist â'r wraig o Samaria: "Ein tadau a addolasant yn y mynydd hwn; ac yr ydych chi yn dywedyd mai yn Jerusalem y mae y man lle y mae yn rhaid addoli." Ystyr ei geiriau ydyw,—Pa le yw y man priodol i addoli? Pa un ai ar fynydd Gerizim, lle gynt yr oedd eu teml genedlaethol hwy, ai ynte yn Jerusalem? "Iesu a ddywedodd wrthi hi, O wraig, cred fi, y mae yr awr yn dyfod, pryd nad addoloch y Tad, nac yn y mynydd hwn, nac yn Jerusalem." Caiff dynion eu codi uwchlaw lle, a hynny trwy ddod i gydnabod ac addoli Duw fel Tad. Bydd i'w sylweddoliad

o dadolaeth Duw, yn gystal ag o'u mabolaeth eu hunain, ddiddymu pob lleoliad o'u meddyliau. Eglura hyn ymhellach trwy ddweyd: "Ond dyfod y mae yr awr, ac yn awr y mae hi, pan addolo y gwir addolwyr y Tad mewn ysbryd a gwirionedd; canys y cyfryw y mae y Tad yn eu ceisio i'w addoli ef." Noda yma ddau nodwedd hanfodol gwir addoliad, sef ysbrydolrwydd a gwirionedd. Mae dynion wedi eu llanw â'r pethau hyn yn dod yn debyg i Dduw trwy gael eu dyrchafu uwchlaw lle. "Ysbryd yw Duw; a rhaid i'r rhai a'i haddolant ef, addoli mewn ysbryd a gwirionedd." Rhaid i wir addoliad gyfateb i'w wrthddrych. Gan fod Duw fel Ysbryd uwchlaw lle, felly y rhaid fod addoliad ysbrydol. Nid lle, ond ysbrydolrwydd, sy'n hanfodol bellach.

Ond er mor eglur a chryf yw'r dadganiad hwn o eiddo'r Athraw mawr, nid yw'r syniad lleol eto wedi ei gwbl ddileu. Syniad plentyn-aid llawer eto ydyw, mae cysegriad esgob sy'n gwneyd eglwys. Lleoedd o gysegriad esgob erbyn hyn ydyw y manau lle y mae'n rhaid addoli! Na: "lle.bynnag." Darllennwn am eglwysi gynt mewn tai cyffredin, megis yr eglwys yn nhŷ Priscila ac Acwila, yr eglwys yn nhŷ Nymphas, a'r eglwys yn nhŷ Philemon. Ac onid ellir dweyd yr un peth am aml dŷ yng Nghymru? Credwn y gellir yr un mor briodol sôn am yr eglwys fu yn Brynllwyn Bach, yn Abererch, a'r eglwys fu yn Nhanycastell, yn Nolwyddelen, a'r eglwys fu yn

Chwibren Isaf, yn Llansannan, nid amgen hên gartrefi cysegredig John Elias, John Jones, Henry Rees, a llu eraill ellid enwi. Llauer o hên ysguboriau'n gwlad sydd wedi eu cysegru byth, nid gan esgob, ond gan Ysbryd y Duw byw. Ac y mae hên ysgubor ddi-addurn a Duw ynddi'n annhraethol gysegredicach na'r *cathedral* fwyaf orwech hebddo. "Lle bynnag."

Ni a edrychwn bellach ar y cwestiwn yn ei wedd gadarnhaol. Ac y mae'r syniad o eglwys, yn ol y testyn, yn cynnwys o leiaf ddau beth :—

(1) Cymundeb y saint â'u gilydd.—Maent i "ymgynnull" ynghyd. Mae'r eglwys i fod yn gynulliad o saint Duw. Addefwn yn rhwydd bwysigrwydd crefydd bersonol. Mae dyn yn meddu hawl i farnu drosto'i hun am yr hyn sydd wirionedd, a dylai pob un ddefnyddio'r hawlfraint hon, heb blygu'n slafaidd i awdurdod honedig na phab nac offeiriad. Ond wedi i ddyn farnu a derbyn gwirionedd, dylai ei arddel a'i broffesu'n gyhoeddus. Mae crefydd bersonol i fod yn grefydd gyhoeddus, ac felly i fod yn gymdeithasgar. Nid oes sail o gwbl yn y Bibl i'r hyn a ellir ei alw'n unigoliaeth, neu ymddidoliad oddiwrth gymdeithas. Mae crefydd wir yn grefydd gymdeithasgar. Nis gall un sant felly wneyd eglwys; rhaid cael o leiaf ddau, mewn trefn i ffurfio cymundeb â'u gilydd. A'r nesaf o ran gwerth a phwysigrwydd i'r credadyn at gymundeb â Duw yw

cymundeb y saint. Da fyddai i ni ddweyd yn fwy aml yn y dyddiau hyn—"credaf yng nghymundeb y saint."

(2) Perthynas â Christ: "Yn fy enw i."—Dyma hanfod eglwys—rhai wedi dyfod ynghyd yn enw Crist. Ac y mae enw person yn golygu y person ei hun, a hynny fel y mae'n wybyddus. Wrth enw Duw yr ydym i ddeall Duw Ei Hun, a hynny i'r graddau y mae wedi dadguddio'i hun, megis yn yr ymadroddion: "Moesweh i'r Arglwydd ogoniant ei enw"; "Sancteiddiol ac ofnadwy yw ei enw"; "Sancteiddier dy enw," etc. Yr un modd, y mae enw Crist yn golygu Crist Ei Hun, fel y mae wedi dadguddio'i Hun. Ond os Crist yn Ei Berson a olygir wrth yr enw, pa fodd y mae y saint i ymgynnull fel eglwys ynddo? I egluro hyn, dylid sylwi mai nid "en" (yn) sydd yma, ond "eis"; ac ystyr y gair hwn yw "with reference to,"—mewn perthynas i, gyda golwg ar. Ystyr y gwreiddiol felly yw, nid "yn" ond "i" fy enw i. Yr un gair ("eis") sydd yn yr ymadrodd: "Bedyddio yn enw y Tad," etc. Yn well, fel yn y Cyf. Diw.,—"into the name"—i enw. Y gwirionedd a ddysgir yma ydyw, mai Crist yw canolbwynt mawr atdyniad y saint, ac felly mai perthynas âg Ef yw hanfod eglwys. Ac y mae Crist, trwy dynnu y saint ato'i Hun, yn eu tynnu at eu gilydd. Eu cymundeb â Christ yw sail a rheswm eu cymundeb â'u gilydd. Nis gall fod

gwir eglwys felly heb Grist. Nis gall fodoli ar wahân iddo Ef. Efe yw ei hanfod. Clywsom frawd ieuanc yn gwneyd sylw fel hyn unwaith mewn gweddi: "Yr ydym yn meddwl na buasai'n werth i ni fyw na bod onibai am Iesu Grist." Mae'r frawddeg yn fynegiad cywir i deimlad dyfnaf pob aelod o'r wir eglwys—ddim yn werth byw na bod, onibai am Iesu Grist. Nis gallant feddwl am eu pethau mwyaf ond ynddo Ef. Nid oes *reality* iddynt mewn dim ond yng Nghrist. Dyna yw eglwys felly—cynulliad o saint a Christ iddynt yn bob peth ac ymhob peth,—yn bob peth *erddynt*, yn Ei anfeidrol haeddiant a'i deilyngdod; yn bob peth *ganddynt*, yn Ei gyfoeth a'i adnoddau dihybydd; ac yn bob peth *iddynt*, fel gwrthrych mawr i fyw ac ymgysegru iddo. Rhai ydynt ei gwir aelodau, fel Paul, wedi penderfynu peidio gwybod dim am eu bywyd, ond Iesu Grist, a hwnnw wedi ei groeshoelio.

II. YR HYN YW CRIST I'W EGLWYS: "Yno yr ydwyf yn eu canol hwynt."

Crist, yn ol y geiriau hyn, yw canolbwynt Ei eglwys. Sylwn arno felly mewn tair gwedd:

(1) Canolbwynt ei *bywyd*.—Coron gogoniant eglwys yw ei bywyd. Mae pob rhinwedd arall a berthyn iddi yn ddi-fudd heb fywyd. Ofer hollol iddi yw pob manteision allanol. Nid oes budd o gwbl mewn goleuni a gwres i gorff marw. Heb fywyd i'w defnyddio, nid

dynt ond meithriniad a swcr i lygredigaeth. Yn lle'i adfywio, y maent yn ei droi'n fuan yn swp o bydredd. Felly hefyd am eglwys heb fywyd ysbrydol o'i mhewn. Mae pob manteision allanol mewn goleuni a gwres crefyddol, yn lle bod yn feithriniad i'w groesawu, yn magu ynddi lygredigaeth a phydredd, nes gwneyd awyrgylch foesol gwlad yn ddrewdod i Dduw a dynion! Ac o bob corff marw, eglwys felly yw'r fwyaf peryglus a niweidiol. Y mae'n fagwrfa i heintiau pob aflendid a phechod. Ond os caiff ei llanw â bywyd crefydd, try bob goleuni a gwres i'w mantais ysbrydol. Nid yn unig ceidw ei bywyd lygredigaeth draw, ond fe'i gwna hefyd yn fwy o fendith i'r byd. Yr eglwys fwyaf byw yw y fwyaf pur, a'r fwyaf bendithiol. Bywyd eglwys felly yw sail ei glendid a'i defnyddioldeb.

Ond pa le y mae'r eglwys i gael y bywyd hwn sydd mor hanfodol i'w pharhad a'i chynnydd yn y byd? Yr ateb yw mai yng Nghrist—ei chanolbwynt mawr. Ynddo Ef y ffynonella'i holl fywyd. Efe yw ei chyflawnder parhaus. Ac wrth dderbyn o fywyd Crist, derbynia o fywyd Duw Ei Hun, gan fod holl gyflawnder bywyd y Duwdod ynddo. Mae bywyd Duwdod ynddo Ef yn dod yn fywyd i'r eglwys. Llenwir hi â'r un bywyd ag a leinw y dwyfol Fôd. Mor ddwyfol, gan hynny, yw eglwys y Duw byw! Nid rhyfedd ei bod yn ogoneddus mewn sancteiddrwydd a defnyddioldeb, tra mae Crist fel ei chanolbwynt yn ei dwyfoli â'i

fywyd Ei Hun. “Yno yr ydwyf yn eu canol hwynt.”

(2) Canolbwynt ei *goleuni*.—Nid digon eglwys fyw heb fod ganddi oleuni. Yn wir, nid oes eglwys fyw heb oleuni. Mae *goleuni*'n hanfodol i fywyd. Gwirir hyn ym myd natur. Mae llennyrch di-oleu bob amser yn rhai di-fywyd. Ni thyf y llysiâu goreu a phrydferthaf—y blodau a'r rhôs amryliw a pheraroglaidd—mewn cornelau ac ogofeydd tywyllion. Rhaid i bob bywyd creadigol wrth oleuni mewn trefn i ymagor a dadblygu. A phan baid bywyd a chynyddu, y mae'n rhwym ar unwaith o ddirywio. Mae diweddiad ei dyfiant yn ddechreuad ei ddirywiad. Heb gynnydd, try bywyd yn farwolaeth. Yn awr, fel y mae *goleuni* naturiol yn feithriniad i fywyd naturiol, felly hefyd y mae *goleuni* ysbrydol i fywyd ysbrydol. *Goleuni*'r eglwys, gan hynny, a sicrhâ i'w bywyd gynnydd a dadblygiad llawn, hyd fesur maintioli bywyd Crist. A ffynhonnell ei *goleuni*, fel ei bywyd, yw Crist, ei chanolbwynt. Efe yw ei Haul mawr, o ba un y derbynia'i holl sêr a'i phlanedau eu llewyrch. Rhaid i'r blaned fwyaf fel y leiaf dderbyn ei gwawl oll ohono. Eu gogoniant hwy yw adlewyrchu ei oleuni Ef. Ac nid oes gwagle o fewn i'r eglwys nad yw Ei ddwyfol oleuni'n treiddio iddo, gan ei wresogi a'i fyw-hau. Try ei hanialwch yn baradwys, yr hon a berarogla'n hyfryd gan flodau rhin a moes.

Dan ei ddwyfol belydron Ef, gwneir yr eglwys yn ardd yr Arglwydd, ac ymfwynhâ Duwdod hyd ei rhodfeydd. Yr un goleuni hefyd a chwâl ymaith holl niwloedd amheuaeth, cyfeil-iornad, a llygredd, gan ddangos creigiau oesol gwirionedd, cyfiawnder, a sancteiddrwydd. Gall yr eglwys hyfforddio gwneyd heb ganwyll frwyn y Pab o Rufain, tra'n mwynhau yng Nghrist, ei chanolbwynt, holl lewyrch ac ysblander Haul mawr y Duwdod! "Yno yr ydwyf yn eu canol hwynt."

(3) Canolbwynt ei *nherth*.—Mae nerth yn yr eglwys. Ie, yn yr eglwys y mae nerth. Mae ynddi hefyd, fel y sylwyd yn barod, gadernid, a hwnnw'n tarddu o gadernid ei sylfaen. A dyma esbonia'i pharhad yn y byd, er yr holl ymosodiadau fu arni drwy'r oesau. Llauer o sefydliadau blodeuog a fu yn y byd cyn hyn, ond sydd wedi hên ddiflannu. Collodd cyfundraeth Moses ei grym a'i dylanwad tua'r caethgludiad. Arhosodd *Republic* Plato yn freuddwyd yr athronydd. Bu Brawdoliaeth Pythagoras farw gyda'i sylfaenydd. Diflannodd ysgolion y Groegiaid a'u cylchoedd cyfriners llauer oes. Ond wele eglwys y Duw byw wedi gor-oesi'r canrifoedd, mor gadarn heddyw ag erioed, yn sefyll ac i sefyll byth. Mae ei diysgogrwydd hi a'r Duwdod yr un. "Duw sydd yn ei chanol, nid ysgog hi."

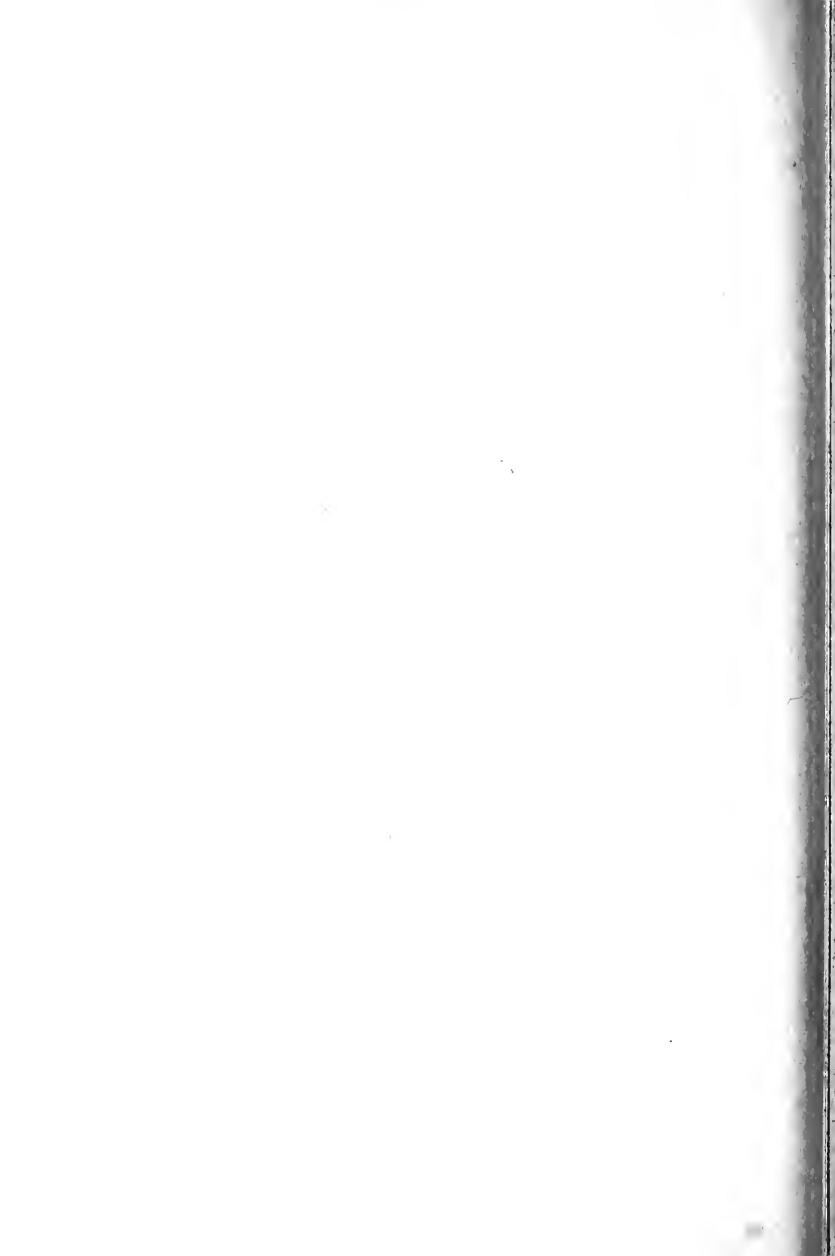
Ond, heblaw cadernid, mae'n perthyn i'r eglwys hefyd nerth. Medd allu, nid yn unig i

wrthsefyll, ond i ymosod, i feddiannu, ac i orchfygu. Pan fygythiwyd halogi ein Sabboth anwyl gan gyhoeddwyr anturiaethus, cododd yr eglwys i'w amddiffyn, a hi a orchfygodd. Pan fygythir niweidio moes ein gwlad ynglŷn â rhai o'n prif sefydliadau, os cwyd yr eglwys fel un gwr ei llef yn erbyn, gan nad beth a fyddo nerth ei gelynion, rhaid ymostwng iddi. Nid yn unig "pyrth uffern nis gorchfygant hi," ond hi a orchfyga byrth uffern, sef holl alluoedd unedig y tywyllwch. Mae yn yr eglwys ddigon o nerth i osod ei holl alluoedd gelynl o dan ei thraed. A pha ryfedd? oblegid y mae Crist ynndi, yn ganolbwynt mawr ei nherth, ac ynddo Ef y mae holl nerthoedd a phwerau Duwdod wedi eu crynhoi ynghyd. A laeswn ni ddwyllaw, gan roddi i fyny 'r ymgyrch yn erbyn yr ymosodiadau ar symledd ac ysbryd-olrwydd yr eglwys yn y dyddiau hyn? Na wnawn yn sicr, eithr ni a "ymnerthwn yn yr Arglwydd, ac yng nghadernid ei allu ef," ac a awn ymlaen yn wrol, yn gorchfygu ac i orchfygu.

Ac y mae'n werth sylwi ar y gair "ydwyf" yn y testyn: "Yno yr *ydwyf* yn eu canol hwynt." Nid yno y byddaf, ond yno yr *ydwyf*. Nid addewid sydd yma, ond dadganiad o ffaith. Nid addaw y *bydd*, ond dweyd ei *fod*: "Yno yr ydwyf." Y mae Efe yma, yn aros yn Ei eglwys hyd byth. Dyfod a myned y mae dynion yn barhaus. Nyni a gawsom oleuadau disglaer, ac a fuom lawen iawn yn

eu llewyrch. Ond Ow, fel y maent oll wedi diflannu! Y tadau anwyl, arweinwyr ein cymanfaoedd a chedyrn ein pulpudau, pa le y maent? Etyb ein mynwentydd,—Wedi mynd! Ie, wedi mynd! Ond, i Dduw y byddo'r diolch, y mae'r Iesu'n aros,—y mae Crist yn ein canol,—yn ganolbwynt ein bywyd, ein goleuni, a'n nerth, ac yr ydym yn teimlo awydd i ddymuno: O, fendigedig Iesu, aros yma byth!

“Trig yn Seion, aros yno,
 Lle mae'r llwythau'n dod ynghyd;
 Byth na mād oddiwrth Dy bobl
 Nes yn ulw'r elo'r byd.”

GWLAD Y BRYNIAU.

[BRAS-GYNLLUN.

ARWEINIAD.

I. NODWEDDION Y BRYNIAU. (a) Eu swynion :— Anian : y rheieidr. Golygfa ar ben mynydd—ym min nos (wybren, sêr)—yn y bore (y wawr, codiad haul, y gwllith, yr adar, etc.). Unigedd ; y bugail ; y llynau ; y bwthyn ; yr arlunydd ; y Wyddfa. (b) Eu cyfoeth : Y mwynau,—y chwarel,—y lofa.

II. DYLANWAD Y BRYNIAU AR FYWYD Y GENEDL. Cynyrchu—(a) Cadernid : Cadarn mewn caledi, dros iawnderau, yn erbyn annuwiaeth. (b) Prydferthwch : Y prydferth mewn llên, awen, a chân. (c) Ucheledd : Yr uchel mewn dysg, moes, a chrefydd.

AWENOL Wlad y Bryniau,—ei hanes

Ennyn fawl yr oesau ;
A'i henw prid sy'n parhau
Ar wefus y canrifau.

I'w harddu hi, creodd Iôn
Ei wyrthiau o brydferthion ;
A thaenodd yn goeth inni
Oreu'i ddawn ar ei grudd hi.
Yn delaid hyd ei dolydd
Môr o swyn yn murmur sydd.
Yma i mi y mae mâd
Lais Iôr yn hyawdl siarad ;
A'i hudion hi sy'n dwyn ol
Y difeth ynni dwyfol.

I.

.Mewn hedd y mae'i mynyddau—yn swynol
 Gusanu'r cymylau
 Gânt, wrth wibiol, wênol wau,
 Obennydd ar eu bannau.

Mor iach a hylon, ym mro ucheledd,
 Yw gruddiau Anian yng ngwisg arddunedd ;
 Ei graen mirain o dan goron mawredd,
 A'i gwrid dihalog, grea hudoledd ;
 A gwênau o fyg geinedd—yr ymddyrch
 Hyd drumau entyrch ym myd rhamantedd.

O'r trumau y rheieidr tramawr ruant ;
 Moelydd a gellydd caregog holltant ;
 Bronnau y deri, fel brwyn, a dorrant ;
 Ag ergyd dial crog greig adwyant ;
 Syn lynnoedd mewn swm lanwant,—ac wedyn
 Is tawch eu hewyn yn burwyn berwant.

A hudion swyn ar daen sydd
 I minnau ar y mynydd.

Ar ei ben, o stêr y byd,
 Y treuliaf fwynaf ennyd,
 I syllu, fin nos, allan,
 Ar wên lwys yr wybren lân,
 A'r gwyl, liaws sêr gloywon
 O bur wawl sy'n euro'i bron ;
 Ceinion dihalog gwiwnef,
 Lampau Iôr yn nôr y nef.

Yn nifyr hoen, fore haf,—i'w ysgwydd
 Yn wisgi y dringaf ;
 Yno'n ei gwên Anian gaf
 Dan fraith dalaith hudolaf.

A'i heuraid liw, y wawr dlos
 Dywynna ar fron dunos ;
 Taena'i delw loyw, lân,
 Ar hyd wyneb prid Anian ;
 Hoywder a hoen yn wrid rydd
 Ar ruddiau y boreuddydd ;
 Ei gwawl wna'r cymyl gwiwlan,
 Drwy'r nen glau, fel tyrau tân.

O, dlysed ydyw, wedyn,
 Eurog wedd y bore gwyn.

I leueru, 'r haul eirian—sy'n nesu
 O'i nosawl ymguddfan ;
 Daw o'i gell loywdeg allan.—
 Lliwia'r dŵr fel llawr o dân.

Ei lendid a'i ysblander—eurog geir
 Ar gânt yr uchelder ;
 A'i oleu twym o liw têr
 A lifa'n fôr o leufer.

I'w hynt ä fel brenin têr
 Is goludog wisg gloywder ;
 A'r ddôl frith gan wlith yn wleob.
 A wena yn ei wyneb ;
 Dihuna twf hyd ein tir,
 Haf-lyisiau a felusir ;
 Ymdecâu wna'r blodau blydd,
 A'r dail i euro'r dolydd ;
 Y meillion melynion lu
 Brysurant i bersawru ;
 Trwy'i oleu hardd Natur lon
 A chwery dan ei choron.

Y dirif wlith di-aros
 Wlawia Naf yn argel nos ;
 Dŵr i ddiodi y dail,
 A chreu harddwch ar irddail,

A gwir nodd yn goron îr
 I fireindeg, dlws fryndir ;
 A daw haul, fel byd o dân,
 I'w tynnu ato'i hunan.

Yn y brwyn aber wena—ar y nen,—
 Tua'r nant prysura ;
 Fel mun lon dan hion ha',
 Is helyg y sisiala.

Yr adar cu, 'n llu mwyn, llon,—a ganant
 Hyd y gweunydd tlysiion ;
 Cynarawl sionc ganorion,
 A'u " bore da " yn bêr dôn.

Gwenyn dyrrant
 Mewn adloniart,
 Bywiol hedant hyd y blodion ;
 Seiniant odlau,
 Pêr folawdau,
 Ym mhalasau eu melusion.

Heibio'r bannau
 I'r uchderau
 Ar ei rhawdiau try'r ehedydd ;
 Rhy'n berorawl,
 Drwy'i chân swynawl,
 I îôr addawl am foreuddydd.

Mor dawel yw'r awel rydd
 Yn y llennyrech ban, llonydd ;
 Heb sain na braw, heb swm bron,
 Yswilia mewn sisialon.

Adloniad ar dorriad dydd
 Yw mwyniant pen y mynydd ;
 Fwynaf fan, caf nef o hedd
 Yn eigion ei unigedd.

Dwfn heddwch hyd fynyddau—a ennyn
 Farddonol feddyliau ;
 O, guddiol unigeddu, —neb ni bydd
 Hyd war y mynydd ond Iôr a minnau.

Fy Iôn o'i lys drefna wledd
 Ym myd unig mudanedd.

Y bugail byw ei agwedd
 A saif ar ei greigiog sedd ;
 Yma e fyn ymhyfhau
 Yn frenin y ban fryniau.
 Y glew wr enilla'i glod
 Ar ororau'r eryrod.
 Ei fwyn gi enfyn o'i gell
 I ddidol y ddeadell ;
 Yn nwydwyllt yntau neidia,—
 Ar ei hynt yn hyfedr ä ;
 Ewybr red hyd lethrau'r bryn
 Drwy'r rhyddau a'r îr redyn ;
 A'i fywiog lam, brefawg lu
 Yn hylwydd wna gornelu.

Di-ynni, nychlyd weinion—a dyrrant
 I'r bryndiroedd tlyision ;
 A'u gwelw wedd wisga lon,
 Iach hewyd yn eu chwäon.

Yr henwr dry i'r bryniau,—â'n hoyw
 Yn awyr y llethrau ;
 A chyn hir gwelir yn gwau
 Fyw iechyd ar ei fochau :
 Ymlonna, a rhodia'n rhydd—fel hoywlanc,—
 A'i wedd yn ieuanc, daw yn ddynd newydd.

Ieuenctyd hoenus, dirus, a dyrrant,—
 Ar hyd iach riwiau y brwd chwareuant ;
 Yn iraidd rengoedd, y llethrau ddringant,
 A thua'r trumau tra uthr y tremiant ;

Yn chwai ar red uwch yr ânt,—lu nwyfol,—
A'u nodau swynol y creig adseiniant.

Y bannau roddant bennod—hanesiol
Am gynoeswyr hyglod,
Gwŷr o nerth, gwladgar eu nôd,
Gwronawl gewri hynod.

Gwir arwyr creig Eryri,—a'n noddwyr
Yn nydd ein caledi ;
A'n cenedl ddaeth o'r cynni
I wastadol, freiniol fri.

A dewredd yr ymdyrrynt—i'r rhengoedd,
Braw angau ddirmygynt ;
Y wlad deg, drwy'u gwaedlyd hynt,
A'i gwychion fryniau, gochynt.

O bur aidd, eu heinioes brid
A roddent dros eu rhyddid.

Ar ysgwyddau
Ban y bryniau
Ceir y llynnau croyw, llonydd ;
Eu deifr ffrydiant,
Bywiog redant,
A su-ganant dros y gweunydd.

Caiff mynyddoedd,
O'u hucheloedd,
Yn y llynnoedd weld eu lluniau ;
Gwartheg dyrrant,
Awchus yfant,
A gwiw lonnant hyd eu glannau.

Trefi mawrion, gwychion, gant,
Yn ddidor a ddiodant.

A di-stŵr, yn nŵr y nant,
 Is coedydd y pysg heidiant ;
 Ym min nos llamant mewn nwyd
 I reibio am yr abwyd.
 Pysgotwyr, lon wŵr, drwy'u naid
 A godant eu basgedaid.
 Mawr y swyn i Gymro sydd
 Ar finion yr afonydd.

I'r lân ddôl arlunydd a,—ar fy wern
 Ger y wig y paentia ;
 A'r fro wen dan heulwen ha'
 Ar ei len a ddarlunia.

Siriol wr rydd asur las
 Yn geinfyg ar ei ganfas ;
 A denol esyd inni
 Wên y lloer uwch ewyn lli ;
 Y myg goed a ddug i'm cell,—a'r fwyn nant
 O fywus dyfiant i fy ystafell.

Ar lannau Cymru lonydd—y mae hedd
 Ger y môr ysblennydd ;
 Campus aig o'n cwmpas sydd—i'n noddi,
 Ac i Eryri mae caer o werydd.

Mor braf yr haf yw rhwyfo—ar ei gu,
 Oer gefn, gan anwylo
 Ei las ddeifr, a'i lwysedd o
 A'i wenyg wedi huno.

Ger y bryn mae'r bwthyn bach
 Na adeiliwyd un delach,
 Yn y gwŷdd, o dan dô gwellt,
 Ar ei oror o irwellt.
 Ar ei lawnt yr hulia Iôn
 Lu o'i hudawl deleidion,—
 Myrdd o flodion gleinion, glwys,
 Puredig wisg paradwys.

Is ei dô ni ysa dig
 I wenwyno'r fan unig ;
 A chyfoeth gorwych, hefyd,
 Ynddo geir yn hedd i gyd.
 Y fath swyn mewn hên fwth sydd
 Ym monwes glyd y mynydd,—
 Ei fur gwyn, rhedyn, a rhos,
 Ei eiddew, a'i wedd ddiddos ;
 Fel y wen Eden ydyw
 A lonna fardd,—ail nef yw.

I'n golwg, coron Gwalia,—er addurn,
 Yw'r fawreddog Wyddfa ;
 Uwch y neint ymddyrechu wna,—
 A myg gymyl ymgomia.

Hên bennes wylia'n bannau—o araul
 Oror y cymylau ;
 Y mae'r oll yn ei mawrhau
 O'r glynnoedd ar eu gliniau.

Rhydd o'i bodd, uwch tiroedd ban,
 I'r iach asur ei chusan.

O'r pellafoedd
 Llifa pobloedd
 I iach dyroedd ei huchderau ;
 Cânt lawenydd,
 Hoen boreuddydd,
 Gweld wybrennydd gwlad y bryniau.

O, olwg yno welant,—îr ddolydd,
 Ac heirdd weunydd mewn gwisg o urdduniant ;
 Y moroedd yn eu miriant,—gwlad geinfyg,
 Llynau a gwenyg llawn o ogoniant ;
 Iach heolydd ucheliant,—ac eglur
 Adeiliau asur mewn nefol dlysiant.

Yn nwf n neuaddoedd ein hên fynyddau
 Iôr a ystoriodd, mewn eres dyrau
 I oes wir reidus, gyfaddas radau,
 Rhesi o fynor, niferus fwnau ;
 Di-brin olud y bryniau—sydd hysbys,
 Ac hir erys yn glod ein gororau.

I'r golud drwy'r argelion
 Yr â llu o weithwyr llon ;
 Diwyd ânt ar godiad dydd
 I'w maelion hyd y moelydd ;
 A thynnant gyfoeth enwog
 O gellau y creigiau crog.

Yn y chwarel orielog,
 Mannau clyd y meini clog,
 Dafnau hedd gânt gyd-fwynhau,
 Awr " y pwnc," ar y ponciau.

Y glowyr, luoedd glewion,—ânt i wyl.
 Y tyllau gor-ddyfnion ;
 Trwy y dwfn cânt radau Iôn,
 Goludoedd y gwaelodion.

Haenau prid sydd yn parhau
 Yn ystôr drwy'r isderau ;
 Ac aur y byd o hyd â—am gynnud
 O enwog olud hên fwnau Gwalia.

II.

Tra huan twym yn teru'n tir,—rhinoedd
 Ein bryniau fawrygir ;
 Hudolaf wedd cenedl fad
 A'u dylanwad ail-lunir.

A dawn coeth, eu hudion cu
 A lwyddant i'w delweddu.

Y trumau mawr eu tremid,—a'u hosgedd
 Wisgwyd â chadernid ;
 Ni all holl daranau llid
 Un awel byth eu newid.

Er hylif, oer awelon,
 Rhuad aig, a bâr y don,
 Deifiol her difaol wynt,
 A churiad mellt a chorwynt,—
 Oll yn hyf, sefyll a wnant,—
 Is eu gwg nid ysgogant.

Ow ! 'r hanes sydd i drueni—'n cenedl
 Yn nrycinoedd cynni ;
 Fe wnai sain ei hochain hi
 Braidd i haul i brudd welwi !

Bu yn hir heb wênau hedd,—di-nawdd oedd
 O dan ddwrn cynddaredd ;
 Is ergydion digllonedd—bu mewn cur,
 A mawr ei dolur ym mhair dialedd.

Gwelwn nwyd ei galon hi,
 A'u dyrnod o hyd arni ;
 Trwy oes lem, gwna'u treisiau lu
 I laweroedd alaru.

Ond ä'n wrol
 Drwy wyll lledol o drallodau ;
 A mât ddewredd,
 A grymusedd is gormesau.

Ac er ei loes a'i chroesau,
 Byw yw ei nwyf heb wanhau ;
 Er du siom drwy fradus wynt,
 Ac er iasau dig-groeswynt,
 Cred o hyd y ceir Duw Iôn
 I reoli'r awelon.

Dia!l nerth ein cenedl ni
 Yw goddef dan dô gweddi ;
 Yn niwloedd ei dwfn alaeth—distawa,
 A hir y glyna wrth law Rhagluniaeth.

Ei glewder dros iawnderau—haedda sôn,
 Mae'n ddi-syfl fel creigiau ;
 Ym myd cwyn mae'n ymdecâu
 Yn addurn ei mynyddau.

Gwyliaf aeth yr amaethon,
 Gwr o frwd, hygaraf fron,
 Brysura, cyn deffra'r dydd,
 I'w rymuswaith drwy'r meusydd.

Creda nad oes le glanach
 Yn y byd na'i dyddyn bach ;
 Y ffrithoedd a'r glynoedd glwys
 Yw ei bridaf baradwys ;
 Yn ddiwyd trinia'r ddaear,—
 Drwy oer hin e dry yr âr ;
 Iddo y rhydd oreu'i oes,
 Mawr ynni, mêr ei einioes.

Er ei alar, wr hylon,—dua'i nen,
 Lleda nos gofidion ;
 A rhed aeth, fel aruthr don,
 I giliau dwfn ei galon.

Er gwewyr, fel rhu gaua'—daw yr wŷs
 I ado'r hên drigfa ;
 Trwy ei enaid trywana—cleddyf gwg,
 A'n welw'i olwg, a chenedl wyla.

Cilia'i hedd pan y clyw hi
 Hanes cwynion nos cynni.

Mewn helynt, myn ei hawliau,—a chadarn
 Warchoda'i hiawnderau ;
 Pur i wir y mae'n parhau
 Drwy ysol lid yr oesau.

Drwy awyr Gwalia daw rhyw argoelion
 Am anochel lem awel amheuon
 I greu niwed drwy wasgar ei nwyon,
 A gwywol iasau drwy'n broydd glwysion ;
 Trwy ei hynt buan try hon—wledydd clau
 Yn yw anialau, llawn annuwiolion.

Oerni awyr annuwiaeth—yn y tir
 Bentyrra ddifrodaeth ;
 A daw i fyd andwyaeth—a gwywder
 Trwy rew a thoster tra oer atheistiaeth.

Ond dal fyn ein cenedl fad—yn ei chred
 Rhwng ei enreig yn wastad ;
 A'i defodol addoliad
 Yn bur geir, er barrug gwâd.

Ei graen drwy'r byd adwaenir,
 A'i hysig aidd dros y gwir ;
 E fyn o hyd fwynhau hedd
 O riniau y gwirionedd ;
 Daw i'w moes fywyd a maeth
 Yn donnau o'i chrediniaeth.
 Gwir rinwedd fyn goroni,
 A'i Duw Iôn ni edy hi ;
 A'i doniau hên cadw wna
 Wir afael ar Iehofa.

Iôn a ranna ei rinedd,—drwy'r oesau,
 I'n bryniau heb brinedd ;
 A gwiw haen rydd ar eu gwedd
 O'i oludog deleidedd.

Ar eu pennau,
 Fel coronau,
 Caf fyw riniau, eu fireinedd ;
 Is nen lwysbur
 Gwisga Natur
 Fel dôl asur, fywiol dlysedd.

Is eu rhin, o oes wr heb
 Syw anian eu tlysineb ?

Eu gwiw raen wasgara ynni—a gwir
 Gariad at bob tlysni,
 Fel meistriaid doeth i'w coethi,
 Yw'n bannau heirdd i'n meib ni.

Eu gorwych wedd grea chwaeth
 Llon arwyr ein llenoriaeth ;
 Prysuraw wnant yn llawen
 Am y llyfr o emau llên.

Ucheloedd llênol chwiliant,—a harddwch
 Eu gerddi edmygant ;
 A mawr rym, drwy'u hoes mawrhânt
 Eu hudol, oesol dlysiant.

Gan lengarwyr,
 Coeth Ladinwyr,
 A goreugwyr hên y Groegiaid,
 Cânt yn gyson,
 Drwy'u hefrydion,
 Lu o'u ceinion gloyw, cannaid.

Holl lên y byd o hyd ä
 Yn olud i hên Walia.

A oes gwlad mor rad a rhydd
 Ei rhiniau i'r awenydd ;
 Neu randir mor fireindeg
 I glod hwn a Gwalia deg ?

Ein hên fynyddau a'n bryniau breiniol,
 O eurwedd hynaws,—O, mor farddonol !
 Tywalltodd yr Iôr o'i fôr llifeiriol,
 Mawr, Ei Hunan i Gymru awenol ;
 Yna daeth pob bryn a dôl—i gael swyn
 A rhinwedd hyfwyn yr awen ddwyfol.

Tlws yw ystôr y môr myg,
 A'i lwysion, wynion wenyg ;
 Yr oer ia yng ngwyndra'r ôd,
 A monwent yng ngwisg manod ;
 Y grug glwys ar dalgraig lom,
 A stŵr rhuadau storom ;
 A llym awch picellau mellt,
 Mileinfawr nwyd melyn-fellt ;
 Y gun nos, a gwênau haf,
 A gwywol wedd y gauaf ;
 Y gu, liwiog oleuwawr,
 Neu oleu mwyn yr haul mawr.

Ond tlysed, mwyned i mi
 Yw'r oror yn Eryri,
 Lle y ceir, is lliwiau cain,
 Eurdrwch o harddwch urddain,
 A hudol wên anian dlos
 Yn ei hiredd yn aros ;
 A manau brwd mewn bro wen,
 Gwyrdd riwiau, gerddi'r Awen.
 Mae ol Duw yn nheml ei dail,
 A'i arddull yn yr irddail,
 Ac arddunol ddwyfoledd
 Geir yn gwau ar raen ei gwedd.
 Digymar fro cyfaredd,
 A haddef hud, noddfa hedd.

Bro fynyddig
 Ennyn ysig
 Hoen puredig yn y prydydd ;

Swyn ei dillni,
Bywiol dlynsni,
Grea ynni gwir awenydd.

A bro hên is coron bri
Yw yr araul Eryri.

Y fyg wlad a faga lu.
A'u hanian i awenu ;
Fel yr haul, yn fywiol rhydd
Yn eu hawen hoen newydd ;
Heb baid y daw i'w mheib hi
Iraidd ddawn i farddoni.
Awenol, lifeiriol faeth
Rydd inni drwy'r farddoniaeth.

Gwlad barddas, golud beirddion,—a hynod,
Awenawl ddillynion ;
Er ei bri, e bery hon,—oesau cred,
Yn dô o nodded i'w hawenyddion.

Haul oera'n nghil y werydd,—tywyllwch
Fantella'r wybrennydd,
A'n cân a baid, cyn y bydd
Ein bannau heb awenydd.

I wledydd, melus felodau—'n cenedl
Yw ceinion eu cathlau ;
Mannau pell gânt emau'n pau,
Mad swynion ym myd seiniau.

Ac i'w hafiaeth, byd cyfan
Rydd glod i gerdd " gwlad y gân."

Aneddau'n gwlad fynyddig—a lwysir
Gan leisiau coethedig ;
Mor addwyn a mawreddig—yw ein pau,
Yn llawn da foesau, a'i llond o fwsig.

A byw hoen, ei cherddfeib hi,—lu gwrol,
 A garant berori ;
 O bydd croes, ac o bydd cri,
 Canant ar gefnfor cynni.

Melusir eu mawl-leisiau—ynïol
 Yn awyr y bryniau ;
 Engyl pur, yng ngwawl eu pau,
 Atdynnir gan eu tonau.

Yn y llwyn y cana llinos—wylaidd
 Yn nhawelwch hafnos ;
 Yn swyn y lle, seinia'i llon
 Alawon, ail i eos.

Daw, drwy'i llais a'i hadlais hi,
 Ail ganiad o'r clogwyni.

O, geiniaf fan, gwynfa hedd,
 Y delyn a'i hudoledd.

Yn y di-foethau, glyd fwthyn,—er stŵr
 Y storom a'i dychryn,
 A'i bâr erch wrth rwygo'r bryn,—creu tangnef
 Yn swm ei dolef wna sain y delyn.

O, wlad goeth yw'n henwlad gu,
 Gwlad ceinion, gwlaog y canu.

Mae'n bryniau gwyrain, o firain fawredd,
 Yn rhodd i Anian gan Dad arddunedd ;
 I oror haul, arwyr hedd—ymddyrchant,
 A gorwych wylant gysegr ucheledd.

O'u harddunedd tardda ynni—'n cenedl,
 A'i hesgynnol asbri ;
 A'u hagwedd sy'n bywiogi
 Uchelgais ei hymgais hi.

Ei harwain hi fry a wnant,
 A gweddus y'i gwahoddant :—
 'Mannau uwch mewn bri mwynhâ,—
 Hyd dyrau engyl, dringa.'

Ac i iach heulawg uchelion—bro dysg
 Brwd â hithau weithion ;
 A gwylid ei hysgolion,
 A'u hawliau teg, yw clod hon.

Ein meib ddysgant,
 Uchel ddringant,
 Addas codant yn ddysgawdwyr ;
 Mae addysgawl
 Oes golegawl
 O fri hudawl i'n hefrydwyr.

Yn fore y llafuriant,—yn oerni
 Hirnos yr astudiant ;
 Am wir addysg ymroddant,—
 At wraidd ein hiaith treiddio wnant.

Hên oesol rôl hanesiaeth—a chwiliant,
 A thriniant athroniaeth ;
 Cânt feddyliol, fuddiol faeth
 O gudd haenau gwyddoniaeth.

O'n hygar wlad caiff Lloegr lon,
 Lu o'i thrywel athrawon ;
 A'u talent rhoddant olau,
 A thirf wedd i'w hathrofâu ;
 A gwir raen eu haddysg rydd
 Oludog wawl i wledydd ;
 A hynod frwd, byd fawrhâ
 Ysgolion a dysg Gwalia.

Ni welir is y nen olau—un wlad
 Deleidiach ei moesau ;
 Idd eu clod, rhydd broydd clau
 Wir nodded i rinweddau.

Hon i foes a bery'n fur,—i wiredd
 Mae'n aros yn rhagfur ;
 Yma ceir, mewn oes amhur,
 Fywus barch i "wefus bur."

Ei henw glwys ni chyll ein gwlad,
 Na'i mirain, lân gymeriad ;
 Gyda'i haidd e geidw hon
 Ogoniant "menyg gwynion."

Duw a gadwo ei gwiwdeb,—ac araul
 Goron ei moesoldeb ;
 Na foed tref na haddef heb
 Lwys swynion moes-dlysineb.

Cenhadau yw'n bryniau braf
 I'n harwain dan wên oraf
 I fyd uwch i yfed hedd
 Yn nef adail gwynfydedd.
 At yr Iôr y pwyntia'r rhain
 Trwy eu harddwch tra urddain ;
 Anfonant ni i fyny,
 Uwch cymoedd nwyfreoedd fry,
 Uwch sêr glwys, uwch asur glau,
 Gwych dyroedd teg uchderau,
 Uwch nefoedd a'u lluoedd llon,
 A'r engyl ar eur ddringion,
 I fywiol le, gwynfa lân
 A denol Duw Ei Hunan.

A'n bannau a ni beunydd—i olwg
 Clir ucheloedd crefydd ;
 Dwyfol uchderau Dofydd,
 Yn eu swyn, byth yno sydd.

Ein goraf rad, ein gwir fri,—a'n haddurn
 Yw'n crefyddol deithi ;
 Teg addawl mewn tŷ gweddi,
 A Gair ein Hiôr, garwn ni.

Ym mroydd eu Cymru caf
Wir achos Duw'n oruchaf.

Y Sabboth a'i ddwfn seibiant—yn hon geir
Dan goron gogoniant ;
Iôn o'i ras, drwy'i foddion, rydd
Afonydd o nef-fwyniant.

Gwawr y Sul a grea swyn
Hyd dueddau'n gwlad addwyn ;
Cymru wen gaiff heulwen hedd.
A diluw ysbrydoledd.

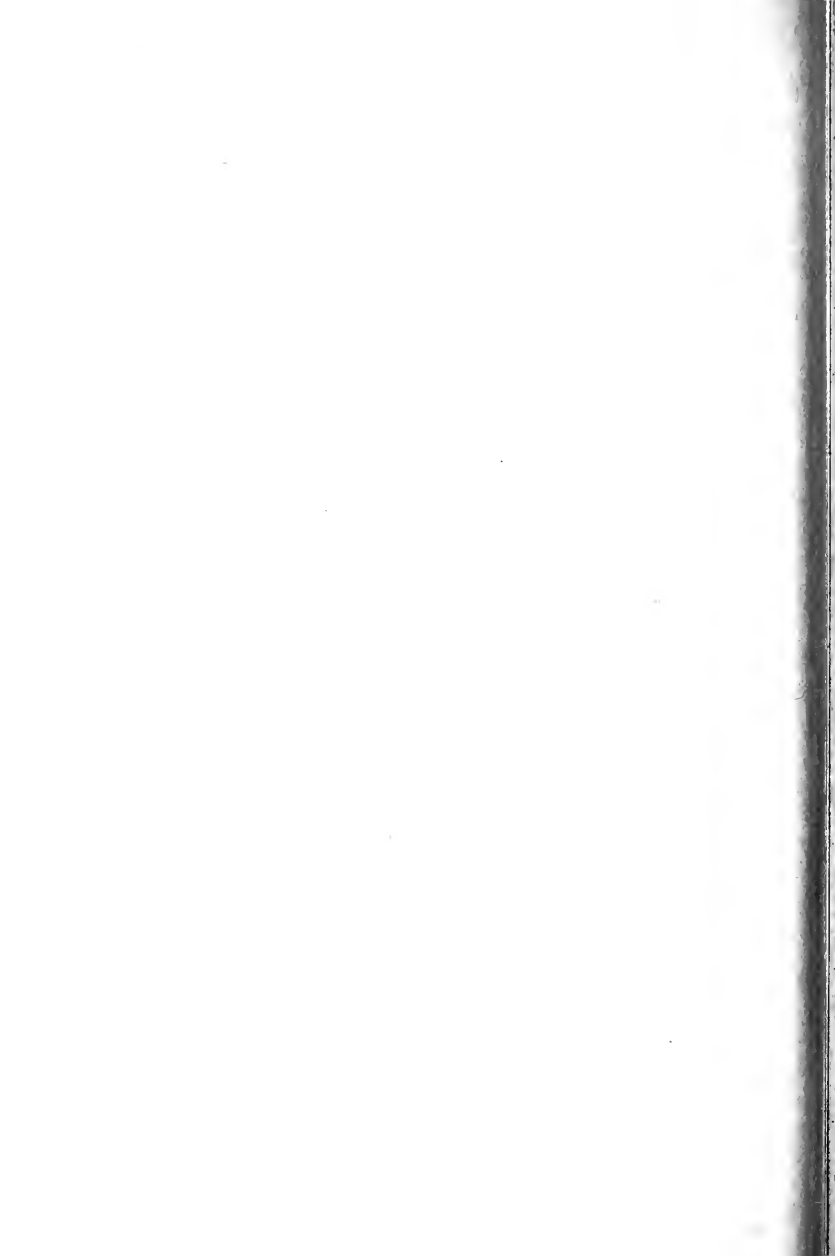
I'w hurddas hi, rhoddes Iôn
Ei hynodawl genhadon ;
Cywir wŷr, myg gŵwri hedd,
A dilys feib duwioledd ;
Enynnir yn eu hanian
Wefr ysol y dwyfol dân.

Yr Iesu gweddus i'r oes gyhoeddant ;
A gloyw arawd, ei ddysg eglurant ;
Golud ei fawredd a frwd glodforant ;
Ac wrth ei Grog yn galonnog glynant ;
I ennyn mawl canmolant,—yn nwyfus,
Ei ogoneddus eigion o haeddiant.

I wres a swynion pur ei sasiynau
Try pobloedd yn dyrroedd o'r pellderau ;
Lluniaidd ddeuant, yn llawn o weddiau,
Dyfal barod i'r dwyfol bwerau ;
Yn ysol o'u mynwesau—cwyd mawl gwych,
A llefau mynych—llif o amennau.

Drwy Ei weis, ar rasol dro,
Iôr Ei Hunan geir yno.

Tra seren yn yr wybrennau,—a dwfr
Yn dô i'r dynderau,
Ac haul i wasgar golau—drwy'i lif tes,—
Yn bur ei hanes boed Gwlad y Bryniau.

TU HWNT I'R LLEN.

ARWEINIAD.

“TU HWNT I'R LLEN,”—O, gyfrin destyn dwfn !
Fy meddwl eiddil sy'n ymgolli'n llwyr
Ar gwrr ei faith eangder, fel y cyll
Afonig fechan yn yr eigion mawr.
Pa fodd y gall abwydyn gwael y llawr
Byth dremio drwy'r wahanlen wëodd llaw
Aneidrol Iôr rhwng diflanedig fyd
A llennyrech cudd yr anweledig fro ?
Ai nid ynfydrwydd yw yr ymgais hwn
I feddwl meidrol dreiddio hwnt i'r llen
I eang gyfandiroedd dwyfol fyd
Sy'n llawn dirgelwch megis hanfod Duw ?

Cyhoeddodd Iôr yng nghyfrrol Anian ferth
Ryw gudd gyfrinion uwch fy neall i.
Pob wyneb-ddalen ynddi sydd yn llawn
O ddwfn ddirgelion ei feddyliau mawr.
Mae byd o ryfeddodau yn y dail
A ddawnsiant ar y cangau yn eu nwyf,
Gan suo canu yn awelon haf.
Gall yr ymlusgiad bach sydd wrth fy nhraed
Roi her i mi byth ei esbonio'n llawn.
Mae y fywydol elfen sydd o'i fewn
Yn aros yn ddyrysbwnc pennaf dyn,—
Mae bywyd oll i mi tu hwnt i'r llen.
Wrth chwilio Anian, 'rwyf yn cael fy hun
Fel plentyn ffôl yn chwareu ar gwrr traeth
Dwfn fôr di-fesur ei chyfrinion hi,
Heb allu chwilio ei ddyfnderau byth.

A beth am lwybrau cudd Rhagluniaeth nef
Sydd heddyw fel dan niwloedd anwel fyd
Ymhell uwchlaw olrheiniad meddwl dyn ?

Mae ffyrdd yr Iôr fel Ef ei Hun yn dal
Yn ddwfn ddirgelwch annirnadwy byth.

A phan y troaf ataf fi fy hun
Mae haenau o ddirgelwch o fy mewn.
Nis gallaf dreiddio i ddyfnderau'm bôd
A dweyd i mi fy hun yr oll a fum,
Ac wyf, ac allaf yn ddi-ddiwedd fod.

Yr wyf yn cael o hyd o fewn i mi
Ryw ddyfnder fel yn galw ar ddyfnder mwy ;
A rhaid cael tragwyddoldeb ar ei hyd
I dafu goleu imi ar fy môd,
A'r posibilrwydd bythol sydd o'm blaen,—
'Rwyf fi i mi fy hun tu hwnt i'r llen.

Os ydyw y diferyn bach yn llawn
Dirgelwch im'—beth am yr eigion mawr ?
Os ydyw y pelydryn clauer uwchlaw
Fy neall gwan,—beth am yr haul ei hun ?
Ac os anesboniadwy byth i mi
Yw byd terfynol—y tu yma i'r llen—
Beth am y tragwyddolfyd y tu hwnt,
Byd yr ysbrydoedd, dirgel fangre Duw ?

O, ddwyfol Ysbryd ! a symudaist gynt
Hyd wyneb yr afluniaidd *gaos* oer
Nes ennyn ynddo wrid bywydol wres,
A dwyn o'i dryblith harddwch, hoen, a threfn :—
Tydi a ysbrydolaist sanctaidd lu
I ymddyrechafu, fel ar edyn gwawl,
I syllu ar ogoniant dwyfol fyd,
A threiddio i ddyfnderau hanfod Iôr,
Nes sugno bywyd o'i sylweddau pur,—
Tyr'd Sanctaidd Ysbryd, i fy nghalon i
Sydd ynnof yn ddi-fywyd dryblith oer,
A gwasgar ynddi rin dy fywiol wres
A fo'n adfywiad i fy awen wyw,—
Ysbrydol Fywyd ! ysbrydola fi,

A dyro nerth i wylaidd esgyn fry
 Ar edyn eiddil fy nychymyg gwan
 I dremio ennyd i'r tu hwnt i'r llen—
 Cartrefle bythol rhyfeddodau'r Iôr !

I. Y LLEN.

O, fyg, gyfriniol len ! Pa feddwl sydd
 All byth olrheinio cwrs ei hanes cudd
 Ond yr anfeidrol Feddwl ? Eto myn
 Fy meddwl innau, fel y plentyn ffôl
 Yng ngawr ei oes, gwestiynno yn ei chylch,—
 Ai mater yw ? ai rhyw sylwedddau uwch
 O fyd y Duwdod yw ei defnydd hi ?
 Pa bryd y bu dihalog fysedd Iôr
 Yn nyddu ei hedafedd, ac yn gwau
 Ei mân bwythiadau ? A brydferthwyd hi
 Ag aur-addurnau o fwngloddiau'r nef ?
 Beth yw ei lliw ? ai gwyn fel angel-wisg,
 Yn adlewyrchu purdeb natur Duw,
 Fel y gwna'r lloer ddisgleirdeb pur yr haul ?
 A oes agorfa ynddi ? neu pa fodd
 Tramwya'r engyl—negeseuwyr Iôn—
 Ar eu di-orffwys hynt i'n daear ni,
 Gan ddwyn heddwleddoedd nef i euog fyd ?—
 Ac yr eheda ysbryd dyn yn nydd
 Ei ymddatodiad fry at Dduw, ei Dad ?
 Mor ynfyd wyf yn ceisio treiddio i,
 A chwilio'r anchwiliadwy,—datrys dwfn
 Ddirgelion uwch ymchwiliad cerub glân !—
 Mae rhyw du hwnt i'r llen i bawb ond Duw.

Gan adael ffôl gwestiynnau, âf ar hynt
 Hyd lennyrch glân Dadguddiad,—erfyn wnaif
 Ar Dduw y llen am lewyrch dwyfol wawl
 Dry nos fy meddwl pwl yn oleu ddydd.

Yr Ysbryd Dwyfol drwy ei Sanctaidd Air
 A dystiolaethodd fod y llen yn ffaith,
 Pan yn dadguddio i'r Hebreaid fod
 I angor gobaith enaid afael tyn
Tu fewn i'r llen, i'r man mewn dwyfol rwysg
 Yr aeth ein Hiesu, 'r Archoffeiriad mawr.
 Adgofiai hyn i bob Hebrewr am
 Y ferth wahanlen a gysgodai gynt
 Y Sancteiddiolaf—myg gartrefle'r Iôr.
 Rhyw gysgod ydoedd honno o'r gudd len
 Gysgoda eto'r Sancteiddiolaf fry—
 Tragwyddol gartref Duw yn nef y nef.

Tyr'd, Awen fad, gâd inni fynd yn ol
 Dros gyfandiroedd y gorffennol maith
 Nes cyrraedd nefoleiddiaf lannerch byd—
 Hên fryn Moriah—enwog fynydd Duw—
 I wel'd y *cysgod* o'r wahanlen fawr
 A grogwyd yn y gwagle rhwng dau fyd.

Mae'n ddydd y cymod heddyw.—Gwelaf fyrdd
 O blant yr Israel gyda dwysaidd wedd
 Yn cyrchu tua'r gysegredig deml
 Sy'n ail i'r nef ei hun fel palas Iôr.
 Ei heirdd binaclau ymestynant fry
 Fel breichiau euraidd i gofleidio'r nen.
 Ei haddurniadau sy'n disgleirio dan
 Belydron haul nes adleueru'r fro.
 Ddigymar adail,—mae fel twr o aur,
 Yn deilwng o athrylith Iôr ei hun !

Yr archoffeiriad sy'n dynesu'n wyl
 Mewn gwisg oleulaes fel yr eira gwyn,
 Yn ddarlun gwan o wyndra pur y nef.
 Symuda'n araf a chrynedig hyd
 Y llawr o farmor glân, gan deinlo pwys
 Ofnadwy gyfrifoldeb, pan ei hun
 Y ceisia sefyll fel rhwng dyn a Duw.

Diolcha am fod ganddo yn ei law
 Y tanlyd farwor losga'n gwmwl gwyn
 I guddio'r dwyfol wyneb rhag i fellt
 Golygon Duwdod yn y fan ei ladd !—
 Ac am aberthol waed yn gysgod gwan
 O'r Sylwedd mawr i ddod—y dwyfol Iawn.
 Yn wylaidd bellach ä tu fewn i'r llen :
 O'i flaen saif Arch ei Dduw mewn gwisg o aur,
 A'r Drugareddfa lân, ac uwch ei phen
 Gerubiaid aur a'u hedyn pur ar led,
 Fel dau warchodwr nefol, a phob un
 Yn syllu mewn boddineb ar y man
 Cyfarfod—lle mae Duw i gwrdd â dyn.
 Yng ngwyddfod y Shecina mae yn awr
 A bys crynedig yn taenellu'r gwaed,
 A Duw yn edrych arno mewn boddhad
 Wrth weled cysgod gwan o waed y Groes
 A anfarwola ben Calfaria fryn—
 A wna y Groes yn destyn ymfrost byd—
 A fythol leinw ofyn Duwdod oll,—
 Ac ar ei sail cyhoedda gymod llawn.
 A'r swyddog gwelw bellach o'i flaen wêl
 Holl fellt ei lid yn diffodd yn y gwaed !

Y bobl oll sydd mewn disgwyliad mud
 Yn syllu'n aiddgar tua'r sanctaidd fan
 A phryder yn ymddelwi ar bob gwedd
 Wrth feddwl fod eu harchoffeiriad hwy
 Tu fewn i'r llen yn siarad gyda Duw.
 Dirgryna eu calonnau rhag i wawl
 Disgleirdeb Duwdod pur ei ddallu ef,
 Ac iddo fethu iawn daenellu'r gwaed,
 Ac felly fethu dofi'r dwyfol lid,
 Ac, yn lle heulwen cymod, cwyd ystorm
 O fellt dialedd a tharanau dig.
 Ofnadwy ennyd ! ail i'r olaf farn
 Pan hongia tynged byd ar wefus Iôr.
 Rhwng ofn a gobaith, maent ar lethu oll.

Ond A, o'r diwedd, clywant sw'n ei draed
 Yn araf nesu hyd y marmor gwyn.
 Mae rhyw ddisgleirdeb dieithr ar ei wedd,
 Fel adlewyrchiad tanbaid wyneb Iôr,
 Yn ei weddnewid ef yn angel gwyn !
 Darllennant bellach yn ei foddus wên
 Fod Duw yn gwenu arnynt yn y gwaed ;
 A gwelant, yn ei gyffes o'u holl fai
 Ar ben y bwch diangol, ddarlun byw
 O'r Iôr ei hun yn claddu'r oll yn nhir
 Tragwyddol angof y tu ol i'w gefn—
 Hên fynwent ddi-gyfodiad beiau'r byd.
 Ac yn lle nos euogrwydd gwawria dydd
 O nefol, bur dangnefedd yn eu bron.
 Ac yna ymwasgarant gyda mawl
 Adseinia creig Moriah hyd y nen
 Am ddydd y cymod—trugareddfa rad—
 Ac am ddyhuddiant—am *du fewn i'r llen.*

Fel y cyfeiria'r wawr drwy'i llewyrch gwan
 At ei hanallu i droi'r nos yn ddydd,
 Ac nad yw ond morwynig wridog, wyl,
 I ddweyd i'r byd fod cawr y dydd yn dod
 I ymlid ymaith holl ysbrydion gwyll,
 A llanw'r gwagle pell â môr o wawl,—
 Fel hyn cyfeiriai'r archoffeiriad gynt
 Drwy'i amherffeithiau oll at Un i ddod
 Yn Haul Cyfiawnder i droi nos ein byd
 Drwy'i ddwyfol wawl yn ddydd o fythol hedd,—
 Un fyddai'n Sylwedd y cysgodau i gyd,—
 A roddai ystyr i'w trefniadau gwag,—
 A fyddai yn gyflawnder amser oll,—
 Ac yn ganolbwynt i holl oesau byd,—
 Trwy ddod ei Hun yn Drugareddfa fawr,
 I Dduw² gofleidio dyn mewn dwyfol Iawn.

Ac i'r Goruchaf Dduw boed moliant byth—
*Daeth Duw yn ddyn,—a mwy “ Efe yw'r Iawn
 Dros ein pechodau ni ” tu fewn i'r llen.*

Unwaith aeth Hwn i mewn,—ei ddwyfol waed
 A fythol lanwodd ofyn Duw i gyd,
 A'i feddwl gafodd ei foddloni'n llwyr,
 Ac ymlonydda byth ym môr yr Iawn.
 Yr Archoffeiriad hwn a aeth i'r nef—
 Ein Sancteiddiolaf ni—i aros byth ;
 A throes y drugareddfa'n orsedd wen
 I eistedd arni a theyrnasu mwy
 Mewn dwyf-fawrhydi tra bo nef yn bod.
 Do, aeth i mewn fel ein *Rhagflaenor* ni,
 Agorodd ffordd i ninnau ar ei ol,
 A throes y nef yn gartref idd ei saint
 I yfed bywyd ar fyg aelwyd Iôr
 Dan wên ei wyneb byth tu hwnt i'r llen !

II. Y TU HWNT I'R LLEN.

1. *Seiliau y gred am y "Tu Hwnt."*

Mae yn fy mynwes fflam angerddol, gref,
 O gariad at y byd tu *yma* i'r llen.
 Ynglyma'm serch am dano, fel y gwna
 Y dderwen gyda'i gwreiddiau am y graig.
 Hên fyd fy ngeni, byd fy maboed llon,
 Byd er ei stormydd sy'n fyd gwênau'r Iôr,
 Byd brwydrau'm bywyd, byd fy marw fydd.
 'Rwy'n caru'r nos gyda'i thawelwech dwfn
 Sy'n ddarlun o dawelwech meddwl Duw ;
 A'r myrdd o sêr oreurant fron y nen,
 Fel palmant aur o flaen palasdy'r Iôr.
 Y wawr a'm swyna pan fel ieuanc fun
 Y gwrida'n wyl yn nôr y dwyrain draw.
 Ac O, mae'n werth cael syllu ar yr haul
 Yn dod o'i guddfan bell mewn gwisg o wawl,
 A'i wyneb siriol dan foreol wrid
 Yn taenu gwên dros wyneb Anian oll.

'Rwy'n caru'r blodau,—cân yr adar bach,—
 Y ffrwd yn murmur rhwng y graian mân,—
 A'r pysg yn chwareu yn eu cennau aur.
 'Rwyf yn ymgolli mewn addoliad syn
 Pan welaf yn ymagor o fy mlaen
 Farddoniaeth Anian dan arddunol fri
 Mewn creig, rhaiadrau, a mynyddoedd ban,
 Bregethant imi â hyawdledd byw
 Am fawredd, gallu, a chadernid Iôr.
 Pa fodd y gallaf fi ddi-brisio byd
 Mor dda, mor swynol, ac mor lawn o Dduw ?

Ond mae rhyw lais yn nwfn ddirgelfa'm bôd
 Yn dweyd yn ddistaw fod fy enaid i
 Yn fwy na'r byd yn ei eangder oll,
 Ac nad oes ond y tragwyddoldeb maith,
 Ei hedd-oludoedd, a'i sylweddau pur,
 A leinw'i ddyheadau oll yn llawn.
 Fel yr hiraetha'r afon am y môr
 Nes prysur redeg ato drwy y nant,
 Fel hyn y teimlaff finnau hiraeth dwys
 Yn nyfnder f'enaid am du hwnt i'r llen.
 Ac o ba le y daeth i mi y fath
 Ddyhead ? Onid plentyn Duwdod yw ?
 Ac ni chenhedlwyd hwn gan Un mor dda
 I'w siomi. Nid oes siom yn hanes Duw.
 Mae'n rhy anfeidrol dda i roddi siom
 I bryfyn gwael ; digona lysiau'r maes.
 Ni raid i'r Duwdod byth gynilo'i dda—
 Mae ganddo anfeidroldeb o'r tu cefn.
 A pha faint mwy ei ofal yw am ddyw,
 A wnaeth yn wrthrych ei ymserchiad myg,
 A wisgodd â'i ddwyf-ddelw bur ei hun,
 Nes bod o fewn ychydig iawn yn dduw ?
 Ni roddes ynddo syched heb greu dwfr,
 Na newyn heb ddarpariaeth ar ei ford ;
 Ni roes olygon heb gyfrolau mawr
 O wir brydferthwch, ac arddunedd coeth,—
 Na chlyw heb ffrydiau o beroriaeth bur
 I lanw natur—ail i nef-fwynhad.

Ni chreodd Iôr ddymuniad bach na mawr.
 Mewn mawr na bach, heb ei ddiwallu'n llawn.
 Nis gallaf feddwl am Y DA ei hun
 Yn creu dyhead yn nyfnderau'm bron
 Am oes o anfarwoldeb hwnt i'r llen
 Heb fwriad ganddo i'w ddiwallu byth.
 Mae *fod* y fath ddymuniad o fy mewn,
 Fel y mae gwawl yn brawf fod haul uwch ben,
 Yn brawf i mi mor wir a hanfod Duw
 Fod anfarwoldeb yn fy aros hwnt—
 Y caf tu draw i farw fythol fyw.

Cyd-wreiddia'r gred yn y tu hwnt i'r llen
 A'r syniad greddfól am fodolaeth Duw
 Yn nyfnder daear ymwybyddiaeth dyn—
 Y mae'r ymsyniad dwfn yn un â'i fôd.
 Sw'n eigion tragwyddoldeb yw o'i fewn,
 Fel sw'n y môr o fewn y gragen fach
 Fel nad oes genedl dan weniadau haul
 Heb dduw yn wrthrych eu haddoliad myg,
 Os nad yr unig wir a'r bywiol Dduw,
 Ryw eilun-dduw o wael ddychymyg dyn,
 Nid oes ychwaith ar wyneb daear Duw
 Un genedl gyfan heb gynwynol gred,
 Fel llewyrch gwan yng nghanol caddug nos
 Paganïaeth, am ryw fyd tu hwnt i'r llen.
 Enynnwyd awen beirdd paganaidd gynt
 Gan ryw ysbrydol nwyf i syllu hwnt
 I len marwolaeth—draw i'r anwel fyd.
 Ac weithiau, fel o draw dan lenni gwyll,
 Ymrithiai anfarwoldeb ger eu bron.
 Y cawraidd Homer, yntau Virgil fawr,
 A ddysgent fod eneidiau yn parhau
 Nid fel *sylweddu*, ond *cysgodion* byth,
 Fel y mae'r nos yn gysgod du yr haul.
 A'r hên athronwyr gydag awchus aidd
 A fynnent dreiddio i'r dirglewch dwfn
 Heb wawl dadguddiad i oleuo nos
 Eu meddwl. Plato—eu tywysog oll—

A gredai fod yr enaid mewn dwyf fri
 Yn cudd hanfodi, cyn cymeryd gwisg
 O gorff, yn nirgel hanfod Duw ei hun,
 A'i fod yn angeu'n dychwel iddo'n ol,
 Ac yn ymgolli yn y Duwdod mwy,
 Fel y diferyn yn yr eigion mawr,
 I fythol aros tra bo Duw yn bod.
 Ac y mae'r syniad gwreiddiol am du hwnt
 Yn aros eto drwy yr eang fyd,
 A rhaid cael oes o dragwyddoldeb maith
 I roddi ystyr i gynhennid gred
 Sy'n gwreiddio yn nyfnder ymwybyddiaeth dyn.

Ac onid yw yr enaid sydd o'm mewn,
 Fel sylwedd pur, di-rannau, 'n dweyd i mi
 Ei fod uwchlaw cyffyrddiad angeu byth—
 Mai *ysbryd yw*, ac *anadl* Iôr ei hun ?
 Mae'r wisg faterol sydd am dano'n awr
 Yn *rhannau* oll, ac yn agored i
 Wahaniad yng ngafaelion angeu erch.
 Fel gwywa'r ddeilen dan auafol chwâ,
 Ac y disgynna i'w daearol fedd,
 A delw angeu ar ei gwelw rudd,
 Fel hyn y gwywa'm corff dan ddeifiol chwâ
 Marwolaeth, ac y syrth yn welw'i wedd
 I gôl y ddaear oer fel pridd i'r pridd.
 Ond deil fy enaid bob angeuol wynt
 Fel pren bytholwyrdd sydd yn lledu'i wraidd
 Yn ddwfn yn naear bywyd Iôr ei hun.
 Ac fel y pery'r ffynnon fach i fod
 Tra deil yr eigion i'w chyflenwi hi,
 Fy enaid innau bery i fythol fyw
 Tra bydd eigionau'r Duwdod o'r tu cefn.

Nid oes ond tragwyddoldeb mawr a rydd
 I holl *alluoedd* dyn eu cyflawn le
 I chwareu yn eu nwyfiant, fel y gwna
 Yr eryr cryf drwy yr eangder fry,
 Neu y lefiathan yn yr eigion dwfn.

Mor gryf yw'r gallu i *wybod* sydd yn dal
 Fel fflam anniflodd ynddo ! Ac er maint
 Y tanwydd o wybodaeth gaiff i'w chôl
 Trwy ddwfn ymchwiliad, yn lle'i diffodd hi,
 Try'r oll yn faeth i'w hangerddoli'n fwy.
 Mae'n cynneu'n fore yn y plentyn, pan
 Ag awch athronydd bychan treiddia hwnt
 I froydd cyfrin y dirgelion pell,
 Gan chwilio i'r *paham* ac i'r *pa fodd*,
 Nes taffu'r cawr-feddyliwr ger ei fron
 I ryw fudandod syn. Ac yntau'r dyn
 A fyn, yng ngrym yr un anniwall fflam,
 Feunyddiol chwilio'r dyrysbynciau sydd
 Yn llechu yng nghuddfannau'r cread mawr,
 Fel heb eu deffro o'u trağwyddol gwsg.
 Ar edyn ei ymchwiliad esgyn wna
 Drwy'r maith eangder i'r pellafoedd fry,
 Gan dafu ei linyrnau drostynt oll,
 A mesur maint a phellder heuliau'r nen,
 A dweyd i ni mor gryf yw braich yr Iôr
 A'u crogodd acw yn y gwagle mawr.
 Ac yna tua'r dyfnder disgyn wna
 I chwilio oedran hên yr oesol greig,
 Gan olrhain hanes eu hymffurfiad maith,
 Nes canfod dydd eu genedigaeth hwy
 Yng nghyfrol y dechreuad pell yn ol—
 Hên lyfr cofrestriad gweithrediadau'r Iôr.
 Myn wybod am, ac agor celloedd aur
 Cuddiedig yn nhrysordy daear Duw.
 Bywydau llawer gwron dewrfryd roed
 Yn ebyrth byw ar allor awydd cryf
 I wybod, pan ar ddarganfyddol hynt
 Tramwyent draw at y gogleddbwynt oer—
 Tu cefn i'r cread—bro yr oesol iâ.
 A mwy,—mae dyn am dreiddio hwnt i'r llen
 A datrys dyrysbynciau sydd erioed
 Yng nghudd i feddwl cryf y cerub glân,
 A chwilio yno yn ddi-ddiwedd i
 Ganolbwynt pob dirgelwech—hanfod Iôr.

Mae meddwl dyn yn ymawyddu am
 Fyd mwy na hwn, a byd sydd yn fwy llawn
 O ryfeddodau,—byd mor fawr a Duw,—
 Lle caiff fel angel rydd-ehedeg mwy
 Heb ofni taro wrth un terfyn byth.

Ac onid hedyn anfarwoldeb pur
 A blannodd Iôr yn nyfnder calon dyn
 Yw ei ddi-derfyn allu i *fwynhau* ?
 Mwynhad yw'r ager sydd yn gyrru'n chwyrn
 Holl beiriant masnach a thrafnidiaeth byd,
 Ei fyfyr, dysg, a'i ymchwiliadau oll.
 Mwynhad i ddyn yw'r trysor uchel bris—
 Uchafnod ei egnïon drwy ei oes.
 Pelydryn yw o haul dedwyddwch nef
 Rhwng cymyl duon gorthrymderau'r byd
 Gynhalia ysbryd rhag i faich o boen
 Ei lethu. I foddhau yr awydd hwn
 Mewn dyn y rhoddes Iôr am natur dlos
 Wisg o brydferthwch lawn barddoniaeth fyw
 Yn ddarlun o'i deleidrwydd mawr ei hun,—
 Ac y darparodd imi gartref myg,
 Ei serchog aelwyd, a'i gysuron gwir.
 Ond eto caf yn aros o fy mewn
 Ryw awydd dwfn, anniwall, am fwynhad
 Nas gall y byd drwy ei gysuron oll
 Ei foddio'n llawn. Yn nyfnder f'enaid mae
 Rhyw wagder heb ei lanw,—y mae fel
 Yr eigion mawr yn llyncu dyfroedd byd,
 Gan sibrwd yn ei iaith—*moes imi fwy*.
 Nid oes ond tragwyddoldeb o fwynhad
 Yn ddigon i foddhau fy enaid mawr.
 Fel y disgwylia'r gragen ar y traeth
 Am lanw'r aig i'w di-sychedu hi,
 Fy enaid innau sy'n sychedu am
 Fôr tragwyddoldeb i'w ddiwallu byth
 A'r pur fwynhad sy'n hanfod nefoedd Duw.

Nid oes ond bythol fyd tu hwnt i'r llen
 A leinw gyrhaeddiadau meddwl dyn.
 O mae yn fôd rhy werthfawr i'w ddileu,
 Ac yn rhy ddwyfol-fawr i farw byth!

Ac onid oes yn hanfod Iôr ei hun
 Ddiymwad sicrwydd am du hwnt i'r llen?
 Mae yr hyn *ydyw* Ef, y perffaith Un,
 Yn brawf i mi, mor wir a'i ddwyfol Fôd,
 Y byddaf y tu hwnt yn bythol fyw.

Mae Ef yn *gyfiawn*—Duw cyfiawnder yw;
 Cyfiawnder ynddo sydd yn un â'i Fôd.
 Gall huan goleu droi'n dywyllwch du,
 A'r eigion yntau fynd yn llyn o dân;
 Ond nis gall Duwdod fod ond yr hyn yw:
 Nis gall hanfodi ond yn gyfiawn byth.
 Mae ynddo'n fythol ryw hanfodol *raid*
 I gopsi'r drwg ac i wobrwyo'r da.
 Nis gall Ef beidio heb ei wadu ei hun,
 A byddai hynny'r un a pheidio bod.
 Ond beth yw'r agwedd welaf ar y byd?
 Ai nid cymysgfa brudd o ddrwg a da,
 Fel pentwr gwenith heb ei nithio 'rioed?
 Ac onid anghyfiawnder, trais, a thwyll,
 Fel derw oesol dan eu blagur sydd
 Yn cuddio daear moes? a blodau pêr
 Cyfiawnder, gwir, a rhinwedd, o dan draed?
 Y cyfiawn sydd yn rhodio dyffryn poen
 Hyd lannau afon cystudd drwy ei oes,
 A baich gorthrymder ar ei ysgwydd wan,
 Ac yntau'n crymu dano tua'r bedd,
 Fel y glaswelltyn o dan faich o iâ.
 Ond yr anghyfiawn welaf yn ei rwysg
 Yn rhodio uchelfannau clod a bri,
 Dan dywyniadau disglaer heulwen llwydd,
 Heb gwmwl gofid ar holl nen ei oes,
 A bywyd iddo'n hafddydd ar ei hyd.
 O, Arglywydd cyfiawn! a anghofiaist ti

Gyfiawnder ? Drowyd gwawl d'uniondeb pur
 Yn d'wyllweh dudew fel Gehenna'i hun ?
 Na ato Duw i mi byth ganiatau
 I'm hawen wyllt gwestiynno'n hyf fel hyn.
 Dychmygaf glywed llais yn distaw ddweyd,
 Fel sibrawd angel o'r ysbrydol fyd,
 Mai meini o gyfiawnder, gwir, a barn,
 Yw hên sylfeini cedyrn gorsedd Iôr ;
 Ei fod yn berffaith gyfiawn yn ei ffyrdd,
 A sanctaidd yn ei weithrediadau oll ;
 Y byddai'r un mor hawdd difodi'r Nêr
 Ag i gyfiawnder fethu yn ei nôd.
Rhaid y dyrchefir Duwdod mawr mewn barn ;
Rhaid bydd cyfiawnder iddo'n goron byth.
Rhaid felly fod rhyw fyd tu hwnt i'r llen
 Lle y gwahenir mwy rhwng drwg a da
 A rhyw agendor annrhamwyol faith,
 A lle y bydd cyfiawnder pur yr Iôr
 Yn ymddisgleirio byth mewn dwyfol wawl.

Gwirionedd Duw.—A, dyma oesol graig
 I'm henaid gwan i bwysio arni byth.
 Mae'n hanfod ynddo—Duw gwirionedd yw.
 Ac ynddo Ef y canolbwyntia pob
 Gwirionedd, fel y pelydr yn yr haul,
 Neu'r diferynnau yn yr eigion mawr.
 Nis gall fod yn gelwyddog—mae'n rhy bur,—
 Ac ynddo Ef mae'r gwir mor wir a'i Fôd.
 Gwirionedd Duwdod ydyw'r haul a rydd
 Ysblander dwyfol i'w berffeithiau oll,
 Ac a'i gwna'n wrthrych fy addoliad byth.
 Yr oll a ddywedodd Ef i'w ddwyfol fri
Raid ddod i ben—mae Ef a'i Air yn un.
 Mae angor gobaith dyn am y tu hwnt
 A'i afael tyn yng nghraig y dwyfol Wir.

Gorwedda seiliau'r gred yn ddyfnach fyth
 Ym Mherson y Duw-ddyn. Efe yw derch,
 Ddiysgog Graig yr Oesoedd. Arno Ef
 Y dryllir tonnau fy amheuaeth oll.

Efe ei Hun yw'r Adgyfodiad mawr :
 Efe ei Hun yw'r Bywyd i barhau.
 Wrth afael ynddo'n dyn â braich fy ffydd,
 Fel y gafaela'r gragen yn y graig,
 Daw Ef i'm corff yn Adgyfodiad gwir,
 Ac i fy enaid gwyw yn Fywyd byth.
 Efe yw'r Haul belydrodd oddi fry,
 Gan yrru nos marwolaeth ddu ar ffô,
 A dangos inni mewn goleuni clauer
 Afonydd bywyd a dyffrynnoedd hedd
 Rhwng ban fynyddoedd anfarwoldeb pur
 Dan nen dwyfolder y tu hwnt i'r llen !

2. *Manteision y Gred am y Tu Hwnt.*

Yng ngoleu'r gred am y tu hwnt i'r llen
 Y caf esboniad arnaf fi fy hun,
 Ac ar fy mywyd fel yn werth ei fyw.
 Pe bawn i ddarfod fel abwydyn gwael,
 A gwawl fy ngobaith i ddiflannu byth,
 Fel y diffodda seren yn y nen,
 Ni byddai bywyd imi o un gwerth,
 Na rhinwedd mwy na phechod o un pwys.
 Parlysid fy egnïon dros y gwir :
 Diffoddid fflam fy nymuniadau dwfn
 Am gyfranogi o saneteiddrwydd Nêr,
 A chael o'm henaid ei addurno â
 Theleidion dwyfol ei gymeriad pur,
 Nes dod mor lân a'i hanfod Ef ei Hun.
 Cymylau siomiant dduent nen fy oes,
 A dydd fy mywyd ai'n dragwyddol nos
 Heb seren gobaith i'w sirioli byth.
 Yn ofer y cyfrifwn waith yr Iôr
 Yn galw i fod y fath greadur mawr,
 A'i wneyd mor debyg iddo Ef ei Hun,
 I'w dafu eilwaith i ddiddymdra'n ol.

I roddi ystyr i'm bodolaeth cudd,
 Ac annhraethadwy werth i'm bywyd brau,
 Rhaid im' gael anfarwoldeb o fy mlaen.
 Mae bywyd yma imi'n werth ei fyw
 Os caf fi oes y Duwdod y tu hwnt.

Fel y mae'r mynydd sy'n ymddyrechu fry,
 Nes i'r cymylau gysgu ar ei ben,
 Yn wastad yn agored i'r ystorm
 O fellt, taranau, a chorwyntoedd certh,
 A barant olion henaint ar ei wedd,
 A rhychau dyfnion ar ei rudd o greig,—
 Fel hyn mae dyn drwy'i fywyd yn y byd,
 A thymestl ar ol tymestl yn ei gwrdd,
 Nes ei heneiddio cyn ei fod yn hên,
 A thaenu barrug henaint ar ei ben,
 A thorri rhychau gofid ar ei rudd,
 Fel mân ffrydleoedd dagrau heillt ei fron,
 Nes peri marw iddo'n well na byw.
 Mor felus iddo yn ei stormydd blwng
 Yw tafu ei ffydd-olygon hwnt i'r llen
 I'r wlad ddi-ofid, gwlad tawelwch Duw,
 Gwlad ddi-orthrymder, gwlad tragwyddol hedd,
 A gwlad na anwyd, ac na enir chwaith,
 Yr un ystorm drwy'i heangderau byth.
 Fel y ca'r morwr adnewyddol aidd
 I ymladd â chynddaredd yr ystorm,
 Pan arno gwga angeu ar bob ton,
 Wrth feddwl am ei gartref, lle y caiff
 Orffwysfa dawel ar ei aelwyd glyd,—
 Fel hyn cyfnerthir calon Cristion gwan
 I hyf wynebu holl dymhestloedd byd,
 A gorfoleddu mewn croes-wyntoedd uthr,
 Wrth feddwl am ei gartref bythol-glyd
 Ar aelwyd Duwdod y tu hwnt i'r llen.

Pa beth felysa gwpan chwerwder dydd
 Y brofedigaeth—dydd tywyllwch fel
 Y fagddu fawr dan gysgod angeu du,
 Pan y gorfodir inni ddweyd *ffarwel*

Yn iaith y distaw ddeigryn syrth i fedd
 Ein hoff anwyliaid garwn ni mor ddwfn
 A'n henaid ? Beth ond y grediniaeth gref
 Y cawn tu hwnt i farw eto gwrdd
 I dreulio eiloes yn y fro ddi-dranc
 Mewn cartref gwell heb raid ymadael mwy
 Wrth fyw ar wleddoedd bywyd Iôr ei hun ?

Mae angeu'n colli ei erchylldra'n llwyr
 Yng ngoleu y tu hwnt. Nid brënin braw
 A dychryniadau yw i'r enaid sydd,
 Wrth roddi'i bwys ar Un sy'n oesol Graig,
 Yn gallu gweled hwnt i niwloedd byd
 Fro y goleuni—bythol gartref hedd.
 'Dyw angeu iddo mwy ond gwas yr Iôn
 Yn disgwyl ar ymylon anwel fyd
 Am ddwyfol arch i godi cwrr y llen
 I'w ollwng ef i mewn yn enaid byw
 I ganol rhyfeddodau nef y nef.

Rhydd cred yn y tu hwnt wir sicrwydd im'
 Y caiff fy enaid ei ddiwallu'n llawn—
 Y bydd fel Duwdod ar ei ddigon byth.
 Caiff ddigon byth o *wybod* wrth barhau
 I dreiddio i eigionnau dwyfol Fôd,
 Ac eangderau ei feddyliau mawr,
 A datrys troion Ei Ragluniaeth hên,
 A dyrysbynciau trefn Ei ddwyfol rês,
 A ganol-bwyntiant oll yn Adda'r Ail.
 Caiff ddigon o *berffeithrwydd* y tu hwnt
 Wrth aros dan belydron wyneb Duw,
 Nes iddo'i droi ar ei lân ddelw ei hun,
 Fel y gwna'r haul â'r rhosyn yn yr ardd.
 Caiff ddigon o *ddedwyddwch* pur, di-lyth,
 Ym môr di-lan, di-waelod, gwynfyd Iôr—
 Sy'n llanw byth heb iddo drai yn bod.
 Fy enaid tlawd ! boddlonga ar dy ran,
 Ac ymlonydda yn d'awyddfryd cryf ;
 Os na chai yma ond y ffrydiau mân
 I dorri'th syched—y mae'r môr tu hwnt !

3. *Agosrwydd y Tu Hwnt.*

Fy nghalon sy'n dychlamu o fy mewn,
 Fel calon yr aderyn yn y fagl,
 Pan geisiaf sylweddoli er fy mraw
 Mor agos wyf i'r tragwydddolyd mawr.
 Meddyliwyf gynt, pan oeddwn blentyn ffôl,
 A gwawr gwybodaeth yn ymdorri ar
 Ddi-gwmwl nen fy oes, fod trigle bur
 Yr engyl glân a'r saint yn rhywle fry
 Tu hwnt i'r sêr, yn yr eithafion pell,
 O gyrraedd dadwrdd amgylchiadau'r byd,
 A gweled pyllau'i lygredigaeth dwfn,
 A sêr adgofion wedi'u llynceu oll,
 Gan danbaid lewyrch haul dedwyddwch nef.
 Ond gwelaf bellach, er brawychdod im',
 Mai nid eangder neu agendor maith,
 Annhramwyadwy, fel osododd Iôr
 Rhwng nef y nefoedd a Gehenna ddofn,
 Yw'r terfyn rhyngom â'r tragwyddol fyd.
 Nid mur na môr ychwaith,—na, dim ond *llen*.
 Mor deneu ydyw ! mor blygadwy oll !
 Gall plentyn bychan symud cyrrion *llen*,
 A chwâon tyner haf ei hysgwyd hi,
 A'i gwneyd fel wyneb llyn yn donnau mân.
 Ysgydwir llen y ddeufyd gan y chwâ
 A gwyd drwy ehediadau engyl Iôr !
 Rhyw un ystyfell ydyw cread Duw,
 A dim ond llen yn ei gwahanu hi.
 Mae rhyfeddodau'r byd ysbrydol oll,
 Ei ddwyf-arddunedd, a'i gyfrinion dwfn,
 Yn agos atom—am y llen â ni.

Rhedegwyr ydym yma am y gamp
 O ennill coron, fel y Groegiaid gynt.
 O'n hamgylch ogylech y mae saint y nef
 Ar euraidd esgynloriau, mor ddi-rif
 A'r mân ronynnau yn y cwmwl gwyn.

Edrychant arnom—craffant ar bob un—
 I weled a ymdrechwn oll yn deg,
 Yn ol rheolau yr ymdrechfa fawr.
 Hên riaint hoff,—pan yma ar eu taith,
 Gan faint eu pryder dros eu hanwyl blant,
 Gollasant ddagrau ddigon ar eu rhan
 I nofio'u gweddi hyd at orsedd Iôr,—
 Sydd heddyw o'r tu hwnt â nefol aidd
 Yn craffu ar eu rhedfa drwy y byd,
 (Ac os gall pryder fyw yn awyr nef,
 A chyd-fodoli â dedwyddwch pur,)
 A phryder nefol yn eu calon hwy
 Rhag iddynt fethu yn yr uchel nôd
 O gael y gamp a choron bywyd byth.
 Ac mor ofnadwy ydyw'r syniad fod
 Yr oll yn edrych gyda'r bwriad llawn
 O fod yn *dystion* drosom ger bron Duw
 O'r modd y rhedwn hyd yr olaf gam!
 Mor bwysig yw fy ngyrfa yn y byd
 Pan wylia yr holl nefoedd uwch fy mhen!

Mae'r saint sydd yno mewn gogoniant têt
 Yn llawenychu yn nhrigfannau'r byd
 Y cawsant olwg gyntaf ar y Gŵr
 Sydd bellach iddynt byth yn Haul y nef.
 Hwy hoffant syllu ar y manau gynt
 Lle cawsant brofi ei gymdeithas bur,
 Pan drowyd uffern o euogrwydd trwm
 Yn nef o wir dangnefedd yn eu bron,
 Ac yr aeth nos marwolaeth ddi-fwynhad
 Yn ddydd o fywyd yn ei ddwyfol wawl.

O dan gawodydd diwygiadol gynt
 Pan lenwid miloedd âg ysbrydol nwyf
 A lifai allan yn orfoledd cryf
 Nes hyfryd lanw gwlad â môr o fawl,
 Cyfodid rhai ar donnau gwir fwynhad
 Uwchlaw y byd i ymyl nefoedd Duw,

A chlywent hwnt i'r llen anglylaidd gôr
 Yn canu'n beraidd fawl-anthemau'r nef,
 Gan yrru'r seintiau i berlesmair syn,
 A chodi gwên boddhad ar wyneb Iôr !
 Mor agos yr ymwasgent at y llen—
 Mor lawn o ysbrydolrwydd oeddynt oll—
 Mor lawn o'r nefoedd, ac mor lawn o Dduw—
 Nes clywent bron sibrydion y tu hwnt,
 A si y balmaidd chwäon—odlau pêr
 Pur afon bywyd mewn murmuron byw.
 Mor agos oeddynt nes y tafnai'r nef
 Ei chysgod arnynt—aent yn engyl bron !

Nid pellder ydyw'r achos fod y byd
 Ysbrydol gyda'i ddwfn ddirgelion oll
 Mor ddieithr inni. Nis gall fod yn nes
 Nag am y llen â ni. Yr achos yw
 Fod niwloedd daearoldeb yn amgau
 Am danom, a bod twrf eigionnau'r byd
 Wrth fyth-ddygyfor yn di-fuddio'n clyw.
 Fe giliai y dieithrwech, fel y niwl
 O flaen yr awel gref, pe byddem ni
 'N fwy gwag o'r byd ac yn fwy llawn o'r nef.

4. *Dirgelwch y Tu Hwnt.*

Nid pobpeth agos sydd yn hollol glir
 I lygaid treiddlym dealltwriaeth dyn.
 Fe all y pell fod mewn eglurder llawn,
 Tra mae yr agos mewn dirgelwch oll.
 Fe allaf gerdded filwaith hyd y traeth,
 A gwrandaw ar furmuron dwys y don,
 Pan sieryd wrthyf yng nghoeth iaith yr aig,
 Heb ddeall unwaith ei chyfrinion hi,
 A'i chenadwri ataf oddiwrth Dduw.
 Gall gwres yr haul ymdreiddio drwy fy nghorff
 Nes troi yn fywyd drwy fy ngwythi oll

A minnau'n ddall i'w holl weithrediad cudd
 Heb allu byth esbonio pa beth yw.
 Mae Duw yn nes i mi na mi fy hun ;
 Ond yr agosaf yw'r dirgelaf Fôd,
 Ac erys Duwdod yn ddirgelwch byth.

Nid yw agosrwydd y tu hwnt i'r llen
 Yn symud ymaith ei ddirgelwch mawr.
 Mae eigion tragwyddoldeb yn rhy ddwfn,
 Er imi gerdded beunydd hyd ei draeth,
 I'm meddwl eiddil allu'i blymio byth,
 A chwilio celloedd ei ddyfnderau cudd.
 Mae swm ei donnau ar amserol draeth
 Fel dwyf-rybuddion imi ar fy nhaith
 Yn fwy na digon i fy meddwl gwan
 Heb geisio gweld dyfnderau'r môr ei hun.
 Nid oes drwy holl lywodraeth faith yr Iôr
 Ddirgelwch mwy yn bod ond Ef ei Hun.

Creadur y *gweledig* ydwyf fi
 O fewn gweledig fyd y torrodd gwawr
 Fy ymwybyddiaeth yn fy meddwl gynt.
 Edafedd fy holl hanes sydd o hyd
 Yn ymgorddeddu â'i helyntion blin.
 Tu faes i'r llen wahana'r ddeufyd mawr
 Y cefais gyntaf, ac y caf fy hun.
 Nis gallaf feddwl yr un meddwl ond
 Trwy gyfrwng y gweledig ; ac ar hyd
 Llinellau digyfnewid deddfau lle
 Y daw i mi drysorau meddwl oll.
 Mae y gweledig yma'n rhan o'm bod,
 Ac mor hanfodol im' a gwawl i haul.
 Ond *anweledig* ydyw'r byd tu hwnt,
 Ac er teneued yw'r terfyngylch sydd
 Yn ei ddirgelu rhagom, ni fedd dyn
 Olygon digon treiddgar i weld trwy
 Y llen gyfriniol—draw i fyd yr Iôr.
 Ac er y llwnc heb baid eneidiau fyrdd,
 Fel y llwnc eigion ddiferynnau mân,

Ni ddychwel neb yn ol i ddweyd i mi
 Beth yw y dwyfol ryfeddodau sydd
 Yn aros yn guddiedig yn ei gôl—
 Mae'r anweledig yn ddirgelwch oll.

Materol ydyw'r byd tu yma i'r llen ;
 Nid ymnewidiodd er pan anwyd ef
 O groth diddymdra yn y dechreu pell,
 A phery felly wrth ewyllys Iôr
 Hyd ei anadliad olaf ddydd ei dranc,
 Pan y bydd Duwdod mwyach oll yn oll.
 Mewn corff materol, fel mewn tŷ o glai,
 Cartrefa ysbryd dyn, fel anadl Duw,
 Heb groesi unwaith dros ei riniog myg.
 Nis gall fodoli mewn amserol fyd,
 Nis gall gyfrannu ei adnoddau cudd,
 Na rhoi mynegiad i'w gyfrinion dwfn,
 Na derbyn adgyfnerthion iddo'i hun,
 Ond trwy y corff sydd iddo'n gartref hoff.
 Nid mater *ydwylf* ; na, rwyf fi fy hun—
 Yr ysbryd mawr, anfarwol, sydd o'm mewn—
 Yn fwy na'r tŷ o bridd 'rwyf ynddo'n byw.
 Fel y mae Duw yn fwy na'r nefoedd oll.
 Addfeda'r naill i'r ddaear lle y bu,
 Prysura'r llall yn ol i fynwes Duw.
 Ac eto y mae'm corff materol, brau,
 I mi tu yma i'r llen yn rhan o'm bod.
 Nis gallaf yma ddirnad am y modd
 Y byddaf hwnt yn bod yn ysbryd noeth,
 Yn sylwedd pur, difater, a di-gorff,
 A'm hymwybyddiaeth yn ei gyflawn rym,
 A'm holl gynheddfau yn eu bythol dwf,
 Yng nghanol byd o ysbrydolrwydd pur.
 Ysbrydol yno yw'r sylweddau oll :
 Ysbrydol ydyw hanfod Duw Ei Hun ;
 Ysbrydol ydyw'r goron ar Ei ben ;
 Ysbrydol ydyw Ei orseddfainc lân ;
 Ysbrydol yw'r deyrnwialen yn Ei law ;
 Ysbrydol ydyw'r awyr sydd o'i gylch ;

Ysbrydol ydyw'r gwawl danbeidia'i wedd ;
 Ysbrydol ydyw'r engyl ger Ei fron ;
 Ysbrydol ydyw'r saint mewn gwyndra têt ;
 Ysbrydol ydyw'r lle fel Iôr Ei Hun.
 Pa fodd y gallaf fi, abwydyn gwael,
 O fewn terfynau caeth materol fyd,
 Amgyffred byd o ysbrydolrwydd oll ?

Fel y traidd gwyll drwy'r awyr yn y nos
 Nes cuddio gwênau y ffurfafen las,
 A rhoi prydfferthwch Anian o dan len,
 Y treiddia *amherffeithrwydd* drwy ein byd
 Nes duo holl ffurfafen lân ei foes,
 A gwywo blodau ei rinweddau sydd
 Fel nef-blanhigion yn ei ddaear oer.
 Nid yw gwybodaeth, na chyfiawnder glân,
 Gwirionedd, na sancteiddrwydd, blodau nef,
 Yn tyfu yma i'w perffeithrwydd llawn.
 Ni thyfa pren gwenwynig pechod chwaith
 Yn naear ein byd ni i'w gyflawn dwf,
 Fel yr ymegyr yn ei wlad ei hun—
 Tir oer marwolaeth yn Gehenna ddofn.
 Nid ydyw dyheadau goreu'r saint,
 Er pured ydynt, yma'n bur i gyd.
 Mae amherffeithrwydd, fel y llaid mewn dwfr,
 Yn gymysgedig â'n meddyliau oll.
 Amherffaith ydyw dyn hyd wraidd ei fôd.
 Pa fodd y gallaf felly synio am
 Fyd o berffeithrwydd llawn fel Iôr Ei Hun,—
 Byd y goleuni heb un nos yn bod,—
 Byd sydd a'i flodau'n perarogli byth
 Yn awyr falnaidd y tragwyddol haf ?

Mor *ddiflanedig* ydyw pobpeth sydd
 Tu yma i'r llen ! Maent fel cymylau'r nen
 Yn ymnewidio ar eu cyflym hynt,
 Ac yn ymgolli yn y gwagle mawr.
 Mae amser fel llifeiriant mawr ei rym
 Yn cyflym redeg yn ei union gwrs,

Gan gludo pobpeth fel ysglodion mân
 I gefnfor dyfnfawr y tragwyddol fyd.
 Mae y gair *aros* heb ei lanw erioed
 Ag ystyr yma, ac nis llenwir ef
 Ond yn nhrigfannau bythol y tu hwnt—
 Gair sefydlogrwydd tragwyddoldeb yw.
 Mae'r oll yn cilio fel cysgodion haul,
 Ac yn diflannu fel diffoddiad fflam.
 Y fwyddyn ddaw fel gwyrif ieuanc dlos
 Yn hoyw'i gwedd mewn gwisg o eira gwyn ;
 Ac yna rhodia mewn gwanwynol nwyf
 Ym mheraroglaidd wisg ei blodau mân,
 A chyfyd gwênau haf i'w gwyneb llon,
 A gwrïd ymdonna ar ei gruddiau teg.
 Ond gyda'n bod yn dechreu ymfwynhau
 Yn ei chymdeithas felys,—wele'n dod
 Arwyddion henaint ar ei gruddiau gwyw,
 A hithau'n nychu mewn hydrefol wisg,
 Ac fel yn brysio at ei holaf awr,
 A chyda'i hanadl olaf cwympe mae,
 Gan gludo'i holl gyfrinion gyda hi,
 I fedd di-godiad y gorffennol maith.
 Un oes a â, ac arall ddaw i'w lle
 Yn gyson fel dilynïad nos a dydd.
 Pa le y mae fy hên gyfoedion hoff ?
 Y fynwent ddwêd—*maent hwythau wedi mynd !*
 A mi fy hunan sydd o awr i awr
 Yn dilyn ar eu hol—*yn mynd, yn mynd !*
 Yng nghanol byd sy'n cilio megis niwl
 Nis gall fy meddwl feddu syniad elïr
 Am fyd sy'n *aros* fel y Duwdod mawr,
 A'r oll sydd ynddo mor ddiysgog byth
 A chedyrn seiliau ei orseddfaine gref,
 Ac mor ddi-orffen yn eu maith barhad
 A'r bywyd sydd yn llanw'i ddwyfol Fôd !

5. *Sefyllfaoedd y Tu Hwnt.*

Fel y mae'r haul wrth ymlid caddug nos
 Yn dangos inni'r cread fel y mae,
 Fel hyn y dengys llewyrch y tu hwnt
 Yr hyn *yw* dynion,—oll yn dda neu ddrwg,—
 Ac felly byddant yn sefydlog mewn
 Tragwyddol wynfyd neu dragwyddol wae.

Pwy all ddarlunio erch sefyllfa'r llu
 Afrifed sydd o fewn Gehenna boeth
 Yn bythol yfed o waddodion gwae
 Gymysgwyd yng nghostrelau dig yr Iôr ?
 Ofnadwy aros o fewn nos ddi-wawr,
 O dan ryferthwy mawr y dwyfol lid,
 A mellt dialedd Duw o'u cylch yn gwau,
 A hwythau'n unig er yng nghanol llu,
 Heb graig na chysgod byth ar fôr o dân !

Un o'r elfennau yn eu poenus wae
 Yw'r *adgof* feddant am bleserau gynt,
 Pan yfent wynfyd o gwpanau llwydd,
 Y caent dawelwch wrth anghofio Duw,
 Ac y tywalltent ddwfr melysder byd
 I foddi llais cydwybod oddi fewn.
 Adgofiant am yr hên amserau llon
 Pan fyddai Anian fel arglwyddes dlos
 Yn siarad wrthynt ei chyfrinion dwfn
 Yn iaith goethedig ei barddoniaeth fyw
 Nes troi du nos eu bron yn ddydd mwynhad.
 Adgofiant am gyfeillion ac am glyd
 Gartrefi, lle yr ymgysgodent pan
 Y duai awyr bywyd uwch eu pen,
 Fel cysgod gwan o wg yr Iôr Ei Hun.
 Ond Ow ! *adgofion* ydynt, a phob un
 Fel picell dân o law digofus Iôr
 Yn gwanu'r enaid hyd ddyfnderau'i fôd,
 Ac yn eu llanw âg angeuol ing.

Adgofio'r cysur angerddola'r boen ;
 Ac adgof am gynygion dwyfol ras
 I droi Gehenna'u bron yn nef o hedd
 A chwerwa waddod colledigaeth byth.
 Aeth nef eu byd yn uffern iddynt oll,
 A ffrwd eu hawddfyd gynt yn fôr o wae !

Ac, er eu hing, maent wedi colli Duw,
 Ei ddwyfol bresenoldeb Ef, a'i wên,
 Yr hyn yw hanfod pob dedwyddwch gwir,
 Fel y mae'i wg yn hanfod bythol wae.
 Hedd-wênau'r Duwdod yw'r prydferthwch sydd
 Yn fywiol wrid dros wyneb Anian oll
 A'm teifl yn fynych i berlewyg syn.
 Nid yw'r cysuron lifant dros y byd
 Ond tonnau mân o fôr Ei gariad Ef.
 Nid oes bleserau yn y nef ei hun
 Ond a ddisgynnant fel pelydron byw
 O haul di-fachlud gwênol wyneb Iôr.
 Ond wele'n nyfnder y dyfnderau i gyd
 Un man heb Dduw o'i fewn, na dim o'i wên
 I yrru llewyrch drwy ei gaddug tew.
 Ond yn lle gwên, nid oes ond dwyfol wg
 Yn tafu ei gysgodion drosto oll,
 Nes gwneyd ei d'wyllwch yn dywyllach fyth.
 Ac anadl dig yr Iôr a fythol chwyth,
 Gan angerddoli ei ddi-oleu dân,
 Nes ei wneyd oll yn ffwrn o fyth-losgfeydd !

Ac fel y maent o gyrraedd gwênau Iôr,
 A dylanwadau'i Sanctaidd Ysbryd Ef,
 Nid oes atalfa ar eu nwydau hyf
 Sydd fel gwylltffilod yn y goedwig fawr
 Pan wedi dianc o'u carcharau caeth,
 Ac yn ymnwyfo yn eu rhyddid mwy.
 Mae pechod yno'n cael ei le ei hun,
 A rhuthra fel llifeiriant mawr ei rym
 Hyd sianel colledigaeth ddofn, ddi-lan,
 Heb un graig rhwyrstr ar ei redfa byth.

Nid oddi *allan* mae eu huffern oll—
 Mae uffern hefyd oddi *fewn* pob un,
 Yn y gydwybod euog yn eu bron—
 Mae pob un yno'n uffern iddo'i hun !
 Mae mewn cydwybod allu digon cryf
 I greu tragwyddol uffern yn y fron.
 Ac wedi colli dyfroedd gras y nef,
 A lifant yma yn afonydd byw,
 Gan ddiffodd tân euogrwydd yn ei rym,
 Nid oes un gallu i dragwyddoldeb maith
 Ddiffodda angerdd ei chondemniad hi.
 Cydwybod wedi deffro yn rhy hwyr
 Yw'r pryf nad yw yn marw yno byth.
 Ac fel y pryfyn bach mewn natur sydd
 Yn bwyta ac yn byw ar garreg noeth,
 'Run modd y bydd cydwybod euog byth
 Yn araf fwyta calon garreg dyn
 Fel pryf marwolaeth drwy ei oes ddi-dranc !

A'r hyn berffeithia'n llawn eu hechrys wae
 Yw yr ofnadwy wir *na dderfydd byth !*
 Rhaid na fydd terfyn ar eu hingawl gosb
 Gan y bydd pechod yno yn ei dwf,
 Ac yn ymwreiddio ac ymledu byth.
 Fe allodd dyfais gras ddarparu trefn
 I wneyd gwahaniad rhwng pechadur du
 A'i bechod ; ond nis gall holl allu'r Iôr
 Wahanu rhwng ei bechod byth a chosb.
 Maent mor anwahanadwy ag yw tēr
 Ogoniant oddiwrth hanfod Iôr ei hun.
 Cyll yr ewyllys yno'i moesol rym,—
 Bydd pechod yn ei graddol fwyta hi,
 Fel y bwyteir yr haiarn gan y rhwd,
 Neu'r ysir cnawd gan gancr di-wellhad.
 A bydd y fythol gosb, yn lle lleihau
 Gelyniaeth y troseddwr at ei Dduw,
 Fel olew ar y tân, yn ei fwyhau
 Nes gwneyd ei uffern boeth yn boethach byth.

Nis gall diwygiad fod yn ddiben cosb
 Fel y mae'n amcan iachawdwriaeth gras.
 Pe felly, ofer yw y ddwyfol draul
 I achub dyn, di-werth yw dwyfol Iawn,
 Os cryfach cosb i lwyr adferu dyn
 Na holl adnoddau'r nef yn ras i gyd.
 Na, na, nis gall fod gwg anfeidrol Iôr
 Yn well i adfer dyn na'i ddwyfol wên ;
 Nis gall digofaint guro cariad byth,
 Ac nis gall uffern fod yn well na'r nef.
 Ac onid erys pechod byth yn ddrwg
Anfeidrol fawr, a hynny am ei fod
 Yn erbyn hawliau, a gogoniant têt,
 A hanfod berffaith yr anfeidrol Iôr ?
 Mae anfeidroldeb Duwdod fel yr haul,
 Yn tafu'i gysgod ar elyniaeth dyn,
 Nes gwneyd ei bechod yn anfeidrol ddrwg.
 Am hyn rhaid oedd cael Iawn anfeidrol fawr
 I wneuthur cymod llawn rhwng dyn a Duw.
 Am ddrwg anfeidrol fawr, mae'n rhaid y bydd
Tragwyddol gosbedigaeth hwnt i'r llen.

A daw yr enaid yno'n fwyfwy byth
 I ryw gydnawsedd â'i uffernol wae.
 Fel y pysgodyn yn y dyfroedd clir
 Bydd yn ei elfen yn y llyn o dân,
 Heb awydd am ymwarded yn ei fron.
 Bydd uffern ganddo'n well na'r nef ei hun,
 A bythol farw iddo'n well na byw.

O, le di-obaith ! O, dragwyddol wae !
 Gall pawb a ânt i mewn drwy'r pyrth o dân
 Droi'n ol a dweyd :—Ffarwel i obaith mwy,
 Ffarwel bleserau a chysuron byd,
 Ffarwel drugaredd a galwadau gras,
 Ffarwel oleuni a ffarwel bob hedd,
 Ffarwel Waredwr, a ffarwel yr Iôr !

Prysurâ, f'awen, o'r dyfnderau erch,
 Ac ymlanhâ nes dod fel angel gwyn,
 A chymer fenthyg edyn gwynion gwawl
 I esgyn i ororau pur y nef,
 Lle y cartrefa hedd fel môr di-drai,
 A lle mae'r awyr yn sancteiddrwydd glân,
 A dwêd i mi yn iaith tu yma i'r llen
 Rai o elfennau *gwynfyd* y tu hwnt.

O, fendigedig wynfyd ! ynddo ceir
 Rhyddhad tragwyddol oddiwrth bobpeth sydd
 Yn creu tymhestloedd gofid yn y fron,
 Yn chwerwi cwpan bywyd yn y byd,
 Ac yn troi haf o hedd yn auaf gwae.

Mae y Baradwys fry'n rhy lawn o Dduw
 I *dristwch* fyw o fewn ei hawyr hi.
 A ffrydiau mân o ffynnon tristwch yw
 Y dagrau heilltion wlychant ruddiau myrdd.
 Ond nid oes dagrau mwy na bedd tu hwnt,
 Maent wedi eu sychu gan wres cariad Iôr,
 Fel y sych haul wlith-ddagrau mân y nos.

Nis gall fod neb yn drist ar lennyrch gwlad
 Lle nad oes yr un *angen* byth o'i mhewn.
 Byd tlodi ydyw hwn—byd eisiau i gyd—
 Ac angen dreiddia drwy ei awyr brudd,
 Fel y traidd nos drwy'r gwagle yn ddi-goll.
 Mor drwm yw edrych tua'r bwthyn tlawd
 A'i dwr o blant ar aelwyd lom, ddi-dân,
 Heb wisg, heb fwyd, dan gilwg cwpwrdd gwag,
 Ac angen yn ymddelwi ar eu gwedd,
 Ac fel yn gwahodd angeu at ei waith.
 Ow ! fel y mae eu llefau am eu bwyd
 Yn gwanu drwy fynwesau mam a thad,
 A gwres eu cydymdeimlad â'u rhai bach
 A dodda eu calonnau yn eu bron,
 A ffrydiant dros eu gruddiau'n ddagrau byw
 Nes ffurfio llynnau gloywon ar y llawr !

A thad y tristwch yw yr angen du
 A deifl ei gysgod dros eu haelwyd lom,
 Nes troi eu bywyd prudd yn nos i gyd.
 Ac onid oes mynwesau yn y byd
 Yn llawn o dristwch, er dan wênau llwydd,
 A llawnder ? Tristwch sydd a'i seiliau dwfn
 Mewn dymuniadau heb eu llanw 'riod,
 Ac mewn bwriadau heb eu dwyn i ben,
 A rhyw gynlluniau heb eu cwblhau,
 Fel nos-freuddwydion—creadigaeth cwsg.
 Pren leda'i wraidd yn naear angen dyn
 Yw tristwch. Ond yng ngwynfyd y tu hwnt
 Nis gall un angen gael ei eni byth
 Tra pery cyfoeth Duwdod o'r tu cefn.
 Haws i abwydyn ymawyddu am
 Fwy o oleuni nag sydd yn yr haul ;
 Neu i aderyn bach ddymuno mwy
 O awyr nag a fodd eangder mawr ;
 Neu i bysgodyn fod mewn eisiau mwy
 O ddwfr nag sydd o fewn yr eigion oll,—
 Nag yw i ddyn fod byth mewn eisiau mwy
 Nag sydd yn nigon Duwdod y tu hwnt.

Magwrfa arall i ddwfn dristwch byd
 Yw'r *boen* sydd ynddo, fel mae tân i wres.
 Byd poenau ydyw ; a chanfyddir llu
 Fel wedi eu geni i flinder drwy eu hoes.
 A dioddef ydyw hanes llawer sant,—
 Cymylau gofid wgant uwch eu pen—
 Maent heb lygedyn teg o gryd i fedd.
 Cânt oll eu Gethsemane ar eu ffordd.
 Beth yw'r ysbytai frithant lennyrch byd
 Ond côf-adeiliau dioddefaint erch ?
 O'u mhewn mae llu o arwyr penna'r byd
 Yn *goddef* cystudd gyda dewrder ail
 I ddewrder Iesu pan wynebai'r Groes.
 Edrychant ar adfydau megis glân
 Angylion Duw ar gymwynasol hynt
 Yn golchi'u hedyn cân yn nagrau'r saint.

Ond y mae'r gofid fel angeuol bryf
 Yn bwyta'u enawd, ac yn difwyno'u hoen ;
 A gwelwder angeu eistedd ar eu gwedd.
 Ond nid oes poen na chystudd y tu hwnt ;
 Mae yno bawb yn fythol, berffaith iach,—
 Yn iach fel angel,—ie'n iach fel Duw,
 Ac mor ddi-boen ag ydyw'r Iôr Ei Hun.

Ac *angeu* creulon sydd, fel dwfr i darth,
 Yn achos tristweh yng nglyn gofid byd.
 O, fel y tyr gylymau tynion serch,
 Ac wrth ddefnyddio'i gledd y tyr i'r byw,
 Wrth dorri y ddwy galon wnaed yn un,
 A chreu amddifaid bach a gweddwon fyrdd,
 Nes gyrru engyl nef i wylo bron !
 Wrth weld y galanastra, Anian fwyn
 O gydymdeimlad wisg alarwisg nos,
 A'r nen a ddistaw wyla ddagrau gwllith,
 A'r awel hithau gân alarnad leddf
 Rhwng cangau'r ywen wylia'r fynwent fud !
 Ond nid oes *marw* yn y wlad tu hwnt :
 Bytholwyrdd yw ei choed a'i llennyrech iach,
 Ac nid oes gwywdra yn ei blodau byw,—
 Maent fel yr engyl nofiant yn ei gwawl.
 Nid oes amddifaid drwy ei broydd teg—
 Maent yn eu cartref gyda Duw, eu Tad.
 Ni welir deigryn galar ynddi byth
 Mwy nag y gwelir nos ar fynwes haul.
 Gwlad yw heb elor, mynwent, na'r un bedd,
 Gwlad nad oes angladd yn ei hanes oll,
 Na marwnad yn ei holl lenyddiaeth hi.
 Gwlad anfarwoldeb, Gwlad y Bywyd yw,
 A bywyd fydd ei hanes tra bo Iôr,
 Yr Hwn sy'n Fywyd annherfynol byth,
 I berffaith lanw'i ddyheadau oll,
 Ac yn ffynhonnell bywyd i bob sant.
 A chyn y ceir marwolaeth byth o'i mhewn
 Rhaid sychu ffynnon bywyd Iôr Ei Hun—
 Rhaid i'r anfeidrol Fywyd fethu byw !

Ac nid oes pechod yno—hanfod pob
 Trueni—ffynnon holl ofidiau'r byd.
 Ni chododd tonnau dig ar wyneb môr
 Y dwyfol gariad nes i bechod ddod
 Fel gwynt ystormus i'w gynhyrfu oll.
 Nid ydyw dig yn hanfod yn yr Iôr—
 Damweiniol ydyw—rhywbeth ddaeth i fod
 Drwy'r gwrthdarawiad rhwng sancteiddrwydd pur
 A phechod sydd yn greadigaeth dyn.
 A phechod greodd ddig ym mynwes Duw,
 A'i gwnaeth i'r euog byth yn ysol dân.
 Hwn wnaeth i'r nefoedd wgu uwch ein pen,
 Fel gwga'r nen yng ngwylltedd yr ystorm,
 Pan ymgynulla'r cymyl yn eu nwyd
 I dywallt eu cynddaredd ar y byd.
 A hwn a wnaeth i'r greadigaeth fud
 I ocheneidio fel mewn ingol wae.
 Beth yw'r taranau a dolefau'r gwynt,
 A swm pelldreiddiol y ddaeargryn erch,
 Ond ocheneidiau'r cread yn ei boen
 Wrth " ddisgwyl am ddadguddiad meibion Duw."'
 Hwn wnaeth angylion yn gythreuliaid hyf,—
 A droes baradwys yn anialwch gwag,—
 A wywodd flodau rhinwedd pur, a moes,—
 A hauodd hadau gorthrwm, cas, a thrais,—
 A greodd uffern yn yr euog fron,—
 A wnaeth ein byd yn gartref ing a phoen,—
 A dyn yn wrthrych yr anfeidrol ddig.
 Ond y mae bro y gwynfyd yn rhy bur
 I bechod fyw o'i mhewn ; sancteiddrwydd yw
 Ei hawyr oll—mae fel yr Iôr Ei Hun.

Fel mae mewn dydd fwy na bod heb y nos,
 Sef cyfoeth o oleuni i greu hoen,
 A nwyf, a llonder, drwy yr eang fyd,
 Mae yn y gwynfyd hwnt fwy na rhyddhad
 O'r drygau chwerwant waddod bywyd dyn.
 Ymholaf, felly, beth yw'r golud sydd
 Yn fythol hanfod holl ddedwyddwch nef.

Mae yno bawb yn saint ac engyl glân
 Yn nofio byth ym môr *mwynhad o Dduw*,
 Heb don o ofid ar ei wyneb clir.
 "Heb Dduw, heb ddim," ond "Duw a digon" mwy.
 A'r nef a gaiff ei digon yn yr Iôr,
 Ac nid oes drai i lanw y mwynhad,—
 Mae'n codi'n uwch, yn uwch,—yn chwyddo byth.

Un elfen ynddo ydyw *gweled Duw*,
 Ei weled, nid mewn drych, ond fel y mae
 Yn holl ysblander ei ogoniant mawr,
 Heb len i guddio ei ddwyfolaidd wedd.
 Ym mhur drigfannau bro tragwyddol wawl
 Mae Haul gogoniant Duwdod yn ei nerth,
 Yn gwasgar ei belydron yn ddi-brin,
 Heb yr un cwmwl ar ei wyneb têr,
 Ac heb fachludiad yn ei hanes byth,
 A'r nef yn yfed ei oleuni pur,
 Nes ei digoni â dedwyddwch llawn.
 Ac nid yw'n rhyfedd fod y nef yn cael
 Ei digon ynddo,—mae'r gogoniant hwn
 Yn llanw dymuniadau'r Iôr Ei Hun—
 Yn ddigon Duw—yn hanfod Ei holl nef.
 A rhaid fod digon Duw yn ddigon dyn.
 A beth yw Ei ogoniant bythol-dêr
 Ond pur ddisgleirdeb holl berffeithiau'i Fôd
 Yn eu cydgoradiad a'u cyfuniad llawn ?

Cânt fythol syllu ar *ddoethineb Iôr*
 Yn ei gogoniant eithaf hwnt i'r llen.
 Doethineb fu yn y dechreuad pell,
 Cyn geni'r tryblith o'r diddymdra cudd,
 A chyn bod swm trwy y distawrwydd dwfn
 Ym nro mudandod bore—cyn bod dim—
 Yn manwl ffurfio y bwriadau hedd
 Yn y rhagolwg ar euogrwydd dyn,—
 Yn trefnu ffordd i eigion dwyfol ras
 I lifo'n fywyd dros anialwch byd,
 A hynny'n gyson â chyfiawnder, fel

Y byddai'n em yng nghoron Duwdod byth,—
 Yn trefnu maint a lle pob planed sydd
 A'i phwys ar ddwyfol air drwy'r gwagle fry,—
 A phob creadur ynddynt, mawr a bach,
 A phob digwyddiad yn eu hanes oll,
 A phob anadliad roddant hyd eu tranc.
 Hon yw trysorfa holl feddyliau'r Iôr
 A dwyf ffynhonnell pob gwybodaeth sydd.
 O, beth fydd plymio i'w dyfnderau mawr,
 A gweld ei rhyfeddodau dwyfol oll
 Mor glir a'r ffynnon dan belydron haul !

Gogoniant dwyfol *allu* hefyd sydd
 Yn ymddisgleirio y tu hwnt i'r llen,
 Ac yn trylanw cwpan gwynfyd nef.
 Y gallu hwnnw roes gyflawniad i
 Drefniadau bore dwfn arfaethiad Iôr.
 Y gallu hwn oedd yr anfeidrol fraich
 Fesurodd hyd a lled y gwagle oll,
 Gan osod y pegynnau yn eu lle,
 I aros yno tra bo amser mwy,
 Fel pedwar gwyliwr creadigaeth Duw.
 Hwn oedd yr ynni wnaeth ddiddymdra gwag
 Yn esgoreddfa bydoedd sydd heb rif
 Yn ymolwynaw drwy'r pellafoedd fry
 Wrth roi ufudd-dod i ewyllys Iôr
 Sydd iddynt yn sefydlog ddeddf eu bod.
 A dyma'r llaw sydd yn eu cadw oll
 Rhag syrthio i ddiddymdra eto'n ol.
 A'r dwyfol allu ydyw'r fraich sy'n troi
 Olwynion cudd Rhagluniaeth yn ddi-goll,
 Ac yn rhoi terfyn i uffernol fâr
 Fel y terfynir eigion gan y creig,
 Rhag iddo arllwys ei gynddaredd mawr
 A difa blodau cysur dros y byd.
 Hon geidw'r eglwys fel diadell Duw
 Rhag bleiddiaid gor-sychedig am ei gwaed,
 Gan roddi anfeidroldeb iddi'n dwr,
 A thrwch y Duwdod i'w chysgodi hi.

O, fendigedig allu ! mae'n ail greu
 Calonnau cerrig yn galonnau cig,
 Gan adfer ynddynt ddwyfol ddelw'r Iôr,
 A'u gwneyd yn llawn o gariad fel y nef,
 Ac yn gartrefle myg Y Sanct Ei Hun.
 O, allu y galluoedd ! beth a fydd
 Cael gweled ei ogoniant hwnt i'r llen,
 Nid ei effeithiau, ond ei weld ei hun,
 Heb len i'w guddio yn y dwyfol wawl.

Ceir gweled yno beth yw hyd a lled
 A dyfnder a holl uchder *cariad* Iôr.
 Y *cariad* hwnnw'n nhragwyddoldeb pell
 A fu'n cenhedlu dwyf-feddyliau hedd
 Ym meddwl Duwdod, gan eu meithrin hwy
 Nes iddynt dyfu yn weithredoedd byw,
 Pan y daeth amser fel i'w gyflawn oed,
 Ac yr ymwisgodd Duw mewn gwisg o gnawd,—
 Daeth Crewr haul i dderbyn llif ei wawl,—
 Tad tragwyddoldeb yma'n faban bach,—
 Yr Hollgyfoethog Dduw i'r preseb llwm,—
 Etifedd nef heb le i roi ben i lawr,—
 Cynhalydd pobpeth i ogwyddo'i ben,—
 A'r Bywyd mawr i farw ar y pren !—
 Y *cariad* dwyfol sydd i euog fyd
 Yn llifo allan megis ffrydiau byw
 O ras, daioni, a thrugaredd rad,
 I ddi-sychedu'r enaid ar ei daith
 Hyd lwybrau'r anial i'r Baradwys hwnt.
 Ond yno nid y ffrydiau a fwynheir
 Ond y wir ffynnon yn ei gloywder pur,—
 Nid y pelydron, ond yr haul ei hun.
 Cael gweled wyneb Duwdod yn ddi-len,
 A'r wên o gariad chwery arno byth,
 Felysa winoedd gwynfyd nef y nef !

Cânt fythol syllu ar *sancteiddrwydd* Nêr,
 Nid adlewyrchiad fel yr haul mewn llyn,
 Ond y ffynhonnell wreiddiol fel y mae

Yn dêr ogoniant i'w ogoniant mawr,—
 Yn wisg o harddwch am yr Iôr Ei Hun,
 Ac yn ddisgleirdeb bair i'r engyl glân
 I guddio eu hwynebau yn ei wÿdd
 Rhag i'r tanbeidrwydd mawr eu dallu byth.
 A gweled Duwdod yn ei wyndra pur,
 Heb niwloedd pechod na'r un llen o gnawd,
 Wna dragwyddoldeb maith yn wynfyd oll.

Ac edrych yno ar ogoniant Iôr
 A'u gweddnewidia hwythau ger ei fron,
 A'u gwna yn *debyg* iddo'i Hunan mawr,
 Mor wyn a'r dwyfol wyndra ar ei wedd.
 Fel y mae'r haul wrth araf ddyrchu'i ben
 Dros orwel liwiog, gain, y dwyrain draw,
 Yn troi y cread mawr i'w liw ei hun,
 Wrth arllwys allan loyw lif o wawl,—
 Yn debyg y mae Iôr, fel haul y nef,
 Yn gwasgar ei oleuni pur ar led,
 Nes gwneyd y nef mor lân ag Ef Ei Hun.
 A'r saint fu gynt yn bechaduriaid du
 Yn ei oleuni ânt yn ddwyfol-dêr,
 Nes eu gwneyd hwythau'n oleuadau byw
 A'u lleufer yn terwynnu nef y nef !
 A bydd y dwyf-ysblander, nid fel gwisg
 Am danynt, fel yr eira ar y bryn,
 Ond treiddia drwyddynt hyd ddyfnderau'u bôd.
 Daw egwyddorion natur foesol Duw—
 Cyfiawnder, cariad, a sancteiddrwydd gwir,—
 Yn un â'u bôd, nes eu dwyfoli bron !
 A byddant yn oleuni pur i gyd,
 Mor fythol-bur a phurdeb hanfod Iôr,—
 Yn ddrych i Dduwdod weld ei ddelw'i hun !

Ac o'r ^rtebygrwydd tardd *cymundeb* byw,
 Fel y cymundeb sydd rhwng dydd a haul,
 Neu rhwng dwy galon a wnaeth serch yn un,
 Rhwng y preswylwyr glân a Duw Ei Hun,—
 A hyn yw hanfod gwynfyd y tu hwnt.

Dechreuodd y gymdeithas y tu faes
 I'r llen, pan daflodd Duwdod yn Ei ras
 Ei hedd-belydron i'w calonnau hwy,
 Nes ymlid nos euogrwydd ddu o'u bron,
 A'u llanw oll â dydd o wir fwynhad.
 Profasant winoedd ei gymdeithas bur
 Yng nghwmni hên adnodau ddeuent fel
 Angylion gwynion gyda gwleddoedd nef
 I lonni'u hysbryd yma ar eu taith.
 Wrth fwrdd y cymun buont lawer tro,
 Fel Sancteiddiolaf yr Efengyl lân,
 Yn profi nef yn y distawrwydd dwfn,
 Pan yr ymwasgent fel i ymyl Duw,
 Nes teimlo gwres ei gariad-fynwes fawr,
 A gweld ei wên uwchben ei ddigon Ef
 A dyn am byth yn rhin y dwyfol Iawn !
 O, fendigedig ennyd ! O, fwynhad !
 Ei brofi sydd yn ddigon im' o dâl
 Am ddioddef oes o stormydd ar ei hyd.
 Mae'n ddigon i felysu wermod byd,
 Ac i wneyd nef o uffern calon dyn.
 Ond nid gwynfydol *ennyd* geir tu hwnt,
 Nid gwawr o oleu, ond tragwyddol ddydd.
 Mae Llun du yma'n dilyn Sabboth gwyn,
 Ac yn difwyno ei brofiadau pur,
 Fel y gwna gauaf gyda blodau haf.
 Ond y mae'n fythol Sabboth y tu hwnt,—
 Yn ddydd o bur addoliad ar ei hyd,—
 Yn wledd ddi-orffen yn y cymun côf,
 Yng nghwmni engyl, gyda Duw a'r Oen.³
 Mae y cymundeb yn ddi-gyfrwng mwy,—
 Yngomiant yno gyda'r Iôr Ei Hun,
 Fel ar yr aelwyd y gwna plant â'u tad !
 Ac ânt yn ddyfnach, ddyfnach, yno byth
 I hedd-gyfrinion dwfn ei galon fawr,
 A phwysant ar ei fynwes yn ddi-ofn,
 A breichiau Duwdod a'u coffeidiant hwy !

Ac y mae haul dedwyddwch y tu hwnt,
 Nid yn ei unfan, ond yn dyrchu'n uwch,
 Yn uwch, i'r lan tua'r canol-ddydd byth.
 Teyrnasa deddf dadblygiad yn y nef,—
 Mae cynnydd yn hanfodol i'w mwynhad.
 Nid oes ond yr anfeidrol Iôr Ei Hun
 Yn aros yn dragwyddol yr un faint.
 Mae Duw'n rhy fawr i allu mynd yn fwy.
 Ond y mae'r oll tu allan iddo Ef
 Yn ymddadblygu yn eu Gwanwyn byth.
 Mae blodau gwynfyd mewn tragwyddol dwf,
 O dan belydron dwyfol wyneb Iôr,
 Hyd lannau afon bywyd sydd o hyd
 Yn tawel lifo rhwng mynyddoedd hedd
 Hyd wastadeddau anfarwoldeb pur.
 Y mae'r trigolion, er yn ieuaine byth
 Fel Duw Ei Hun, yn ymddadblygu oll
 I fwy o ynni a sancteiddiol nwyf,
 I uwch dirnadaeth o'r dirgelion mawr,
 I ddyfnach profiad o gymdeithas Iôr,
 Wrth ddod yn fwyfwy tebyg iddo byth.
 Bydd dyfroedd eu dedwyddwch yn dyfnhau
 Po bellaf ânt i eigion gwynfyd nef.

A choron eu dedwyddwch y tu hwnt
 Yw'r ymwybyddiaeth feddant yn eu bron
 Fod haf gwynfydedd yn *ddi-ddiwedd* mwy.
 Melusder llawer aelwyd chwerwir gan
 Y prudd ymsyniad nad yw'r dydd ymhell
 Y chwelir hwynt, y naill oddiwrth y llall,
 Fel dail y goedwig gan yr awel gref,
 Neu gymyl nen yn ymchwydd yr ystorm.
 Mae cysur cartref yma mor ansier
 Ag yw arosiad niwl ar gopa'r bryn.
 Ond yn y cartref hwnt pob pryder ffy,
 Fel y ffy'r nos o flaen edrychiad dydd.
 Bydd *tragwyddoldeb* mewn llythrennau clir
 Yn fyth-gerfiedig ar ei aelwyd lân.

Sibryda'r chwäon balmaidd ar eu hynt
 Y gair *tragwyddol* yn eu cyfrin iaith,
 Wrth greu adloniant drwy y broydd teg,
 A'r saint wrth ymfwynhau hyd iachus lan
 Dofn afon bywyd glywant sibrwd *byth*
 A *thragwyddoldeb* yn ei murmur hi.
 O, ryfedd dragwyddoldeb di-bendraw !
 O, annirnadwy hyd ! O, faith barhad !
 Fy meddwl ynddo sy'n ymgolli fel
 Y cyll pelydryn mewn eangder pell.
 Nid oes ond Iôr Ei Hun yn ddigon mawr
 I gynnwys *tragwyddoldeb* ynddo'i Hun.
 A digon i greadur ydyw'r gred
 Fod môr y gwynfyd y tu hwnt i'r llen
 Yn bythol lanw tra bo Duw yn bod.

6. *Preswylwyr y Tu Hwnt.*

Fy awen fad, os gelli adael bro
 Tragwyddol haf, cartrefle gwynfyd Nêr,
 Boed iti ddisgyn unwaith eto'n ol
 I dreulio ennyd uwch yr affwys dwfn,
 A dwêd i mi pwy yw'r preswylwyr sydd
 Yn suddo dan eu cosb yn eigion coll.
 Beth yw eu hanes ? Pa beth fu eu cwmp ?
 Beth oedd yr uchder buont ynddo gynt ?
 Beth yw'r esboniad ar eu marwol ing ?
 Beth yw eu gwaith dan gysgod bythol nos ?

O, lengoedd anobeithiol ! wele hwy
 Yn dorf ddi-rif yn yfed gwaddod gwae,
 Y rhai fu gynt o amgylch gorsedd Iôr
 Yn yfed melus winoedd nef-fwynhad,—
 Yn chwilio llyfrau hên arfaethau Duw,—
 Yn byw'n nghyfrinach ei feddyliau dwfn,
 Yn cyfranogi o'i ieuønetid dwyf,—
 A delw'r Duwdod ar eu nwyfus wedd,—

Yn chwareu eu hadenydd yn ei wawl
 Nes dod yn gannach fyrdd na'r eira gwyn,
 A mil disgleiriach na gwynebpryd haul.
 Mor ddi-ofidiau oedd eu bronnau oll,
 Mor lawn o hedd a mynwes Iôr ei hun.
 Ond Ow, drychineb, a fu geni gwae !
 Magasant falais a gelynol gas,
 Fel seirph gwenwynig yng nghilfachau'u bron,
 Yn nerth y rhai meiddiasant godi llef
 Gwrthryfel yn nhrigfannau bythol hedd.
 Heriasant allu yr anfeidrol Iôr,
 Gan geisio dymchwel ei orseddfaine gref,
 A thynnu'r goron lân oddiar ei ben,
 A'i wneyd yn wrthrych eu tragwyddol wawd.
 Troes hyn hedd-ddyfroedd dyfnion cariad Iôr
 Yn eigion o lidiogrwydd. Storom dig
 A ruodd ei chynddaredd drwy y nef,
 A'r engyl a ddirgrynnent oll gan ofn
 I'r dwyf-ddialedd yrru'r nef o fôd !
 Ond megis ffachiad mellten drwy y nen,
 Y dorf elynol dafloodd braich yr Iôr
 O fangre'i breswyl tua'r affwys du,
 I aros byth dan gawod dân ei lid !
 A'r nef lonyddodd i dragwyddol hedd,
 Fel y llonydda Anian wedi storm.
 A dacw'r dorf a welaf ym môr gwae,
 Yn llu afrifed fel y tywod mân.
 Angylion wedi troi'n gythreuliaid hyll,
 A'u gwaith di-orffwys mewn melldithio'r Iôr !

O'u cwmpas gwelaf fyrdd lithiasant trwy
 Eu twyll, gelyniaeth, a'u huffernol nwyd,
 Ar frigau cochion donnau eigion tân,
 A mwg eu cosb yn ymddyrchafu fry
 Yn gymyl o ogoniant o gylch glân
 Orseddfaine Iôr. Ni *fynnent* roi o'u bodd
 Ogoniant iddo o dan heulwen gras,
 Ond fe'u *gorfodir* dan ryferthwy'i lid.
 (Mae'n rhaid i'r Iôr gael Ei ogoniant mawr,
 Os nad drwy'n cadw, drwy ein damnio byth !)

Dychmygaf weled ôl triniaethau gras
 Ar eu calonnau celyd, megis ôl
 Cawodydd oesau ar wynebau'r creig.
 Heddwênau'r Iôr, fel tirion heulwen haf,
 Fu'n twymno eu mynwesau, nes eu dwyn
 Mewn ambell oedfa hyd at riniog nef.
 Cam ffydd oedd rhyngddynt a chael trwch yr Iôr
 Yn Noddfa ac yn Gysgod iddynt byth.
 Ond Ow y codwm ! Ow ddisgynfa erch !
 O drothwy'r nef i ddyfnder uffern ddu—
 O wawriad bywyd i angeuol nos—
 O gyrrion gwynfyd i dragwyddol wae—
 O ymyl digon i dylodi coll !

Ymddyrch, fy awen, â gâd iddynt hwy,
 Fel y gwnaeth Duwdod, yn eu bythol wyll.
 Dilea'r adgof am eu poenus wae
 Rhag iddo dy barlysu ! Gâd i ni
 Yng ngwisg sancteiddrwydd gwyn fel engyl nef
 Ddychwelyd eto i fro dwyfol wawl,
 Lle mae Haul Duwdod yn ei anterth byth,
 I weled y preswylwyr yn eu nwyf
 Yn haf dwyfoledd y tu hwnt i'r llen.

O, lu cadwedig ! O, wynfydol saint !
 A fuont unwaith o dan gymyl dig
 Yr Iôr, ac ambell i ddiferyn, fel
 Diferion cyntaf yr ystorom fawr,
 Yn disgyn ar eu henaïd, nes creu ing
 Ail uffern bron yn eu cydwybod ddu.
 Do, buont unwaith fel yn chwareu ar
 Erch ddibyn colledigaeth, heb ond llaw
 Trugaredd wen y nef cydrhyngddynt hwy
 A'r cwymmp tragwyddol i ddyfnderau gwae.
 Adgofio hyn mewn diogelwch hwnt,—
 Am waredigaeth rasol fel o safn
 Gehenna ddofn sychedai am eu gwaed,—
 A leinw eu calonnau byth â mawl,
 A lifa allan mewn anthemau pêr
 Adseinir drwy uchderau nef y nef,
 Nes tafu'r engyl i ddistawrwydd syn !

Maent yn eu nwyf—yn ieuaine fel y wawr—
 Ac mor ddi-rif a'r sér ar fron y nos.
 Holl gadwedigion oesau sydd ynghyd,
 Yn waredigion o bob llwyth ac iaith,
 Ac yn eu plith mae llawer pagan *du*
 Yn awr mor *wyn* a gwawl dwyfoldeb pur !

Mor felus yw eu cyfarfyddiad hwnt
 Er adnewyddu y gymdeithas gynt
 Nid yw y nef yn difa serch y fron
 Ond ei berffeithio mewn dadblygiad llawn.
 Gwreichionen ydyw cariad mynwes dyn
 Ddisgynnodd o dân cariad Iôr Ei Hun.
 Ac y mae'r nef, yn lle ei diffodd hi,
 Yn ei chryfhau a'i hangerddoli'n fwy,
 Nes ymdebygu i ymserchiad Iôr.
 Cyfeillion a gyd-gwrddant megis cynt
 Mewn adnabyddiaeth lawn y naill o'r llall.
 Ymserchant yn eu gilydd yn fwy dwfn,
 Fel yr ymserchant fwyfwy yn eu Duw.
 Hwy hoffant adrodd am dreialon gynt,
 Fel hoffa'r milwr sôn am faes y gwaed.
 Cynhaliant eu seiadau fel o'r blaen
 I adrodd eu profiadau yn mro hedd,
 A'u tristwch wedi troi yn wynfyd pur,
 Uwchlaw ystormydd yn nhawelwch Duw,
 A'r Iesu yno yn eu canol hwynt.
 Cynhaliant yno eu "cymanfa fawr,"
 Ar un o feusydd anfarwoldeb têr,
 I wrandaw cewri'r pulpud yn eu nwyf,
 Ac â hyawdledd megis engyl cryf,
 Yn canmol rhyfeddodau nef y nef,
 A'r môr o hedd sydd yno i'w nofio byth.
 Pregethant am Galfaria fryn a'r Groes,
 A'r Iesu yn yr oedfa ger eu bron,
 A marciau'r Groes yn amlwg i bob un.
 O, fendigedig oedfa ! Hoffwn fod
 Yn sugno'm gwynfyd ynddi tra bo nef !

Digonedd mewn amrywiaeth gânt tu hwnt
 I foddio tueddiadau pur pob un.
 Caiff yr *athronydd* yno dreiddio i
 Ddirgelion dwfn athroniaeth hanfod Iôr,
 A thrafod dyrysbynciau'i ddwyfol Fôd.
 Ac yntau y *seryddwr* gaiff foddhad
 Wrth chwilio eangderau nef y nef,
 Ac olrhain llwybrau ei phlanedau mawr,
 A mesur yno ei hochderau poll.
 Y *cerddor* gaiff ei ddigon byth o gân
 Tra'n gwrandaw ar beroriaeth sydd mor bur
 A'r cydgord leinw natur Duw Ei Hun.
 Y *bardd* ddigonir ym marddoniaeth nef,
 Wrth rodio yno hyd lechweddau hedd,
 Yng nghanol blodau glwys Paradwys Duw,
 A gwrandaw murmur byw ei ffrydiau mân,
 Fel sibrwd engyl ar eu hoyw hynt,
 A gweled ffynnon pob barddoniaeth sydd
 Yn nwyf brydferthwch ac arddunedd Iôr !
 Bydd y *duwinydd* yn astudio hwnt,
 Nid duwinyddiaeth mwy, ond Duw Ei Hun,
 Yn holl ddi-derfyn eangderau'i Fôd,
 A holl ddyfnderau ei feddyliau cudd.
 A chaiff pob sant ei ddigon y tu hwnt.

Nid oes un segur yn eu lluoedd hwynt—
 Maent oll yn weithgar fel yr Iôr Ei Hun.
 Nis gall segur-ddyn fyw yn awyr nef,
 Mae yn rhy lawn o fywyd ac o nwyf—
 O ymgysegrïad—yn rhy lawn o Dduw.
 Llawenydd Crist yw eu llawenydd hwynt—
 Llawenydd sydd a'i hanfod byth mewn gwaith.
 Hyfrydwch mwyaf Iesu yn y byd
 Oedd gweini beunydd i gyfreidiau dyn.
 Difera'i lwybrau garedigrwydd rhad,
 A chymwynasau nefol, mor ddi-drwst
 Ag y difera'r nen gawodau gw lith.
 Efe oedd Cymwynaswr pennaf dyn,
 A byw i ereill—dyma oedd ei nef.

A'r un yw Ef yn y tu hwnt i'r llen,—
 Efe yw Cymwynaswr nef y nef,—
 Llawenydd gwaith yw ei lawenydd byth.
 Ac i'r llawenydd hwn yr ä y saint
 Yn bellach, ddyfnach, yn eu gwynfyd hwnt.
 Mewn gwaith y mae eu nef. Meddyliau mwy
 Eglurant ddwyf-ddirgelion i rai llai ;
 Arweiniant hwy hyd gyfandiroedd pell
 Dwyfoledd, gan esbonio rhyfeddodau byd
 Y Duwdod, yng ngoleuni haul ei wên.
 Mae yno waith ddigonedd i bob un,
 A phob un sydd yn gymwys idd ei waith.
 Mewn byw i eraill mae eu gwynfyd oll,
 Mewn rhoddi, fel mewn derbyn, mae eu nef.
 Maent oll yn byw i'w gilydd yn ddi-goll,
 A thrwy yr oll yn bythol fyw i Dduw.

A'r *engyl* gwynion—wele hwy yn llu
 O gylch yr orsedd, fel gwarchodwyr nef.
 Ysbrydion byw, di-gorff, di-fater oll,
 Hanfodau y'nt mor lân a natur Iôr,
 Y rhai tebycaf iddo'i Hunan mawr,
 Yn byw erioed ar y sylweddau pur
 Sy'n hanfod ei ddedwyddwch Ef ei hun.
 Yr oeddynt hwy yn y dechreuad pell
 Yn gwrاندaw ar sibrydion cyntaf Iôr,
 Pan yn dadguddio ei arfaethau hên,
 Ac yn mynegi ei gyfrinach ddofn.
 Canasant iddo bêr anthemau mawl
 Heb neb i'w gwrاندaw ond yr Iôr ei hun.
 Yr oeddynt yn osgorddlu can o'i gylch
 Pan y siaradodd fydoedd fyrdd i fod,
 Ac y goleuodd heuliau yn y nen.
 A buont hwy yn gwylio amser, pan
 Orweddaï megis baban yn ei gryd.
 Ac er yn hynach nag yw'r cread hên,
 Ieuenctid fythol chwery yn eu gwedd.

Mor hoyw ydynt—maent yn hoen i gyd !
 Ehedant drwy'r pellafoedd fry mor chwim
 Ag yr eheda mellten drwy y nen,
 Neu y pelydryn héd o fynwes haul.
 Nid ydyw pellder ganddynt hwy yn ddim,
 Mae nef a daear iddynt bron yn un,
 A'r cread yn gymdogaeth iddynt sydd.
 Ant ar negesau drwy'r uchderau mawr,
 Gan symud o'r naill begwn pell i'r llall,
 A thafu golwg dros blanedau fyrdd,
 Mor ddiflin ag y chwyth yr awel dros
 Eangfaith gyfandiroedd ar ei hynt.

Ni fedd neb gryfder mwy ond Iôr ei hun.
 Gwnaeth hwy â'i ddwyfol air yn ddigon cryf
 I wyllo ei orseddfaine rhag i frad
 Ellyllon Annwn ei di-seilio hi.
 Hwy allant rwygo eigion ar ei draws,
 Mor rwydd ag y rhwyg mellt dywyllwech nos,
 A blaen eu haden ; ac ar arch yr Iôr
 Sefydlu bythol nos trwy ddiffodd haul.
 A gallant chwythu drwy eu hudgyrn mawr
 Nes deffro yn eu beddau feirwon byd !

Mor eang eu gwybodaeth y'nt ! Nid oes
 Un llecyn drwy lywodraeth Iôr i gyd
 Na buont yn ei chwilio ; medrant ddweyd
 Rhifedi a holl enwau sêr y nen,
 A gwneyd cofnodiad o'u helyntion oll,
 Ac adrodd hanes dydd eu geni hwy.
 Trwy ddwfn astudio hên gôf-lyfrau'r nef,
 Maent oll yn hyddysg ym myg hanes Iôr
 Fel y tragwyddol "Ydwyf." Chwiliant i
 Ymfurfiad boreu ei fwriadau hên,
 Pan nad oedd ond Efe—y Tri yn Un.
 Ac y mae hanes prynedigaeth gras
 Mor oleu iddynt ag yw haul ar fryn.
 Chwenychant edrych ar brif gampwaith Iôr,
 A hysbys y'nt yn holl ddyfnderau'r drefn.

Ac nid oes terfyn i'w gwasanaeth pur,
 Fel Duw ei hun—gorffwysant yn eu gwaith.
 Mor dirion fuont gynt wrth Geidwad dyn
 Yn eu gweiniadau iddo yn y byd.
 Ar ddydd ei enedigaeth daethant oll
 Mewn nef-rialtwch i'w groesawu Ef,
 Y Brenin-faban, yn ei breseb llwm.
 Bugeiliaid Bethle'm, wrth eu canfod hwynt,
 A dybient fod y nef yn dod i lawr,
 Tra canent fawl-anthemau uwch eu pen.
 Gweiniasant iddo lawer noswaith ddu,
 Pan y gorweddaï ar y ddaear oer
 Ei hunan ar y mynydd—mewn dwys wedd
 Yn erfyn am drugaredd i fyd brwnt.
 Cysgodent drosto â'u hadenydd can,
 Gan ei gynhesu o dan wllith y nos!
 Ymlynent wrtho Ef yn ing yr ardd;
 Ac un ohonynt ddaeth â thywel nef
 I sychu'r gwaed oddiar ei wyneb hardd,
 Cyn iddo rewi'n gaenen ar ei rudd,
 A sibrawd nef-gysuron yn ei glust,
 Fel y gwna mam â'i phlentyn yn ei boen!
 Do, aethant gydag Ef i d'wyllwch bedd
 Gan sychu chwys marwolaeth ar ei rudd,
 A gwylio rhag i rym dialedd dyn
 Niweidio corff yr Adgyfodiad mawr.
 Eisteddent yn ei ymyl—syllent ar
 Ei wyneb gwelw oedd mor fud a'r bedd!
 Ond gwelsant Ef ar foreu'r trydydd dydd
 Yn agor ei amrantaau i fod mwy
 Yn Fywyd annherfynol a di-dranc,
 Yn obaith daear, a chanolbwynt nef!

Maent am y cyntaf yn cyflawni arch
 Eu Brenin mawr drwy ei lywodraeth gref.
 Ysbrydion gwasanaethgar ydynt oll;
 Gwnant gymwynasau fyrdd i saint yr Iôr
 Ar eu helbulus daith tu yma i'r llen,
 Heb dderbyn unwaith ddiolch am eu gwaith.

Ac os caf fyned atynt i'r tu hwnt,
 Bwriadaf ddiolch iddynt yng ngwydd nef
 Am lu o gymwynasau wnaethant im'
 Mor nefol-ddistaw a dyfodiad dydd.
 Maent fel yr Iesu'n hoff o gwmni plant,
 Mae rhyw gydnawsedd ysbryd rhyngddynt hwy.
 Mae'r rhai sy'n gallu gwyllo gorsedd Iôr
 Yn ddigon gŵyl i warchod baban bach !

O fendigedig weision glân yr Iôr !
 Mae hiraeth yn fy nghalon am y dydd
 Y caf heb lygredd yn dragwyddol mwy
 Fwynhau eich cwmni y tu hwnt i'r llen !

A *Christ* sydd yno—fy Ngwaredwr mawr—
 Sy'n Dduw o hanfod, yn dragwyddol Fab,
 Canolbwynt y meddyliau mawr o heddd,
 A sylfaen holl arfaethau Duw i gyd,
 A chyfrwng ei weithredoedd oll erioed.
 Drwy'i Ymgawdoliad, Ef i'r canol ddaeth
 Rhwng Duw a dyn i'w huno ynddo'i hun.
 Nis gall'sai y ddynoliaeth ddyrchu at
 Y pwynt uchelfawr o berffeithrwydd myg
 Oedd gan y Duwdod yn ei fwriad pell
 Heb gael ei huno'n annatodol byth
 Ym Mherson y Duw-ddyn. Ond ynddo Ef
 Perffeithiwyd hi, nes mae y Duwdod mawr
 Yn hoffi gweld ei ddelw ynddi mwy.
 Perffeithiad heb ddwyfoliad ynddo gaed,
 Ac undeb heb gymysgiad o un rhyw.
 Ein natur ni mewn perffaith undeb byth
 A'r Duwdod geir ym Mherson Adda'r Ail.
 Er gwneuthur hyn, Tad tragwyddoldeb ddaeth
 Yn blentyn amser : annherfynol Fôd
 O fewn terfynau lle : a Duw oll-ddoeth
 Yn febyn bach di-wybod : Crewr a
 Chynhaliwr byd yn sugno bron ei fam !
 Ac yn ein natur, trwy farwolaeth, daeth

Yn iawn i Dduw dros ein camweddau oll,
 Ac aeth i'r Cysegr hwnt " trwy'i waed ei hun "
 I ddadleu'i werth anfeidrol yn ein lle—
 A'r Iôr a wena mewn maddeuant llawn !

Mae yno'n hanfod bywyd yr holl nef.
 Efe yw ei chanolbwynt. Fel yr haul
 Sydd yn ganolbwynt y planedau oll
 I'w cadw yn eu cylchdroadau chwyrn
 Heb wyriad, gan wasgaru treiddiol wres,
 A thêr oleuni yn adfywiol rym.
 Ohono Ef—Haul y Cyfiawnder—daw
 Pelydron dwyfol wawl a dreiddiant drwy
 Y nefoedd yn ysbrydol, fywiol rin—
 Yn fywyd gwir ac yn sancteiddrwydd gwyn.

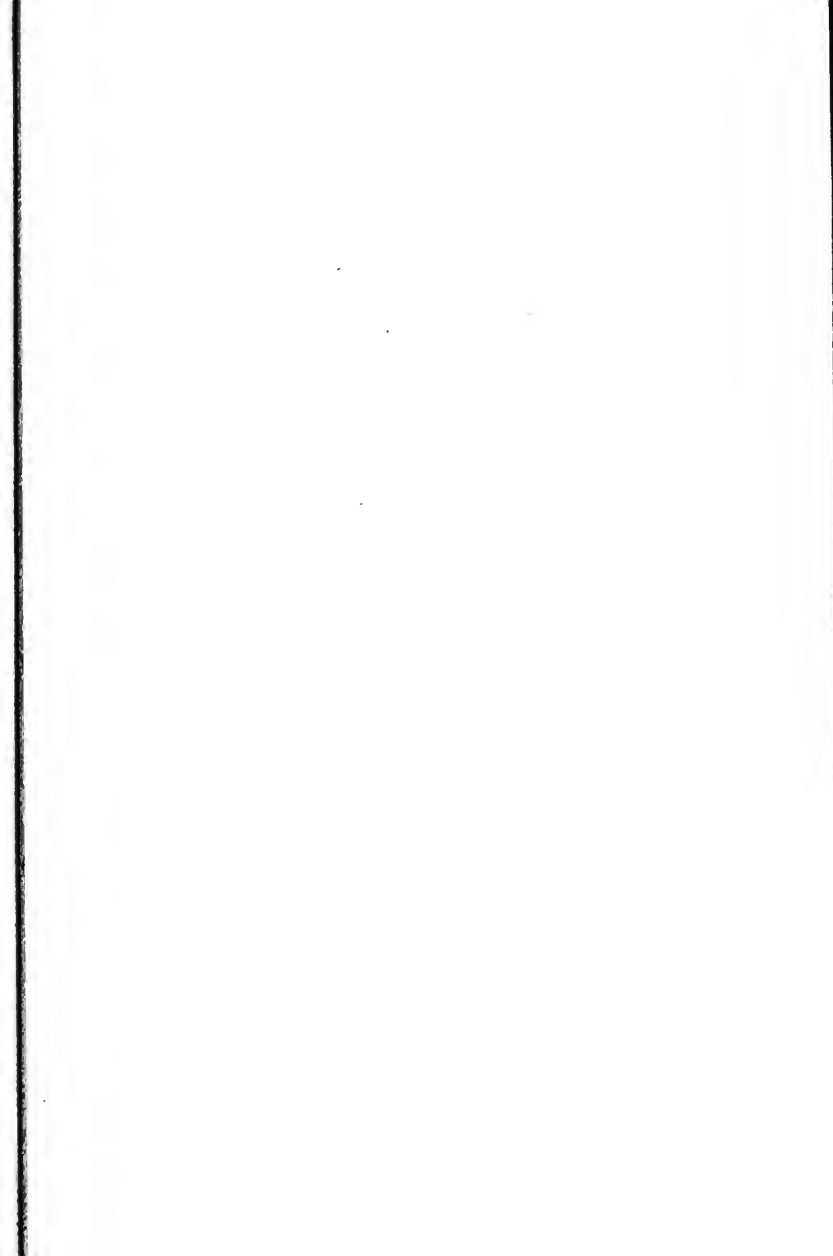
Nid oes un arswyd ym mynwesau'r saint
 I nesu ato yn ei ddwyfol rwysg.
 Dywedant wrtho eu teimladau oll,
 Fel y gwna plant eu helynt wrth eu tad.
 Ymgomiant ger ei fron, tra'n gwybod fod
 Creawdwr nefoedd iddynt hwy yn frawd.
 Wrth syllu yno ar ei Berson byth
 Gogoniant mwy ymegyr ger eu bron,
 A gwelant holl deleidion Duw i gyd
 Yn ymddisgleirio yn ei wyneb prid.
 Fyth, fyth, ni flinant ganu iddo mwy :—
 " I'r Hwn a'n golchodd yn ei waed ei hun
 Y byddo'r fendith, a'r anrhydedd oll,
 Y gallu, a'r gogoniant byth, Amen."

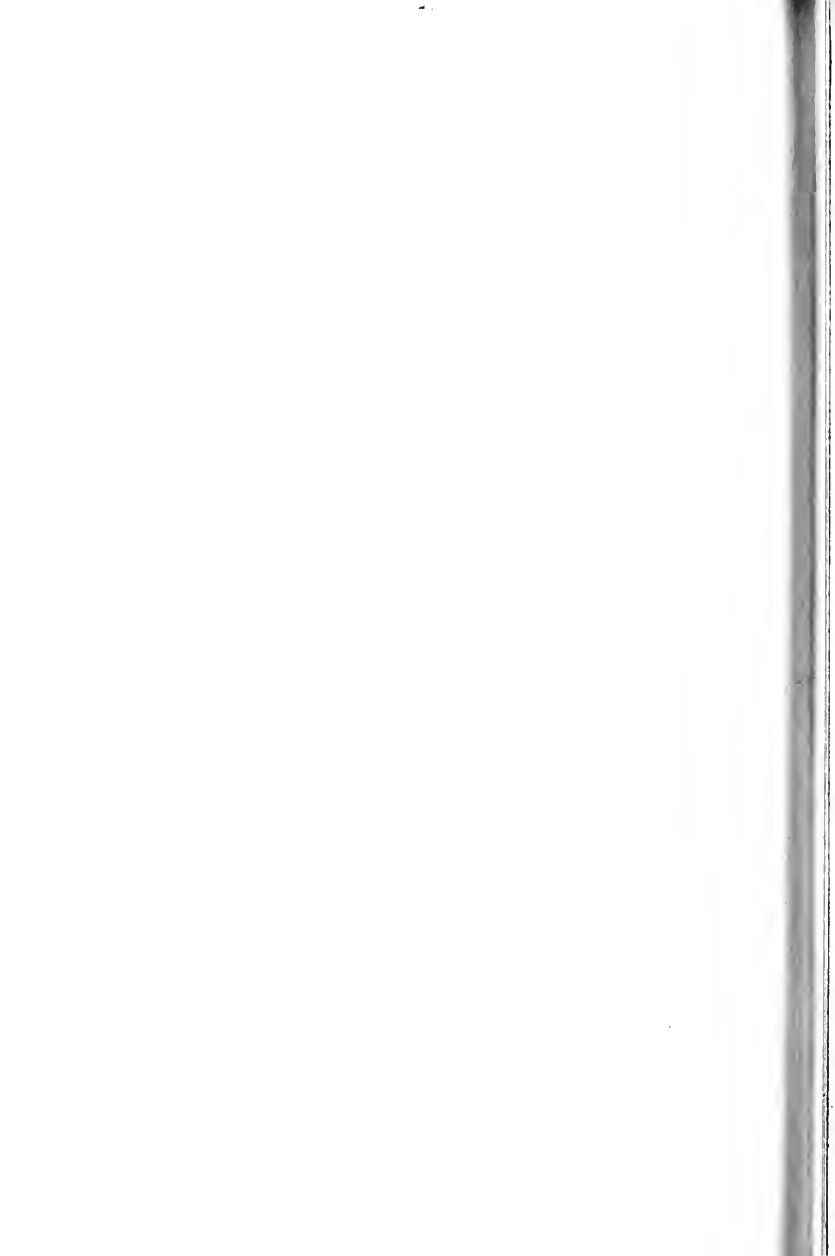
Ac yno y mae'r *Iôr*. O, ddwyfol Fôd !
 Pa feddwl neu pa ddawn all ddweyd yr oll
 Ag ydyw ? Beth wyf fi, abwydyn brau,
 I geisio dirnad ei hanfodiad cudd,
 A dweyd ei faint, a mesur hyd ei oes ?
 Anfeidrol lai nag yw'r pelydryn bach
 Yn ymyl haul wyf fi yn ymyl Duw.

Mae'n bythol aros o fewn byd o wawl,
 Ac yntau'i Hunan yn oleuni pur,
 Mor ddwyfol-lachar fel yr elai haul
 Yn d'wyllwch ger ei fron ! Goleuni yw
 Ei hanfod. Ffynnon pob goleuni fu,
 Y sydd, neu ddaw, yw Ef—ddihysbydd byth.
 Gall huan goleu losgi allan oll
 Wrth wasgar ei belydron yn ddi-brin,
 Ond aros y mae Ef yr un o hyd,
 Heb gynydd na lleihad ynglŷn â'i Fôd.
 Nid doethach er a welodd Ef erioed—
 Fe wyddai 'rïoed yr oll a wŷr hyd byth.
 Mae'n fyth-sefydlog—digyfnwid yw—
 Mae Ef ei Hun yn ddigon iddo'i hun ;
 Mae digon o ddyfnderau yn ei Fôd
 I lanw cyrhaeddiadau'i ddeall mawr,
 A digon o hawddgarwch ynddo'i hun
 I foddio dyheaaau'i gariad cryf,
 A'i wneyd yn wrthrych ei ymserchiad dwfn.
 Mae'i Fôd yn ddigon idd ei Fywyd mawr,
 A'i Fywyd Ef yn ddigon byth i'w Fôd.
 Mae'n Ffynnon o ddedwyddwch iddo'i Hun,
 Yn llanw'i ddymuniadau dwfn i gyd.
 Nis gall ddymuno nefoedd fwy, a gwell,
 Nag sy'n hanfodi ynddo'i Hunan mawr.
 Tragwyddol Heddyw yw ei oes ddi-dranc,
 Ni fedd orffennol, na dyfodol chwaith.
 Nid *dyfod*, ond tragwyddol *fod* mae Ef,
 A bod ohono'i Hun wrth fod o raid.
 Mae uwchlaw amser—A, mae'n ddigon mawr
 I gynnwys tragwyddoldeb ynddo'i hun.
 Anfeidrol Fôd—Tad tragwyddoldeb yw.
 Mae yma, acw, 'n agos ac ymhell,
 Ac mor bresennol i'r abwydyn bach
 Ag yw i'r cerub uchaf yn y nef.
 Lle bynnag y mae Ef, mae yno i gyd
 Yn holl eangder ei hanfodiad myg.
 Mae'n derbyn holl addoliad nef y nef
 Tra'n gwrandaw cri pechadur ar y llawr.

Mae'n gwybod holl ddyfnderau'i Fod ei hun,
 Fel y mae'n gwybod meddwl cyn ei fod.
 Mae pob perffeithrwydd ynddo yn ddi-goll—
 Yn hanfod ynddo—Duw perffeithrwydd yw.
 Ni ddua gofid byth ei hafddydd gwyn,—
 Mae asur lân ei oes yn fythol glir,—
 Ac nid oes ton ar fôr ei Feddwl dwfn,—
 Mae'n ymlonyddu ynddo'i Hunan byth !

O, IÔR TRAGWYDDOL ! Ffynnon pob mwynhad !
 Canolbwynt bywyd oll, a hanfod hedd !
 A gaf fi ddyfod yna i dy gôl,
 I fyw ar dy oludoedd yn ddi-brin,
 I deimlo fwyfwy wres dy gariad mawr,
 A sugno'm gwynfyd o dy wênau byth,
 Yn dy aneddle lonydd HWNT I'R LLEN ?

OCT 15 1986

**PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET**

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

BV
4254
W4J64
1890
C.1
ROBA

UTL AT DOWNSVIEW

D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 10 02 02 12 004 7